

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 3

Sayı/Issue

3

Temmuz/July 2017

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays

Cilt/Vol. 3 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2017 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

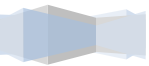
MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,
Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

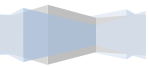
Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal. Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

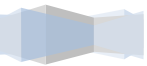
İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	5
Devlet-i Aliyye-1, Halil İnalçık Ferhunde Çiğdem AYDOĞDU	6
Osmanlı Devleti'nde Kadı, İlber Ortaylı Ali Can TEKİNAY	11
Derviş Ağa, Hüseyin Yurttaş Pelin DİVRİK	14
Rusların Gözüyle Türkler, İlyas Kemaloğlu Sıla GÜNEY	17
Darphane-i Amire, Ömerül Faruk Bölükbaşı Dilara PELİSTER	24
Hilafet ve Saltanat, Tufan Buzpınar Hümeyra TÜFEKÇİ	27
Makedonya Meselesi Diplomatik Belgeler (Documents Diplomatique Affaires de Macedoine), Ministere des Affaires Etrangeres Gassim IBRAHİM	34
Anadolu 1913, Bela Hovarth Alev DURAN	38
İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913, Aykut Kansu Talha Burak ÜNLÜ	42
Torosyan'ın Acayip Hikâyesi, Y Hakan Erdem Sibel YALI	46
Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar, Elnur Ağayev Alfina SİBGATULLİNA	51
Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935, François Georgen Mustafa Halil AYDIN	54
Cevat Dursunoğlu, Tolga Başak Okan Can YILMAZ	57
Kıbrıs Türkünün Milli Mücadelesi, Emine Somek Fatma Çalik ORHUN	61
Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti 1923-1939, Dilek Barlas-Serhat Güvenç Fatih ERBAŞ	65
Asker ve Siyaset, Kemal H Karpat Zehra BULUT	68

Aşil'in Topuğu FETÖ'nün "O Gecesi", Mustafa Önsel Tamercañ ÇAĞLAR	72
KİTAP İNCELEMELERİ/REVIEW ESSAYS	76
Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhı", Mustafa Gencer Salih BAŞKUTLU	77
"Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları" İndeksi Kemal ARI	90
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEWS	101

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, I. cilt, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim

Halil İnalçık

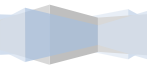
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, 377 sayfa, ISBN: 9789944886451

Ferhunde Çiğdem AYDOĞDU*

Devlet-i Aliyye, Profesör Halil İnalçık'ın dört ciltlik kitabıdır. İlk üç cildi Hoca'nın sağlığında, dördüncü cildi ise Hoca'nın vefatından sonra yayımlanmıştır. Birinci cilt*, çeşitli bölümlerden oluşmakta ve toplam 377 sayfadır. İnalçık Hoca bu kitabında "Kuruluş ve Klasik Dönem" adını verdiği 1300-1606 yıllarının, kültürel ve ekonomik yönlerini incelemiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, feciay@gmail.com

* Devlet-i Aliyye I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, 55.baskı.

Kitabın girişi sayılabilecek ilk sayfalarında Osmanlı'nın kuruluşunun hemen öncesinde Anadolu'daki ahval hakkında bilgiler verildiğini görüyoruz.(3-8.sayfalar) Burada Anadolu'daki karmaşa, Moğol zulmü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktidarsızlığı özetin özetini denebilecek şekilde anlatılmıştır. Anadolu'daki Türkmen nüfusunun artması ve gaza geleneğini yeni bir devletin, Osmanlı'nın, temellerinin atılmasında ana etmen olarak belirtilmiştir.(s.8)

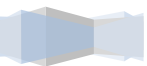
Kitabı başka tarih kitaplarından farklı kılan, okuyucuya heyecan veren yönlerden biri terimlerin doyurucu şekilde açıklanmış olmasıdır. Gaza, fütüvvet, uç (kitapta uc), uç beyi, alp, pencik, çift-hane sistemi, toprak sistemi vb. terimleri sıralı okuyan bir okuyucu tarih'i bilimsel temellere dayalı olarak okumanın tadına varabilir. Terimlerin ve bazı başka kelimelerin yazımında (imlâ) Halil İnalçık, moda yazımlara itibar etmemiş, doğru yazımlarla dil açısından da dikkate değer örnekler ortaya koymuş olmaktadır. Alp, kelimesinin, doğru olan kalın okunuşa göre yazımı buna en güzel örnektir: alplar, alplık, alplı... Kitabın adında geçen "Aliyye" gibi bazı kelimelerde de Türkçe'de olmayan sesler için transkript kullanmış veya kendi imlâsını kullanmıştır: 'Aliyye, mukata'âlî, gazâ (TDK Yazım Kılavuzu'nda* gaza), gazî (TDK Yazım Kılavuzu'nda gazi) vb.

Yazarın anlatımı bir sohbet havasındadır. Lisede veya üniversitede bir tarih dersinin hikâye edilişi hissine kapılmak mümkün. 55.nci basımının yapılmış olması da kitabın, her kesimden her seviyeden insana hitap edebildiğini gösterir.Prof. İnalçık'ın bu kitabında (ve diğerlerinde de) İçindekiler (indeks) bölümünün, okumayı kolaylaştırıcı, aradığını kolayca buldurucu kolaylığı sağlaması da güzel özelliklerinden biridir. İçindekiler, üç beş başlıkla geçiştirilmemiş ana ve alt başlıklar hâlinde her bölüm kolayca bulunabilecek şekilde tertip edilmiştir.

Kitap iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Kuruluş ve Klasik Dönem adıyla başlıyor ve 1300-1606 yılları olaylarını anlatıyor. İkinci bölüm Devlet, Toplum, Ekonomi adını taşıyor ve Osmanlı devlet sistemi, toprak sistemi, esnaf ve esnaf loncaları ile devrin büyük şehirleri olan Bursa, İstanbul, Edirne şehirlerinin işlevleri, devletteki ticari hayat hakkında geniş ve bilgiler verilmektedir. Verilen bilgiler Osmanlı'ya hamaset veya düşmanlık temelinde yaklaşanlara karşılık, Osmanlı'yı doğru anlamak isteyenlere referans olmaktadır.

Kitabın düzenlenişindeki farklardan biri, dipnotların sayfa altlarında değil, ikinci bölümden sonra ayrı bir bölüm olarak verilmesidir. Tüm dipnotlar, bölüm başlıklarına göre 339-355. sayfalarda verilmiş. Dipnotlardan bazılarının birkaç sayfa uzunluğunda olması Halil İnalçık Hoca'nın kaynaklara hâkimiyeti ve bilimselliğe saygısının bir göstergesi sayılabilir.(s.346) Son bölüm dizin bölümü. Burada alfabetik sıra ile aranılan kelimenin hangi sayfalarda geçtiğini belirtilmiş. Bu çeşit dizinler,

* Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2006

hazırlanışı ciddi emek ve dikkat gerektirmekte fakat okuyucu, araştırmacı için büyük kolaylık sağlamaktadır.(357-377. sayfalar)

Birinci Bölüm (83-191.sayfalar)

Bu bölüm Osmanlı'nın kuruluşu hakkında bilgilerle başlamaktadır. Osmanoğulları'nın devleti neredeyse tırnaklarıyla kazıyarak kurduklarını Osman Bey'in kim olduğunu “*O zaman Osman Gazî, Kastamonu uc emîri Çoban oğullarının emri altında Bizans’a karşı en uzak serhadde savaştan bir boy-beyi ve aynı zamanda bir alp idi.*” tanımından anlayabiliriz. Yükseliş tohumlarının karakterini de “*Kastamonu Uc beyleri Bizans’a karşı gazâ hareketini gevşek tuttıkları hâlde Osman, uçların en ileri bölümünde gazâyı son derece bir atılganlıkla sürdürmüş, bu yanda gazî alpların gerçek önderi durumuna yükselmişti.*” (s.10) Toplumun herhangi bir ferdi bu satırları okuduktan sonra bir cihan devleti kurabilme cevherine sahip olduğuna inanabilir. Kitabı kolay ve heyecanla okutan yönlerden biri de bu; okuyucu kitabın içinde kaybolup tarihi inşa edenlerin arasına karışabiliyor...

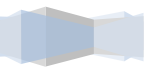
Prof. İnalçık'a göre Osmanlı Devleti'nin kesin kurucusu *gazî Osman Bey*'dir. *Sultan* unvanını ilk kullanan ise Osman Gazi'nin oğlu Orhan'dır. (s.15)

Osman Gazi'nin de unvanı olan *alp* elinde kılıçla savaştan bir yiğitten öte özellikler taşır. Kitapta nakledildiğine göre alplığın şartları şunlardır: muhkem yürekli olmak, yağı (düşman) görüp sinmemek, kolunda kuvvet olmak, gayret ve hamiyet sahibi olmak, eyi (iyi) bir at sahibi olmak, alpin zırhının olması, yayı ve kılıcı olması, yoldaşlarının olması. Alplığa bir de eren sıfatının eklenmesi içinse şu şartlar gereklidir: dünya sevgisi havâsına (arzusuna) kapılmamak, fisk-u-fesâd gibi kötü huylardan kaçınmak, havayî olmamak; vilâyet, riyâzet, kifâyet (nefsini basmak), ışk (nefsini dünya ilgilerinden kurtarıp bağımsız olma), tevekkül, şeriat bilgisi, himmet (başkasına özveriyle yardım etme) doğru yâr(arkadaş, yoldaş, derviş) edinme...(29-31.sayfalar) Bunlardan da anlaşılacağı üzere alp ve alplik, o devirde son derece güç ulaşılabilir makamlardır.

Devletin kuruluşunda Osman Gazi'nin manevi destekçilerinin *hukukî ve sosyal hayatı örgütleyicisi olarak ahîleri ve fakıları* olduğu(s.34) belirtilmiş. Ahiler, kurdukları zaviyelerde civar ahaliyi sanat sahibi ve İslâm ahlâkına göre yetiştirmeyi, gelen yolcuları bedelsiz misafir etmeyi vazife edinmişlerdir. Yazar, ünlü seyyah İbni Battuta'dan nakille zaviye ve fütüvvet hayatını uzunca anlatmaktadır ki bugünkü toplumumuz için de güzel bir dayanışma örneğidir. (s.37 vd.)

Kitapta, sıradan okuyucuyu şaşırtabilecek bölümlerden biri Yıldırım Bayezid* ile Timur arasında geçenlerdir. Prof. İnalçık, her iki hükümdar hakkında yaygın kanaatleri değiştirecek bilgiler vermektedir. Timur, koskoca Cengiz Han'ın varisidir. Timur'a göre Yıldırım Beyazıt bir uç beyidir;

*Bayezid, yazarın yazımıdır.

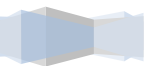
bir uç beyi nasıl olur da Anadolu'da hükümlan olur? Yıldırım Beyazıt ise Timur'u *kudurmuş köpek (kelb-i 'akûr)* olarak görmektedir. İkisi de kendilerince güçlüdür. Yazarın naklettiklerine göre Yıldırım, öfkesine mağlup ve sabırsızdır... Netice, 1402; kuruluşunu tamamlayamamış Osmanlı yenilir, Yıldırım Beyazıt esir düşer. Timurlular, Bizans sınırına kadar tüm Anadolu'da hükümlan olurlar. Hristiyan Avrupa'nın kendilerini Niğbolu'da yenen Osmanlı'ya karşı Timur'la iş birliği kurmak istemeleri, Anadolu'daki bazı beylerin Osmanlı tabiiyetinden çıkıp Timur'a tabi olmaları gibi bölümler bize, devletler siyasetinde gücün, ihanetin, dostluğun değişkenliğini gösteren ibretler sunmaktadır. (s.71 vd)

Bir diğer şaşırtıcı bölüm Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasına aittir. Sultan Mehmet, Konstantinopolis'i fethederek Bizans'ı, Roma İmparatorluğu'nu, tarihe gömer. Bundan sonra Osmanlı Devleti bir *imparatorluktur*. Sultan Mehmet *Fatih* unvanını aldığı gibi kendisini, Roma İmparatorluğu'nun tek ve meşru varisi saymaktadır. Fatih, Yıldırım Beyazıt zamanında da imparatorluk vasfını kazanan ancak Timur'la inkıtaya uğrayan süreci yeniden imparatorluk yoluna döndürür. İnalçık bunu şöyle ifade ediyor: "*Kuşkusuz (...) Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kesin biçimde yeniden kuran Fâtihtir.*" Ve ilave eder: "*O, son derece otoriter bir sultan olarak kendi kişiliğinde klâsik Osmanlı pâdişahını yaratmıştır.*" Fatih İstanbul'un imarı, devletin tüm kurumlarıyla inşasını gerçekleştirse de İnalçık'ın "*...sanki kişiliği kutsal bir imparator gibi davranıyordu.*" (s.119) siteminden kurtulamıyor. Yine devam ediyor: "*Bununla beraber özellikle mâlî sahada aldığı ve sert bir şekilde uyguladığı radikal önlemlerin onun idaresine karşı derin bir hoşnutsuzluk yarattığı, ölümünde herkesin geniş bir nefes aldığı muhakkaktır.*" Evet, İnalçık'ın yorumu böyle!

Fatih'in ölümüyle Osmanlı ricali (günümüzde İnalçık gibi düşünenleri F.Ç.A.) etraflı bir komplo uygulayarak Fatih'in politikalarını uygulayacağı varsayılan ve Konya'da vali olan Şehzâde Cem'in payitahta gelmesini önleyerek Şehzâde Bayezid'in tahta geçmesini sağladılar. Bunu yapmaktaki gayeleri Fatih Sultan Mehmet'in yaptıklarının aksine bir politika uygulayacağını ummalarındır; öyle de olur... İnalçık, Fatih'e tepkinin (İnalçık'ın yazdıklarına göre tepki gösterenler sıradan halka göre çıkarları bozulan asker, ulema, yönetici kesimidir. F.Ç.A.) bir başka boyutunu da şöyle ifade ediyor: "*Bayezid devri (1481-1512) kültür bakımından da Fâtihtir zamanındaki cereyanlara tepkiyi simgeler.*" (s.130) İdari, mali ve kültürel yönden tepki! Birinci bölüm hem şaşkınlık uyandırıcı hem gururlandırıcı bilgiler okuyabileceğimiz fakat sürekli savaşların en güçlü devletler için bile sonun başlangıcı olacak neticelere yol açabileceğini anlatan sayfalarla devam ediyor.

İkinci Bölüm (201-337)

Bu bölümde ilk dikkat çeken, günümüz için de yol gösterici bir cümle: "*1500-1560 yılları arasında, bütün Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da en azından %40 oranında bir nüfus artışı tespit edilmiştir.*" Anılan yıllarda savaş olsa bile bunlar sadece ordu mensuplarıyla yapılan

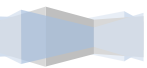

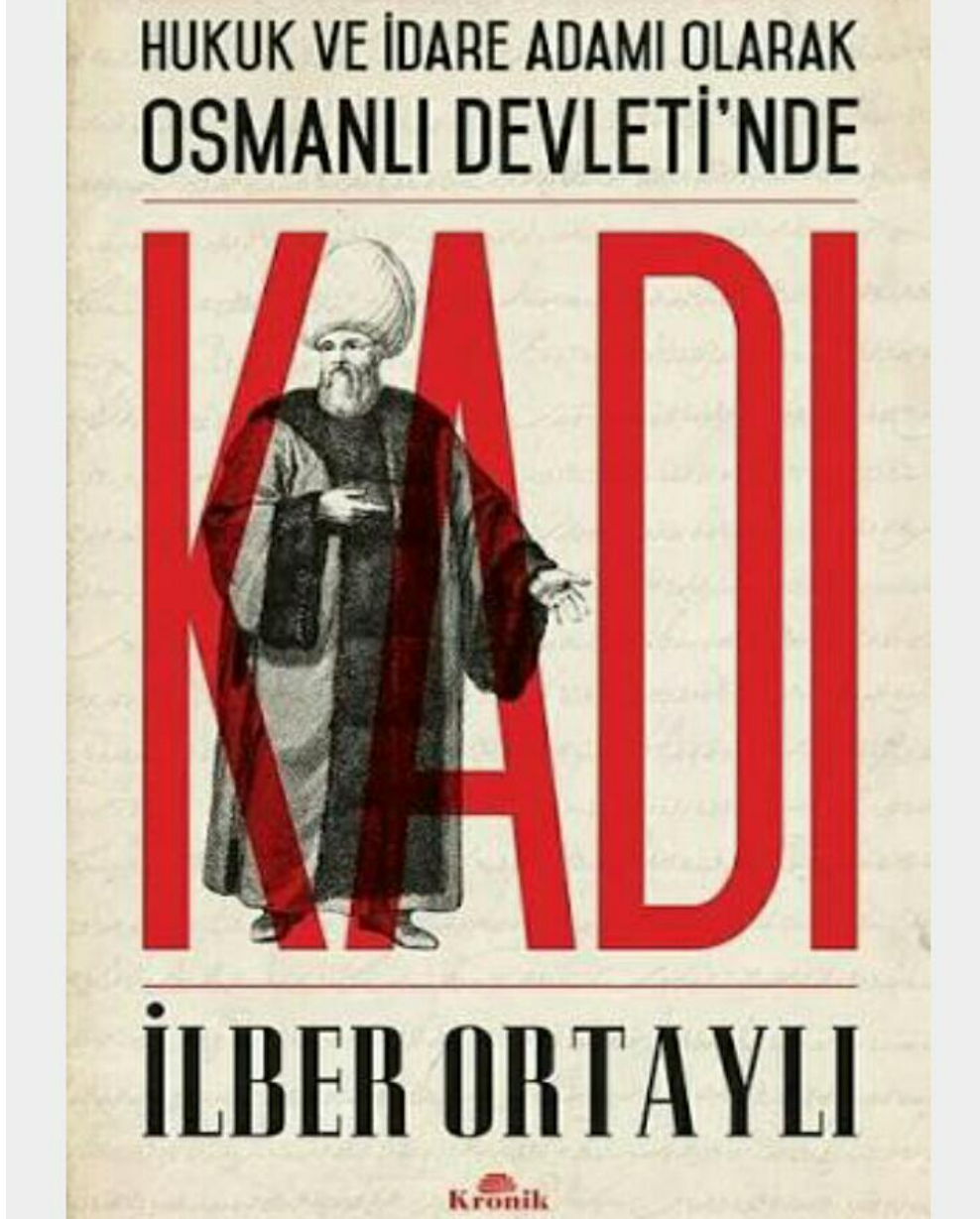
savaşlardır. Sivil halk bunlardan asgari şekilde etkilenmiştir. Barış, zenginlik ve istikrar ölümleri azaltıyor. Mümkün olsa da hep barış olsa...

İkinci bölümde nüfus, hukuk, gelirler, toplumsal yapı, büyük şehirler, ticaret, devlet yapısının bozulması, büyük çiftliklerin (günümüzün toprak ağalığının temelleri F.Ç.A.) ortaya çıkması gibi konular incelenmiştir. Kitabın tamamı için ama özellikle bu ikinci bölüm için bir *siyasetname* denebilir. Her kademedeki yönetici olanlar, olacaklar için yaşanmış referans olayları okuyup dersler çıkarmak mümkündür.

Toplumsal Yapı konusunun alt bölümündeki başlıklardan biri Kırsal Kesim: Çift-Hane Sistemi'dir. Burada günümüze de ışık tutan bilgilerle karşılaşılıyor. Çift-Hane Sistemi, günümüzün traktörü olan *bir çift öküz* ile çekilen sabanlara dayanmaktadır. Devlet, vergilendirmeyi *öküz sayısı*'na göre yapmaktadır. Vergilendirme öküz sayısına göre yapılmakta fakat vergi mükellefi olarak ev reisi olan *koca* muhatap alınmaktadır. Toprak devlete aittir. Kocasını ölen kadının çalışma çağında oğulları yoksa *tarla* arazisi elinden alınıp başka bir köylüye verilir. Öküz ve koca bu kadar önemlidir. "*Bütün Osmanlı tahrîrlerinde, yani vergi kayıtlarını belirleyen defterlerde, vergi-nüfus sayımında hâne, aileyi temsil eden kocanın adıyla tespit edilir.*" (s.246) Toprak dağılımı ise bir çift öküzün süreceği arazi ile sınırlıdır. Kaç çift öküzünüz varsa o kadar tarlanız olabilir. (s.251) Çiftlik kelimesinin etimolojisi hayli ilgi çekici!

Çift-Hane Sistemi ile Osmanlı'da vergi sisteminin çok sıkı kayıtlara alındığını, düzenli işletildiğini; ayrıca bu sistemin sadece Osmanlı'da değil Bizans'ta ve tüm Akdeniz havzasında uygulandığını öğreniyoruz. Adil bir sistemin doğru yürütüldüğü sürece insanları mutlu ettiğini öğrenmek sevindirici. On yedinci yüzyılda bu toprak sisteminde değişimler, delinmeler görüldüğü 329. sayfadan sonra belirtilmiştir. Devletteki bozulma, yöneticilerdeki yozlaşma vergi sisteminin de bozulmasına yol açıyor. Konuyla ilgili reformlar yapılsa, Adâletnâme'ler yayımlansa da derde derman olamıyor. Toprak ağalığını oluşturan etmenler birer birer sökün eder: rüşvet, iltimas, isyanlar vb. Devlet-i Aliyye serisinin ilk kitabı okunmayı, incelenmeyi, başucu kitabı olmayı fazlasıyla hak ediyor.

Hukuk Ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap Yayınları, 2016, 112 Sayfa, ISBN:978-605-83011-0-8.

Ali Can TEKİNAY*

Kitabın yazarı tarih alanındaki çalışmalarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda hukuk, iktisat, sosyoloji gibi çeşitli bilim dallarında yaptığı çalışmalarla tanınan ünlü tarihçimiz Prof. Dr.

* Lisans 4. Sınıf Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, alicantekinay@gmail.com

İlber Ortaylı'dır. Şimdiye kadar fazla çalışma yapılmamış konularla alakalı bir şeyler ararken kapağında kadı fotoğrafı ve büyük harflerle kadı yazısı olan bu kitap karşıma çıkınca ister istemez heyecana kapılıp merakla eseri okumaya başladım.

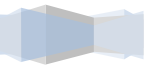
Eser 112 sayfa ve 3 bölümden oluşur. İlk bölüme başlamadan önce Roma'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti devrine kadar kadılık müessesinin geçirdiği süreç, ufak bir pencereden genel mahiyetiyle ele alınmıştır.

Birinci bölümde Osmanlı kadısı incelenmektedir. Yazar ana konuya girmeden önce son derece isabetli bir anlatım tarzını benimseyerek öncelikle kadılık müessesesinin tarihi gelişiminden bahseder. Bir kadının tayin ve azli için gerek olan unsurlar düz yazıdan ziyade maddeler halinde okuyucuya sunulmuştur. Böylece okuyucunun kadılık müessesesi için son derece önemli olan bu hususlara hâkim olmasının önü açılmaktadır (s. 21, 22). Ortaylı'nın kendi araştırmalarına dayanarak Memlûk Devleti-Osmanlı Devleti arasında kadılık kurumunda benzer uygulamaların görüldüğünü söylersek yanlış etmiş olmayız. Müellifimizin kadı olmak için sunduğu aşamalarda staj, mülazemet gibi kriterler 15. ve 16. yüzyıldaki sistemle çağımız dünyasının benzerliklerini göz önüne serer. Ortaylı'nın şiddetle altını çizdiği ruzname defterinde kadılık tayini için ne kadar kilit bir öneme sahip olduğunu anlıyoruz.. Yazar, Özer Ergenç'ten örnek aldığı hadise ile ruzname defterinin gerekliliğini kanıtlar (s. 26).

Kadıların bir yerde görev süresi genel olarak 2 yıldır. Fakat bu süre dilenirse uzatılabilir. Uzatma durumu 1038 tarihli kazasker ruznamesiyle örneklendirilmiştir (s. 27, 28). Ancak her zaman 2 yıllık süre uygulamada kesinlik kazanmamıştır. Yazar bu farklılığın nedenini mevleviyet payesi başlıklarıyla sıralamaktadır (s. 29). Bölüm sonlarına geldiğimizde ise Osmanlı kadılarının sahip oldukları yetki ve ayrıcalıkları değerlendirmede batılı tarihçiler farklı düşünceye bürünmekte. Şüphesiz devlet sınırlarının genişlemesi sonucu imparatorluk vaziyetine erişince bir takım aksaklıklar, sorunlar yaşanmıştır. Bu aksaklıklar ve sorunlar kadılık kurumuna sıçrayınca kadılar devlet adamlarının ve ayanların etkisi altına girecektir.

Osmanlı kadısının taşra yönetimindeki rolü başlığıyla başlayan ikinci bölümde ilk başta Osmanlı kadısının kendine mahsus durumu maddeler halinde açıklanır (s. 39). Yazar, Osmanlı kadılarının diğer İslam devletlerine nazaran otorite ve yetki bakımından daha geniş ayrıcalıklara sahip olduğunu belirtir, kadıların görevlerini de 6 madde halinde sıralar. Devamında kadılara yardımcı olan kişilerden bahsedilmeye başlanmaktadır. Karşımıza önce naibler çıkar ve görevleri hakkında bilgi sahibi oluruz. Ardından kadının diğer yardımcıları olan subaşı, yasakçılar, kale dizdarları ve muhtesipler arşiv belgelerinden elde edilen örneklerle aktarılmaya çalışılır. İlber Ortaylı'nın adı geçen yardımcı görevlileri açıklarken arşiv belgelerini kullanması, anlatılanların inandırıcılığını üst noktaya çıkarmıştır. Yazar narh sistemini daha önceden çoğu kişinin basit bir tanımla anlamaya çalıştığını biliyor olmalı ki adı geçen sistemi yüzdesel ve kullanma alanlarına bağlı olarak kaleme almıştır (s. 54, 55). Karaborsacılık, istifçilik gibi yolsuzluklarda günümüzde olduğu gibi 1746 tarihli fermanda da kadılık vasıtasıyla sert tedbirler alındığı görülmektedir (s. 58).

Hepimiz tarafından vali ile kadıların arasında sıkı işbirliğinin olduğu bilinmektedir. Prof. Dr. İlber Ortaylı'da bu işbirliğinin iki tarafında birbirine olan ihtiyacından doğduğunu

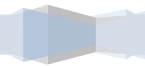
savunmakta (s. 60). Bölüm sonunda kadının protokoldeki yerini tanımlamak için yapılan mübalağalı tabirler ise şimdiye kadar gelen akıcı anlatımı bozmuştur. Bunun neticesi olarak kısa bir sürede olsa okuyucunun dikkati dağılabilir.

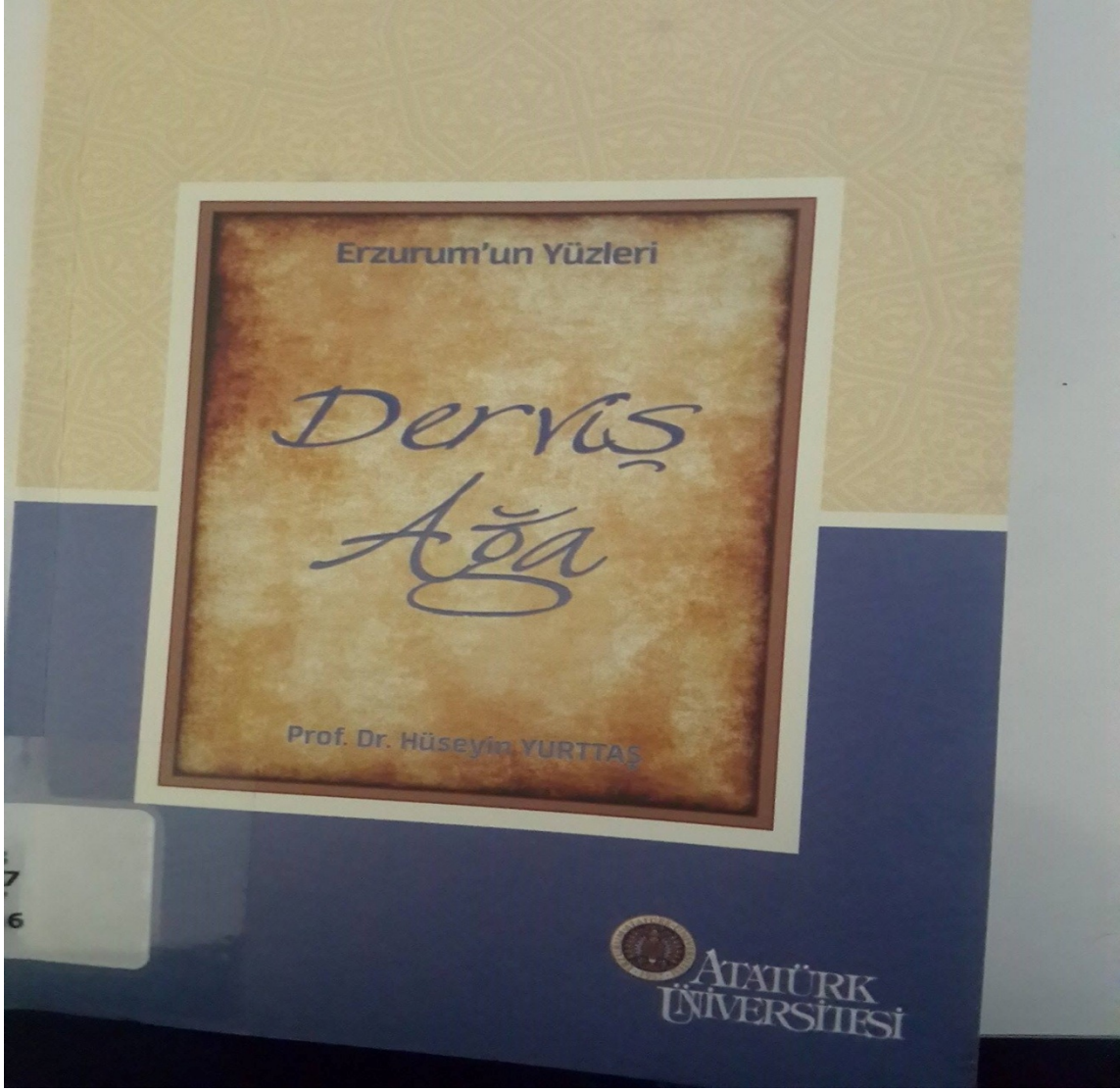
Üçüncü bölümde Osmanlı şehirlerindeki mahkemeler ufak başlıklar halinde anlatılmaktadır. Prof. Dr. Ortaylı mahkemelerin genellikle kadıların evlerinde görüldüğünü bugünkü gibi adli binaların mevcut olmadığını dile getirmiştir. İlk adli binaları 19. yy ortalarında kurulmuştur (s. 69). Yazar, Osmanlılarda Doğu Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi tek yargıç sisteminin devam ettiğini belirtmekte (s. 70). Osmanlı Devleti'nde yargı sisteminin Hanefi mezhebi üstüne kurulu olduğu aşıkardır. Fakat dini inancının gereği olarak bu mezhebi benimsemeyen Müsliman-gayrimüslim unsurların kendi inançlarınca yargılanması o günün şartları uyarınca devletin ne kadar demokratik bir yapıda olup, ayrımcılık yapmadığının göstergesidir. Maalesef günümüzde bile böyle demokratik yapıda olmayan toplumlar vardır. Bölümün ortalarında dava işleyişi ile ilgili yerel bilgiler verilirken yabancı olmadığımız yalancı şahitliklerin maalesef o dönemde de önlenemediği anlaşılıyor (s. 77). Yazarın anlattıklarından kadıların şehadetlere güvenmeyerek ceset üzerinde otopsi yapılmasını istemesi yalancı şahitliklerin sonucunda alınan bir karar olarak değerlendirilebilir. 17. yüzyıldan itibaren merkezi otoritenin zayıflamasıyla beraber yerel ayan, eşraf baskısı ile kadıların mahkemelerde sağlıklı kararlar veremediklerini görüyoruz (s. 81). Ardından mahkeme görevlileri hakkında bilgiler verilirken kullanılan terimlerin fazlalığı ve terimlerin çoğunun günümüz Türkçesinden uzak olması biraz zihnimizi bulandırabilir.

Eserin bölümleri sona erdikten sonra sonuç kısmında özet kapsamında anlatılanların kısa bir fotoğrafı çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nde var olan kadılık kurumunun daha önce bilmediğim bir özelliği dikkatimi çekiyor. O da kurumda sadece İslam dünyası ile alakalı değil aynı zamanda Batı Avrupası'na benzer uygulamaların mevcut olmasıdır. Kitabımızın sonunda yazarın hicri 1058 yılındaki kazasker ruznamesi ve ilmiye teşkilatını anlatan büyük tablosu karşımıza çıkar ve böylece eser sona erer (s. 99, 100).

Eseri yalnız tarih ve hukukla yakın ilişki içerisinde olanlara tavsiye etmek doğru olmaz. Yapılan çalışmayı bir genel kültür olarak değerlendirirsek, eserden tarih ve hukuka meraklı kişilerin değil toplumun tüm kesiminin istifade edebileceğini söyleyebiliriz. Dil genel olarak yalın, akıcı olup bazen araya giren Arapça-Farsça tamlamalar ve kavramlarla buğulaşmaktadır. Hicri tarihlerin miladi şekilde karşılığının verilmesini 1-2 istisna dışında görebiliyoruz. Bu sayede hadiselerin geçtiği yüzyılları hesaplama derdine düşmekten kurtulmaktayız.

Netice olarak Prof. Dr. İlber Ortaylı günümüze kadar detaylı çalışmaların yapılmadığı kurumların başında gelen kadılık makamı hakkında yazdığı kitapla herkesin bu konuya dikkatini çekmek için önemli bir adım atmıştır. Eserde fazla ayrıntılara girilmeden, okuyucu hukuk dünyası içine çok sokulmadan başarılı bir anlatım tarzı görülmektedir. Okuyucularında kitabı okuduktan sonra cesaret edip araştırma babında son derece fakir olan bu konuya yönelmesi zor olmayacaktır.

Erzurum'un Yüzleri " Derviş Ağa "

Hüseyin Yurttaş

Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016, 80 sayfa, ISBN: 978-975-442-800-1

Pelin DİVRİK*

Tarihi geçmişiyle Erzurum, yüzyıllar boyu pek çok eseri bünyesinde barındırmaktadır. M.S. V. yüzyıldan itibaren her dönemde imar faaliyetleri ile sürekli gelişen şehir, bayındır hale getirilmiş, günümüze ulaşan tarihi yapılarıyla ne denli önemli bir yerleşim yeri olduğu vurgulanmıştır. Türk yerleşimi öncesi, yani Doğu Roma (Bizans) dönemine ait yazılı bir eser günümüze ulaşamamıştır.

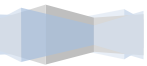
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, divrikpelin@gmail.com

Mevcut İç Kale'nin kuruluşunda bu döneme ait kalıntılar olmalıdır. Ancak bunları tespit edebilmek, belge olmadığı için mümkün değildir. Bugünkü mevcut kültür varlıklarını üç ana zaman dilimi içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Erzurum'daki tarihi yapıların ilk bölümünü, şehrin Türkler tarafından fethedilmesiyle kurulan Saltukoğulları (1080-1202) döneminde inşa ettirilen eserler oluşturur. Türk mimarisi ve bölge tarihi açısından önemli olan bu yapılar arasında Erzurum Kalesi, Tepsi Minare, Ulu Camii ve Emir Saltuk türbesi sayılabilir. Tuğla ve kesme taş malzeme ile sade ve özgün eserler meydana getirilmiştir. İkinci zaman dilimi, bölgenin ve şehrin İlhanlıların (XIII. yüzyıl ikinci yarısı- XIV yüzyıl ilk çeyreği civarı) eline geçmesiyle oluşmuştur. Anadolu Selçuklu mimari geleneği içerisinde yaptırılan Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi, Ahmediye Medresesi ve Gümüşlü Kümbet, Karanlık Kümbet, Üç Kümbetlerdeki gibi Anonim Kümbetler gibi birkaç türbe, süslemeleri ve anıtsal ölçüleriyle şehrin silüetine önemli bir katkı sağlamıştır. Şehir, üçüncü ve uzun evresini Osmanlı döneminde yaşamıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlıların hakimiyetine giren Erzurum'da, yaklaşık 400 yılı aşkın süre içerisinde pek çok eser yaptırılmıştır. Ancak bunlar, Selçuklu ve İlhanlı döneminde yaptırılan eserler kadar anıtsal olmamıştır. İnşa ettirilen camiler, Lala Paşa Camii dışında tek kubbeli veya ahşap desteklidir. Medrese, han, çeşme, türbe ve hamamların ikisi dışında, diğerleri birbirinin tekrarı niteliğinde yapılardır. Süsleme oldukça az, malzeme de çok kaliteli değildir. Ancak şehrin biçimlenişini bu dönem yapıları belirlemiştir. Özellikle sur içerisinde ve sur dışında yer alan bu yapıların yerleştirilişleri, sokak düzenleri, sivil mimari örnekleriyle, tipik bir Anadolu şehrinin biçimlenişi gibidir.

Erzurum, XVII. yüzyılda Osmanlı toprakları içerisinde İstanbul ve İzmir'den sonra üçüncü sırada gümrük merkezi konumundadır. Gümrük gelirlerinin büyük oluşu ve bu kaynaktan beslenen sanat ve zanaat erbabının çokluğu, şehre büyük bir canlılık kazandırmıştır. Evliya Çelebi'nin bir süre gümrük memurluğu yaptığı Erzurum, onun ifadesiyle şöyle anlatılır. " *Dört tarafında Arap, Acem, Hind, Sind, Hatay, Hiten bezirganlarının hanları var. İstanbul ve İzmir gümrüğünden sonra en işlek gümrük bu Erzurum Gümrüğüdür. Çünkü, tüccarlarına adil davranırlar.* " Gümrük Hanı'nın da bulunduğu birçok han şehrin kuzey doğusunda yer almaktadır. Dolayısıyla bu kesim alışverişin de yoğun olduğu alandır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Erzurum, aynı zamanda yolların kavşak noktasıdır. Bu nedenle tüccarların uğrak yeridir. Derviş Ağa'nın yaptırdığı Gümrük Hanı, bir dönem gümrük işlerinin yapıldığı resmi bir kurum olarak kullanılmıştır. Şehri bu kesimde günümüzde de ticari canlılık devam etmektedir.

XIX: yüzyılın sonu ile XX: yüzyıl başlarında yaptırılan tabyalar, b,r taraftan şehrin savunmasını üstlenirken, diğer taraftan askeri mimarinin en devasa anıtlarını oluştururlar.

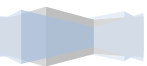

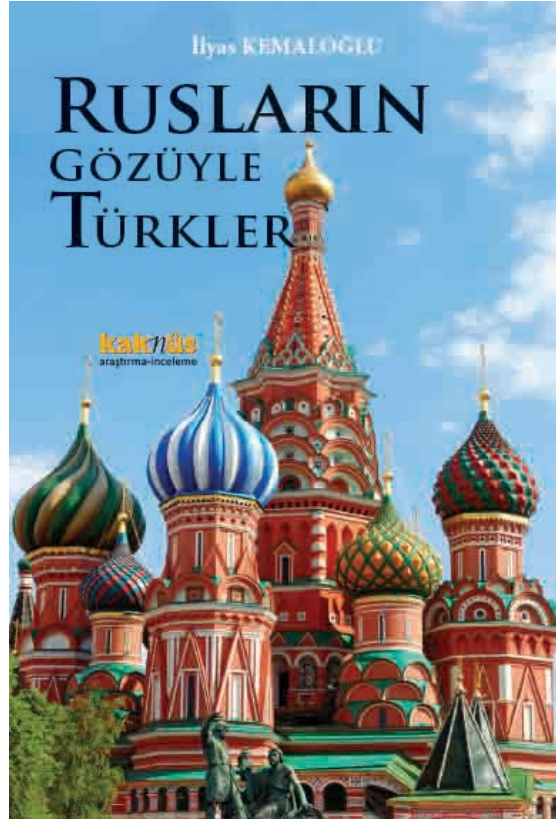
Yapılaşmanın en yoğun olduğu XVIII: ile XIX: yüzyıl içerisinde Derviş Ağa ve ailesi tarafından Erzurum'da inşa ettirilen çeşitli eserler dikkati çekmektedir. Vakfiyesinden tespit edilen yapıların bazıları ise günümüze ulaşmamıştır. Bunlar içerisinde hanlar, dükkanlar ve evler sayılabilir. Bu aile tarafından inşa edildiğini vakfiyesinden öğrendiğimiz Erzurum dışında, Ilıca yakınında yaptırılan köprünün nerede ve nasıl bir yapı olduğu tespit edilememiştir. Ancak kitabesi bulunmayan ve genelde XVII: yüzyıla tarihlenen Karaz (Öznü) Köprüsü, Derviş Ağa'nın babası Hacı Bektaş tarafından yaptırılmış olabilir. Yazarımız burada bir ihtimale dayalı bilgi paylaşımı yapması yönüyle ve kaynakça ile belge göstermemesi yönüyle eleştirilebilir. Bu köprü dışında Bayburt'ta yeri net olarak belirlenmeyen, Bayburt kalesi önünde bir çeşme yaptırdığı yine vakfiyede ifade edilmektedir.

Tanıtımını yapmış olduğumuz Derviş Ağa ve ailesi, yaptırdığı çok sayıda eserle Erzurum'a damgasını vurmuş, ancak mezar taşında da belirtildiği gibi kendi zamanında pek kıymeti bilinmemiş, kendinden sonra da bu kapsamda hatırlanmamıştır. XVIII. yüzyılın renkli simalarından biri olduğu anlaşılan Hacı Derviş İbrahim Ağa, Erzurum'da birkaç eser yaptırmış, bir caminin onarımına ve bir hamamın inşasına büyük çapta katkıda bulunmuştur. Günümüzde Gümrük Camii olarak bilinen Hacı Derviş Camii, hemen güneyinde yol aşırı karşısındaki Gümrük Hamamı ve yine caminin güneydoğusunda yol aşırı çaprazındaki Gümrük Hanı(Deve Hanı), şehir merkezinde Tahtacılar Çarşısı'ndaki Derviş Ağa Camii, Sultan Melik Mahallesi'ndeki Saray Hamamı ile Erzurum'a yaklaşık 70 km, uzaklıkta, İspir yolunun güneyinde akan Serçeme Çayı üzerindeki Derviş Ağa Köprüsü, onun yaptırdığı eserler içerisinde yer almaktadır. Bu hayır sahibi kişi, ayrıca Yeğen Ağa Mahallesi'ne adını veren Yeğen Ağa Camii'nin onarımına büyük maddi destek sağlamıştır. Ayrıca yine Yeğen Ağa Mahallesi'nde bulunan Çifte Göbek Hamamının inşasına katkıda bulunmuştur. Adı geçen Hamamın inşa maliyetinin bir kısmı Bakırcı Hacı Mustafa Efendi, bir kısmı da Derviş Ağa tarafından karşılanmıştır. Hamamın plan tarzı, hamam mimarisinde pek fazla görülmeyen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rivayet edilen başka bir anlatıma göre ise, Gürcü Kapısı (Ali Ağa) Camii'nin kubbe yapımına banisinin parası yetmediği ve kubbeyi Derviş Ağa'nın tamamlattığı belirtilmektedir. Ancak İ. Hakkı Konyalı, bunun gerçeğe uymadığını ifade etmektedir. Belki de yapımından sonra harap olan kubbenin onarımını Derviş Ağa karşılamış olabilir. Yazarımız, bunu netleştirecek bir belgenin olmadığını da ayrıca belirtmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında tanıtımını yapmış olduğumuz eserimiz sadece Derviş Ağa'yı anlatmakla kalmamış, onun unutulmaya yüz tutan eserlerini ve faaliyetlerini de okuyucunun gözleri önüne sermiştir. Ayrıca eserde yukarıda gördüğümüz şekilde Derviş Ağa ile beraber geniş bir Erzurum anlatısı yapılmış ve portresi de çizilmiştir.

Rusların Gözüyle Türkler

İlyas Kemalöglü,

İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2015, 220 sayfa, ISBN: 978-975-256-458-9

Sıla GÜNEY*

Rus tarihi ve Türk tarihi asırlar boyu birbirini etkilemiş ve hâlâ etkilemeye devam eden iki alandır. Ruslar, kendi tarihlerinde önem arz eden ve başlangıçtan günümüze kadar neredeyse her dönem ilişkide bulunduğu Türklere kendi kaynaklarında yer vermiş; ilerleyen dönemlerde de Türklere ilgili ayrıntılı incelemeler ve araştırmalarda bulunmuşlardır. Diğer cepheden baktığımızda, kıyaslama yaparsak Türklerin bu bağlamda Ruslarla ilgili çeşitli kaynakları ve araştırmaları oldukça kısıtlıdır, diyebiliriz. Konumuzla bağlantı kurabileceğimiz bir bilgiyi de bu noktada hatırlamak gerek: Dünyada

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, silaguneyy@gmail.com

Türkoloji çalışmaları denince akla ilk olarak Ruslar gelmektedir. Ruslar, Türkleri geçmişte olduğu gibi bugün de önemsemekte, tarihsel sürecin bilincinde hareket etmektedirler.

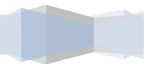
Türk tarihinin her döneminin net olarak araştırılabilmesi ve anlaşılabilmesi için başka milletlerin kendi dillerinde yazdıkları kaynaklara mecburuz. Bu kaynakların da tabii bir şekilde tamamen objektif olduklarını söylemek oldukça güçtür. Tarih biliminde kaynak ve metot bilgisinin yanında kaynağı anlamamanın önemi burada ortaya çıkmaktadır. Kaynakları anlama, eleştirel gözle bakabilme ve yorumlama noktasında *Rusların Gözüyle Türkler* yol gösterici bir çalışma olarak nitelendirilebilir. İlyas Kemaloğlu, eserinde Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcından günümüze kadar genel bir tarihçesini verirken, Rusların Türklerle ilgili oluşturdukları kaynaklara değinmekte; bu kaynaklar aracılığıyla oluşturulan Türk algısını tüm yönleriyle, eleştirel olarak değerlendirmeye çalışmaktadır.

Eser; “Ön söz” ile başlamakta “Türk-Rus Münasebetlerinin Başlangıcı ve Türklerle İlgili İlk Algının Oluşumu”, “Rusya Üzerindeki Altın Orda Hâkimiyeti”, “İdil’in Volga’ya Dönüşmesi”, “Başlangıçtan I. Petro Dönemine Kadar Rus Kaynaklarında Osmanlı”, “Büyük Petro ve Katerina Dönemi Rus Kaynaklarında Osmanlı”, “XIX. Yüzyıl Rusyası’nda Türk Algısı”, “XX. Yüzyılda Rusların Türklere Bakışı” şeklinde yedi ana bölümden sonra “Sonuç”, “Kaynakça” ve “Dizin” kısmı ile sona ermektedir.

Yazar, eserinin ön sözüne Rus-Türk münasebetlerinin 90. yıl dönümü (Moskova Antlaşması) veya 500. yıl dönümü (Osmanlı- Rus münasebetlerinin başlangıcı) gibi tarihlendirmelerin tarih biliminde sıkça yapıldığını; ancak bu münasebetlerin geçmişinin daha çok eskiye dayandırılması gerektiğini belirterek başlamıştır: “*Ruslar ve ataları olan çeşitli Slav boyları, tarih sahnesine çıkmalarıyla beraber Avar ve Hazarlar, daha sonraki dönemlerde Peçenek, Kıpçak ve İdil Bulgarları gibi Türk devlet ve boylarıyla yana yana yaşarken aralarında çok sayıda savaş da gerçekleşti.*”

Rusların ilk kayıtları olan, manastırlarda kaleme aldıkları yıllıklarda Türk devlet ve boyları yer almaktaydı. Bu husus, tanıtımını yapacağımız kitabın başlangıç noktasını oluşturan önemli bir detaydır. Türkler, her ne kadar tarih sahnesinde yer almalarından itibaren başlangıçta yazılı kaynak bırakma konusunda yetersiz olsalar da savaş halinde oldukları, ilişkide buldukları ya da aynı coğrafyalarda yer aldıkları toplumların, devletlerin kaynaklarında ele alındılar. Bu onların diğer devlet ya da topluluklar için bir önem ya da tehlike arz etmelerinden kaynaklanmaktadır.

İlyas Kemaloğlu; çalışmasında Rus yıllıklarını, Rus elçi, tüccar ve seyyahların rapor ve hatıralarını, Rus devlet adamlarının hatıra ve Türkiye ile yaptıkları açıklamalarını, Türk-Rus savaşlarına katılan Rus askerlerinin anılarını, Rus konsolos ve askerî ajanlarının raporlarını, diplomatik yazışmaları, Rus edebî eser ve destanlarını, farklı dönemlerde Rus entelektüellerinin Türklerle ilgili kaleme aldıkları eserleri kullanmıştır. Kullanılan kaynak çeşitliliği eserin önemini arttıran bir unsurdur. Bu kaynaklardan bir kısmının yazarın kendisi tarafından Türkçeye tercüme edilerek neşredildiğini de belirtmek gerekir.

Eserin her bir ana bölümünün giriş kısmında o bölümde yer verilecek olan kaynaklardan küçük pasajlar bulunmaktadır. Bu pasajlar, dikkat çekici ve konuya hazırlayıcı niteliktedir. Ayrıca bölümlerde yer verilen tüm metinlerin hangi kaynaktan alındığı sayfa altlarında numaralandırılarak dipnot şeklinde verilmiştir. Eserin birinci bölümünde Rusların ataları olan Slavların Türk boyları ile karşılaşması sonucu Rusların ilk yazılı kaynakları olan letopislerde (yıllıklarda) olumsuz bir şekilde ve genellikle “pis, alçak, adi” olarak nitelendirildiği belirtilmiştir. Kemaloğlu, bu nitelendirmenin ve yaklaşımının gayet tabii bir durum olduğunu şöyle açıklar: “Çünkü Ruslar, bu sözlerle özgürlüklerini sınırlandıran, hükümdarlarını öldüren ve nihayet devletlerinin zayıflayıp parçalanmasına sebep olan en önemli düşmanlarını tasvir ediyorlardı.”

Ruslar başlangıçta özellikle Kıpçaklar ile en fazla münasebette bulunmuş ve Kıpçakların Rus yıllıklarında tasvir ediliş şekli de oldukça olumsuz olmuştur: “Kıpçaklar ise atalarının kanunlarını devam ettirmektedirler: kan akıtıyorlar, bununla övünüyorlar, leş ve her türlü pisliği, sıçan ve tarla sincabı yiyorlar. Üvey anneleri ve kayınbiraderlerinin eşleriyle yatıyorlar, atalarından alan diğer kötü gelenekleri de devam ettiriyorlar.” Yazar, Kıpçakların bu kadar olumsuz tasvir edilmesinin altında Kiev Rusyası’nın yıkılışına neden olmalarının yattığını belirtmiştir.

Eserde Rus yıllıklarından başka Rusların Türk algısını işaret eden edebî metin örnekleri olan destanlara yer verilmiş olması da eserin bir başka dikkat çekici tarafıdır. Tarih ve edebiyat kaynaklarının bir arada irdelenerek dönemin zihniyetini anlamaya çalışmanın faydalı olacağı bir gerçektir. Rusların en önemli destanlarından biri olan *Slovo o Polku İgorëve (İgor Bölüğü Destanı)* bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Knez İgor, Kıpçaklara karşı çıktığı seferde Kıpçak ordusuna yenilmesine ve hatta esir düşmesine rağmen destanda büyük bir kahraman olarak resmedilmiş ve bu konu dramatik bir şekilde anlatılmıştır. Destanda Kıpçaklar “şeytan çocukları” iken yenilen Ruslar “cesur Rus evlatları” olarak görülmektedir. Yazar, destanda Türklerin bu şekilde tasvirinin, Türklerle ilgili olumsuz yargıların oluşmasının da başlangıcını teşkil ettiğini düşünmektedir: Destan, sürekli gündemde olmuş ve nesilden nesile yayılarak devam etmiş ve bu şekilde menfi yaklaşım da artmıştır.

Rusların Hristiyanlığı kabulünden sonra Türkler hakkında kullandıkları nitelendirmelerin de değişmesi dikkati çekmektedir:

“Bulgarların İslamiyet’i, Rusların da Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte Rus kaynakları, Türk boyları için yeni sıfatlar da kullanmaya başladılar. Nitekim Kıpçaklar kaynaklarda yalnızca “pis, adi, alçak” olarak nitelendirilirken İdil Bulgarları için “günah bilmez, Allah’tan korkmayan” anlamındaki “neçestivıy” sıfatı kullanıldı.”

Eserin ikinci bölümünde 2.5 asır Rusya üzerinde hakimiyetini sürdüren Altın Orda Türk devletinin knezlikler coğrafyasında yükselen Moskova Rusyası’na yaptığı siyasi, dinî, askeri, devlet yapısı, ekonomi, diplomasi, kültür, dil vb. alanlarda etkileri aktarılmış; bu etkinin neticesinde Moskova

Rusyası'nın kısa sürede Avrupa'nın en güçlü devletlerinden birine dönüşmesi süreci işlenmiştir. Ancak dönemin Rus kaynakları Altın Orda'nın bu hizmetlerini görmezden gelmiş; Altın Orda “barbar bir devlet” olarak yansıtılmıştır. İlyas Kemaloğlu, kaynaklara yansıyan bu tavrın eleştirisini şu şekilde açıklamaktadır: “*Rus tarihçilerinin ileri sürdüğü gibi Altın Orda sadece yakıp yıkan ve Rusya'nın gerilemesine sebep olan bir devlet olsaydı Rusya'nın XVI. Yüzyılda Avrupa'ya şaşırtması ve Bayezid'in ciddiye alacak bir devlet olması mümkün olmazdı.*”

Ayrıca kaynaklarda, Altın Orda'dan kurtulmanın yolunun Hristiyanlığın öngördüğü yola dönmekle mümkün olacağı belirtiliyordu. Bu noktada, yazarın tespitleri oldukça önemlidir: “*Böylece Rus halkının benliğinde Hristiyanlığın birleştirici ve belirleyici bir husus olarak kalmasında Altın Orda hâkimiyetinin önemli rol oynadığını söylemek gerekmektedir.*”

Yazar, Rusların özellikle Sovyet rejimi döneminde tarihinin bu döneminden rahatsız olduklarını ve bu dönemde Altın Orda'nın 2.5 asırlık dönemini görmezden gelerek oluşturdukları okul tarih kitaplarından da bahsetmektedir. Bu da SSCB döneminde oluşturulmaya çalışılan tarih algısını göstermesi açısından önemlidir.

Eserin üçüncü bölümünde Rusların Altın Orda'nın parçalanmasıyla kurulan hanlıklara karşı yaklaşımı incelenmiştir. Rusların hanlıklarla ilgili tasvirlerine bakıldığında mirasçılardan “kötü” ve “barbar”, hanların da “pis”, “kötü kalpli”, “kan içici olarak nitelendirildiği görülmüştür. Yazar, bu tasvirlerin başka şekilde olabilmesinin mümkün olmadığını yine aynı sebepleri öne sürerek vurgulamaktadır. Bu süreçte dengeleri değiştiren olay ise 1552'de Kazan'ın, 1556'da da Astrahan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesidir. Bu olay sonrası Rusların dikkatlerini Orta Asya, Kafkasya ve Sibiryaya doğru yönlendirdiklerini ve ele geçirdikleri bölgelerde Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerine başladıklarını belirten yazar, Rusların bu duruma resmî bir dayanak da bulduklarını belirtmiştir: *bu bölgelere medeniyet götürme*. Bu resmî dayanak altında yapılanlar, belki de bugün Rusya'nın Rusya olmasını sağlayan ana sistemdir. Rusların Türk dünyasını sömürgeleştirmek ve elde tutmak adına yaptıkları da bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu bölümde yer alan şu cümleler Sovyet tarihçilerinin politikasını göstermesi yönüyle dikkati çekmektedir:

“*Sovyet tarihçilerine göre Altın Orda ve Kazan Hanlığı halkı, kendi devletlerinde baskı altında kalmış, Rusların bu devletlerle mücadelelerinde onlarla birlikte hareket etmiş ve neticede ortak düşmanı mağlup etmişlerdir. Yine Sovyet tarihçilerine göre Ruslar, bölgedeki Türk halkları düşmandan kurtararak himaye altına almış ve her alanda ilerlemelerini sağlamışlardır.*”

Bu bölümde eserin kapak fotoğrafından da bahsetmek gerekir. Fotoğrafta Rusya'nın en önemli simgelerinden biri olan St. Basil Kilisesi yer almaktadır. Moskova Kızıl Meydan'daki bu kilise, 1552'de Kazan Hanlığı'nın mağlup edilerek yıkılması şerefine IV. İvan tarafından inşa ettirilmiştir.

Ruslar ve Türkler açısından dengelerin değiştiği bir dönemin simgesi olan bu yapının kapak olarak kullanılması ilgi çekici bir detay olmuştur.

Dördüncü bölümde Rus kaynaklarında Osmanlı konusu ele alınmıştır. Rus kaynaklarında Osmanlı Türkleri adı ayrıntılı olarak ilk kez İstanbul'un fethi dolayısıyla geçmektedir ve Rus yıllıklarında bu olay ayrı başlık (O Vzyatii Tsargrada / İstanbul'un Ele Geçirilişi Hakkında Hikâye) altında ele alınmıştır. Burada dikkati çeken husus, bu ve buna benzer hikâyelerde Osmanlı Sultanları "Tanrısız, lanetli, sinsî ve inançsız" olarak gösterilmesine karşılık Moldova Voyvodası İvan Peresvetov'un IV. İvan'a sunduğu arzuhalinde ve eserinde Sultan Mehmet'in ideal bir hükümdar olarak tasviri, övülen adalet ve devlet adamlığıdır. Petro ile birlikte bu dönemde Türk-Rus savaşlarının sayısının artmasının nedeni Rusların gücünün artması ve Osmanlı'ya karşı koyabileceklerini düşünmeleri şeklinde yorumlanmıştır. Rusların bu dönemde de Türklerden elçiler ve tüccarlar vasıtasıyla birtakım bilgiler elde ettikleri görülmektedir.

Beşinci bölümde Büyük Petro ve Katerina dönemlerinde Rusların Osmanlı algısı değerlendirilmiştir. Yazar, bu bölümde küçük bir örnekten yola çıkarak aslında eserin tümünde verilmek istenen ana mesajı bizlere iletiyor:

"İlginçtir ki, Ruslar Petro'ya hizmetleri dolayısıyla Büyük Petro derken, Türkiye'de bu hükümdar Deli Petro olarak bilinmektedir. Bunun sebebi, herkesin olayları ve şahsiyetleri kendi millî tarihi çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu olay, bizlere Rus kaynaklarındaki olumsuz Türk algısının sebebinin anlaşılmasını da aslında kolaylaştırmaktadır."

Petro döneminde Ruslar güçlenmeleri ile beraber düşmanlarını daha yakından tanımaya devam etmişler; bu dönemde ilk daimi Rus elçisi ve Türkçe eğitimi için Osmanlı Devleti'ne Rus öğrenciler göndermişlerdir. Yazar, "düşman" Osmanlı algısının devam ederken Rusların güçlendiği ve Osmanlı'nın da zayıflamaya başladığı bu dönemde Rus kaynaklarının *saldırıya geçtiklerini* belirtmektedir. Ünlü Rus bilim adamı Mihail Lomonosov'un sözleri bu noktada dikkate değerdir: *"Şimdi senin övüngeçliğinin nerede? Küstahlığın nerede? Savaştaki direncin nerede? Kuzey bölgelerine öfken nerede? Ordunun kibirliği nerede?"*

Altıncı bölümde yukarıda bahsedilen yaklaşımın artarak XIX. yüzyılda devam ettiği görülmektedir. Artık Rusya Altın Orda sınırları ile yetinmeyerek hedefini başta İstanbul olmak üzere Bizans topraklarına çevirmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus, Rusların bu emellerini gerçekleştirme yolunda yaptıkları ve bunları kaynaklarına nasıl yansıttıklarıdır. Ruslar bu dönemde "Hristiyanları Osmanlı baskısından kurtarma" süreci başlatmışlar; tarihî ve edebî kaynaklarda Osmanlıları gayrimüslim tebaaya zulmeden, kilise ve din adamlarına zarar veren ve kötü davranan bir devlet ve halk olarak resmedilmişlerdir. Yani Rusların yine kendi siyasetine uygun bir şekilde kaynaklarına yön verdiğini ve bu politikanın da Rus şair ve yazarlar tarafından edebî eserlerle geniş

halk kitlelerine ulaştırıldığını söylemek mümkündür. Kaynaklarda “Hasta Adam” tabiri de Osmanlı’ya karşı bu dönemde kullanılmaya başlanmış ve bu tabir devletin yıkılış sürecine kadar kullanılmıştır.

Yedinci bölümde Birinci Dünya Savaşı sürecinde Türk-Rus ilişkileri kaynaklarda yer alan ifadelerle değerlendirilmiştir. Rusya’nın bu dönemde Osmanlı’nın siyasi, askerî, ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak için özel askerî istihbarat ağı kurduğunu; buradan elde edilen raporların değerlendirilerek Rusya’nın işine yarayacak yayınlar ve haritalar oluşturulduğunu öğrenmekteyiz. Yazarın dönemle ilgili Rus arşiv belgelerine dayalı olarak yaptığı değerlendirmeler, Osmanlı’nın düştüğü durumu göstermesi açısından önemlidir:

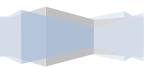
“Bu belgelerden XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı’nın her açıdan zor bir dönem geçirdiği, hükümetin devlet yönetimi, ekonomi ve etnik kökenli sorunlarla karşı karşıya kaldığı, başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin bu sorunlardan istifade etmeye çalıştığı, Türklerin de en az Ermeniler kadar zor durumda olduğu, Ermeni çetelerin Ermenilere karşı izlenen siyaseti abarttıkları, çete üyelerinin özellikle Ermeni köylerine saldırarak suçu Türklerle Kürtlere atmaya çalıştıkları ve böylece Batılı devletlerin ve Rusya’nın müdahalesini sağlamaya çalıştıkları vs. anlatılmaktadır.”

Yine bu bölümde, dönemin önemli özelliği olarak her iki devletin (Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası) yıkılışı ve yerlerine kurulan yeni devletlerin (Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği) kendi çıkarlarına uygun bir şekilde işbirliğine gitmeleri konusu ele alınmıştır. Yazar, Atatürk’ün ölümüne kadarki süreçte Rus kaynaklarının Türkiye ve Türklerden olumlu olarak bahsettiğini belirttiği bu dönemi nadir görülen bir dönem olarak kaydeder. Lenin dönemindeki bu gelişmelerin değerlendirildiği cümleler şu şekildedir:

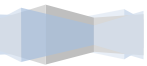
“Lenin’in Türkiye’ye dair yazdıklarından kendi ideolojisi ve Türkiye’yi de Komünist Bloku’na doğru çekme politikası çerçevesinde de olsa Türkiye’ye olan yaklaşımının son derece olumlu olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul’un ve Boğazların Türklerin hakkı olduğunu dile getiren Lenin, eski Rus çarlarının politikaları ile İstanbul hayallerinin geride kaldığının altını çizmektedir.”

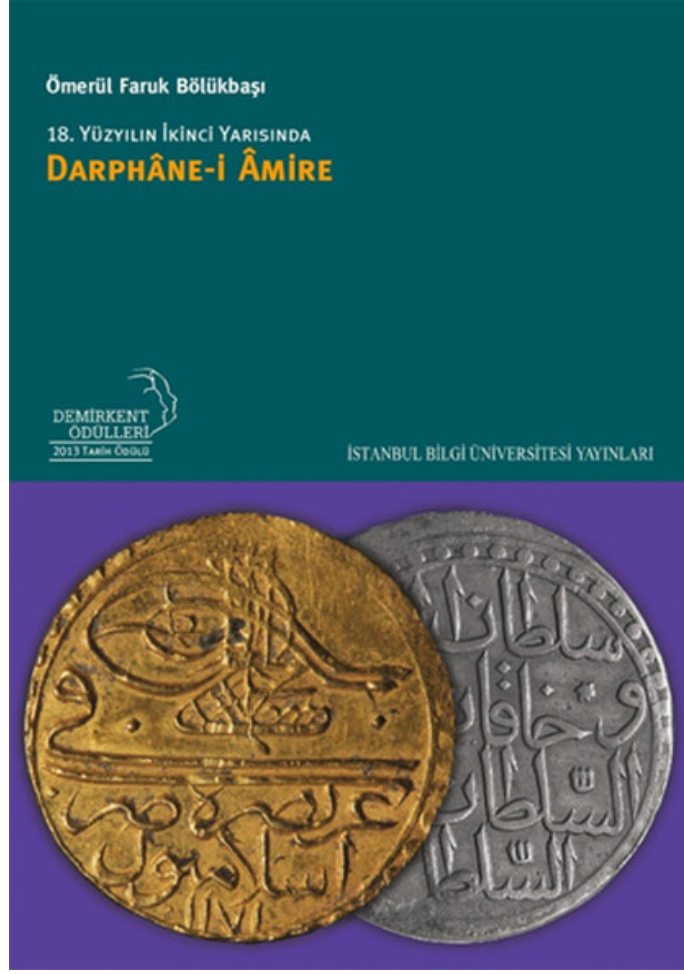
İosif Stalin’in Rusların İstanbul ve Boğazlara sahip olma hayalini canlandırmasıyla beraber kaynaklardaki bu nadir dönemin de sona erdiği görülmektedir. İlyas Kemaloğlu, Türkiye’nin 1952’de NATO üyeliğine girmesiyle Ruslar tarafından ABD’nin en önemli müttefiki olarak görüldüğünü, bundan sonraki süreçte Soğuk Savaş döneminde ve günümüzde de Türk-Rus ilişkilerinde bu algının izlerinin devam ettiğini belirtmiştir.

“Sonuç” bölümünde yazar, Türk-Rus ilişkilerinin gelişimini Rusların kaynakları üzerinden yaptığı değerlendirmelerle özet şeklinde vermiş, okuyucunun hafızasında konunun daha net bir biçimde algılanmasını sağlamıştır.

Rusların Gözüyle Türkler, Türklerin öteki tarafından değerlendiriliş ve kaynaklara yansıtılış biçiminin sorgulanması yönüyle tarih bilimine katkıda bulunabilecek mahiyette bir eserdir. Türk tarihi her dönemde başka devlet ve topluluklarının kaynaklarına konu olmuştur. Kaynaklarda yer alan bu ilişkiler değerlendirilirken eleştirel bakış açısı ve çok boyutlu düşünmek alana fayda sağlayacaktır. Tarih biliminde inceleme yaparken kaynağı anlamak ve doğru yorumlamak, belki de bu bilimin en zorlu süreçlerinden biridir. Ele aldığımız bu eser, bu anlamda ufuk açıcı olarak değerlendirilebilir.

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire

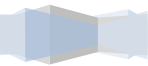
Ömerül Faruk Bölükbaşı

İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, 221 sayfa, ISBN: 978-605-399-288-2

Dilara PELİSTER*

Ömerül Faruk Bölükbaşı, bu eserinde Osmanlı maliye teşkilatının temel kurumlarından biri olan Darphâne-i Âmire'yi ele almıştır. Darphanenin 17. Yüzyılın sonlarından itibaren uğradığı değişimleri anlatan eser, altı bölümden (“Teşkilat ve Personel Yapısı: Etnik ve Dini Tabakalaşma, Patronaj İlişkileri, İstihdam Politikaları”, “Fiskalizm Darphanenin Hizmetinde: Altın ve Gümüş Temini”, “Para Basımı ve Darphane”, “İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Amire”, İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Âmire'nin Gelirleri”, “İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Âmire'nin Giderleri” bölümlerinden) oluşmaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, d-pelister@outlook.com

Mezkûr kitap, altı asrı aşkın süredir geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve kuvvetli tesirler bırakmış Osmanlı Devleti'nin mali sisteminin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Orhan Gazi'nin ilk akçeyi bastırmasıyla ortaya çıkan Osmanlı darphanesinin uzun asırlar boyunca geçirdiği değişimi ele alması da eserin önemini artırmıştır.

Bu çalışmada iki probleme çözüm arandığı söylenebilir. Birincisi darphanenin klasik fonksiyonu olan para basımı, ikincisi ise Darphâne-i Âmire'nin hazine vasfı kazanmasıdır. Darphanenin para basımıyla ilgili olarak, para basımında rol alan personel ve para darbu için gerekli altın ve gümüşün temini ele alınmış olup, ardından paranın nasıl basıldığına değinilmiştir. Darphane-i Âmire'nin hazine vasfı kazanması ise, bu dönemde yaşanan savaşların finansmanında Darphane-i Âmire'nin üstlendiği rolle açıklanmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yaşanan savaşların etkisiyle ortaya çıkan kriz sonucu Darphane-i Âmire, devletin artan fiskalist eğilimlerinin taşıyıcısı olmakla birlikte iktisadî ve malî sistem içerisinde müdahaleci bir güç oluşturmuştur. Rusya ile yaşanan savaşların mali dengeleri alt üst ettiği ve bu dönemde Hazine-i Âmire'nin Osmanlı tarihinin en sıkıntılı dönemine girdiği fakat bu sıkıntılı dönemlerde Hazine-i Âmire'nin en büyük destekçisinin Darphane-i Âmire olduğunun altı çizilmiştir.

Darphane-i Âmire'nin teşkilat ve personel yapısına bakıldığında darphane personeli, “idare ve kontrol heyeti”, “tüccar sınıfı” ve “esnaf sınıfı” olarak üç ana grup etrafında incelenmiştir. İdare ve kontrol heyetinde Müslüman olma ve Türkçe konuşma şartı aranmıştır. Tüccar sınıfı olarak adlandırılan gruba piyasayı yakından tanıyan gayrimüslim Ermeni sarraf ve kuyumcular istihdam edilmişti. Para darbu için gerekli madeni temin edip para basımına hazır hale getirmek onların görevidir. Esnaf sınıfı ise para darbıyla ilgili teknik işlerle ilgilenen Ermeni ustalardır. Geniş kadrosuyla son derece büyük bir kurum olan darphanenin, etnik ve dini açıdan oldukça çeşitli olduğu da belirtilmiştir. Darphane-i Âmire'den birinci derecede sorumlu olan kişiye Darphane Nazırı denilmektedir. Yüzyılın başlarında darphane nazırlarının sık sık değiştirildiği fakat I. Mahmud saltanatından sonra daha istikrarlı bir döneme girildiğinden darphane eminlerinin birkaç yıl üst üste görev yaptığına değinilmiştir.

Osmanlı piyasasının ve devlet hazinesinin ihtiyaç duyduğu nakit parayı basmak darphanenin en önemli görevi olduğundan eser, para basım tekniğine de ışık tutmaktadır. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Darphane-i Âmire büyük bir dönüşüm yaşamış, söz konusu dönüşüm bir anda gerçekleşmemiş ve bir sürece yayılarak kademeli bir şekilde devam etmiştir. Süreç sonucunda darphane yalnızca para basan bir kurum değil, büyük meblağları kontrol eden ve önemli giderleri finanse eden bir ihtiyat hazinesine dönüşmüştür. İlerleyen süreçte darphane, padişahın doğrudan kontrolünde olup iç hazine olarak adlandırılan Enderun Hazinesi'nin rolünü üstlenmiş ve Hazine-i Âmire'ye kredi vermeye başlamıştır. Ayrıca para basımına ek olarak bazı yeni görevler de üstlendiğinin altı çizilmiştir. Bir takım gelir kaynaklarının ve müesseselerinin idaresinden sorumlu

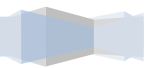
olmuş, malikâne ve tımar sistemlerinin tasfiyesiyle ilgilenmiş ve devlet kurumları ile şahıslarına kredi vermiştir.

18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra askeri giderler ve savaş masrafları devlet hazinesini tükettiği zaman darphanenin bu hususta büyük rol üstlendiğinin altı çizilmiştir. Her ihtiyaç durumunda darphaneye başvurulmasının önüne geçebilmek için yeni bir karar alınarak, darphaneden para çıkabilmesi için padişahın izin alınması zorunluluğu getirilmiştir.

Çalışmada, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın getirdiği sıkıntılara değinilerek, Osmanlı tarihinde ilk kez bir devlete harp tazminatı olarak verilen meblağın önemli bir kısmı darphaneden verilmiş olup, Darphane-i Âmire'nin anılan dönemdeki önemine de ışık tutulmuştur. Bunların yanı sıra sarayla ilgili birtakım önemli inşaat işlerinin finansmanı da darphaneden sağlanmıştır. Ayrıca Aynalıkavak Kasrı başta olmak üzere kasır ve köşkların tamiri için yapılmış harcamaların da yine darphaneden sağlanmış olması da dikkat çekici bir husustur.

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde hazine oldukça iyi durumdayken 1768 yılında başlayan savaş, beraberinde mali kriz getirmiştir. Darphanenin bu dönemde yaşanan savaşların finansmanında sağladığı katkıların büyük boyutta olduğu, çalışmada Darphane-i Âmire'nin önemini vurgulamak için çok kez tekrarlanmıştır. Osmanlı tarihinin mali açıdan sıkıntılı döneminde ortaya çıkan birçok problemin çözümünde kilit rol oynayan Darphane-i Âmire, Osmanlı hazinesinin, krizin yarattığı tahribatla daha kolay baş edebilmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak değerlendirecek olursak, Ömerül Faruk Bölükbaşı bu eserinde iktisadi olarak darphanede yönetimin ne şekilde örgütlendiğini ortaya koymuş ve 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Darphane-i Âmire'nin Osmanlı mali sistemindeki konumunu ayrıntıları ile analiz etmiştir. Osmanlı iktisat tarihi bakımından büyük önem taşıyan para emisyonunda ki değişmelere ait verileri bir araya getirerek oluşturduğu istatistiksel tablolarla da büyük bir katkıya imza atmıştır. Oluşturulan bu tablolar kitapta bahsedilen konudan sonra yer aldığından, konuyu anlama açısından daha faydalı olmuştur. Eser, ayrıca fotoğraf yönünden de oldukça zengindir. Kitabın son bölümünde Darphane-i Âmire'de basılan altın ve gümüş sikke örneklerine de yer verilmiştir. Yazar, 18. Yüzyıl öncesinde ve sonrasında Darphane-i Âmire'de ki değişimleri her açıdan okuyucuya yansıtmayı başarmıştır. Ayrıca kaynak ve dipnot gereklilikleri de yerine getirilen eserin dilinin açık, anlaşılabilir olduğunu söyleyebilirim. Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve mali tarihi hakkında sorulan pek çok soruya cevap verebilecek değerde, önemli bir eserdir.

Tufan Buzpınar

HİLAFET — VE — SALTANAT

Hilafet ve Saltanat: II. Abdülhamid Döneminde Halifelik ve Araplar

Tufan Buzpınar

İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, 486 s., ISBN:978-605-171-312-0

Hümeysra TÜFEKÇİ*

2016 yılında taze olarak ilk basımını Alfa Yayınları'ndan yapmış olan bu kitap, II. Abdülhamid Dönemi'ni, özellikle Araplarla ilişkiler çerçevesinde hilafet meselesi tartışmaları ile ele almıştır. Buzpınar'ın çeşitli zamanlarda yayınlanmış olan makalelerinden tertiplenmiş olan eser, aynı zamanda yazarın yoğun bir araştırma ve çalışma dönemi geçirdiğini, gerek dipnotların sıklığı gerekse bibliyografyanın yoğunluğuyla ispatlamıştır. Özellikle modernleşmenin ivme kazandığı XIX. yüzyılda hilafet meselesinin kaygan bir zemin üzerinden din, ulema ve kabilecilik ekseninde ele alması, eseri ayrı bir yere koymamıza imkân tanımıştır. Yüzeysel bir II. Abdülhamid veya Ortadoğu okumasından daha ayrı olarak eser, meselenin daha kıyıda kalan noktalarına temas etmiştir. Ne demek istenildiğini daha iyi anlayabilmemiz için başlık üzerinden gitmemiz daha sağlıklı olacaktır. Kitap birinci bölümünü “Hilafet Tartışmaları” olarak kaleme almıştır. Burada özellikle, Osmanlı ve Abdülhamid hilafetine karşı tepkinin nereden doğduğu konusu ilk bölümün tartışmasını oluşturmuştur. Yalnız şunu

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, humeyra.tufekci@yahoo.com

hatırlatmakta yarar var; Osmanlı hilafetine karşı oluşan tepkinin nereden çıkmış olduğu sorusu dışında, Arap eksenli bir tepki olduğu ve aslında tepkinin de bugün dahi farklı eksenler ve söylemler üzerinden devam etmesinin, tamamlanamamış ve yarım kalmış siyasi bir güç olgusuna işaret etmesidir. II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok açıdan en tartışmalı dönemidir. Bu dönemi özellikle bu kadar dile getiren gerçekler ise siyasi ve askeri olması, devletin çöküş sürecinde kilit olarak görülmesinin de yanında temellenmiş bir bürokrasinin oluşturduğu zorluk, iletişim kanallarının gelişmesi ve gazete, dergi, afiş gibi yazılı kaynakların yayılması ve önüne geçilmesi zor olan kitle yönetim yöntemlerinin çok güzel kullanılmış olmasıdır. Diğer bir yandan o dönemin okuma yazma oranı göz önünde tutulduğunda bunun, okuyan ve genç nüfus üzerinden değişim fitilini ateşlemesi, Osmanlı hilafetine karşı tepkiyi oluşturmada hızlı bir yol oluşturmuş olabilir. Özellikle bu dönemde daha görünür bir şekilde oluşan ve halka açık görüş söyleyen muhalif görüşlerin olması bu ateşi iyice körüklemiş ve bunun özellikle İngilizler tarafından kullanılmasına olanak tanımıştır.

Eserin giriş bölümüne gelecek olursak ilk sayfalarda aklımızda genel bir şema çizilebiliyor. “II. Abdülhamid'in Osmanlı Devletinin İslâmi karakterini yeniden ön plana çıkarma gayretleri, Tanzimatçıların özellikle İttihad-ı Osmani politikasının iflas etmiş olmasından hareketle reformlara karşı kısmi bir reaksiyon olarak değerlendirilebilir veya reformların kısmi başarısızlığından dolayı bir tadil çabası olarak görülebilir.”(s.19) Aslında bu yaklaşım, Osmanlı ve Abdülhamid cephesine dair pek çok şeyi özetlemiş oluyor. Gayrimüslim kesimin güveninin kaybedildiği ve Müslüman ahali içerisinde de umutsuzluğun yaşandığı ve milliyetçilik dalgalarının fitillendiği bu yıllarda özellikle dini karakterin ön plana çıkarılması bağlayıcılık açısından son derece uygun görünüyor. Doksan Üç Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Harbi'nin bizim açımızdan yenilgiyle sonuçlanması bir hüsrana olmakla birlikte Gayrimüslim ve Müslim nüfus arasındaki kopmalar sebebiyle de son derece kötü ve ayrılıkçı sonuçlar doğurabilecek bir duruma olanak sağlamıştır. Elbette bu durumun farkında olan Sultan'ın yaklaşımları da bu yönde gelişecektir. Cevdet Paşa'nın kitapta bahsi geçen metninden yapılan alıntı ortak hafızanın artık millet sistemi üzerinden değil, din üzerinden harekete geçirilebileceğinin güzel bir örneğidir. “Devlet-i Aliyye akvâm ve sunuf-ı muhtelifeden mürekkep bir hey'et-i cesîme olub bu eczâ-yı mütebeyyineyi birbirine rapteden kuvve-i mukaddese hilafetdir. Zira Arab, Kürd, Arnavud, Boşnak kavimlerini yek-vücûd eden cihet vahdet-i İslâmdır.”(s.22) Buradan da gayet rahat bir şekilde anlaşılacağı gibi Osmanlı içerisinde birleştirici ve kurtarıcı tek gücün İslam olduğu gerçeği o dönemin siyasi yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Din kendi müdafaasını kendi kaynakları ve özellikle Kur'an-ı Kerim üzerinden gayet rahat bir şekilde yapabilir. Ancak devletin bekasının Sultan'a bağlı olduğunu düşünürsek ve yaşanan hezimetler de işin içine girerse, Sultan kendi meşruluğunu ancak hilafet üzerinden İslam dünyasının halifesi olarak oluşturabileceğinin farkındadır. Bunun bilincinin halk üzerinde tesir oluşturması son derece önemliydi. “1876 Kanun-i Esasisi tahta çıkışından birkaç ay sonra Abdülhamid'in hilafetini teyit ve bu sıfatından dolayı onu İslâmın koruyucusu ilan

etmiştir. Yaklaşık altı ay sonra Mayıs 1877'de Ruslara karşı kazanılan bir zaferden sonra kabine padişaha 'Gazi' unvanını vermiştir. Elbette bu ünvanın önemi dini çağrışımından kaynaklanmaktadır. Şerif Mardin'in de belirttiği gibi, 'gazi sadece cesur ve yetenekli savaşçı değil, aynı zamanda, belki daha da önemlisi, inanç için savaşan kişidir.' Ayrıca 'sultan' ve 'padişah' gibi salt siyasi otoriteyi çağrıştıran unvanlar yaygın olarak 'halife' ve 'emirü'l-mü'minin' gibi din bağlantılı ünvanlarla eş anlamlı olarak kullanılmıştır.” (s.23) Kitapta da sıkça yinelenildiği üzere, dini ünvanlar kullanılarak özellikle Sultan'ın halifelik yönüne işaret edilmektedir. “Yani İslâm rükn-i esasi-i şeriat olduğu gibi, sultan da onun hâfızıdır. Esası olmayan bina harab olur. Nitekim hâfız ve harizi olmayan şey zayi ve heder olur.” (s.25) Malumat gazetesi yazarı Zeki tarafından Alem-i İslamiyet adlı eserde kaleme alınan yazı, padişahın devletin devamlılığını şer'i hükümlere dayanarak sağladığını ve bu sebeple sadece şer'i olanı söylemekle yükümlü olarak, esas itibariyle görevini yerine getirdiğine ve halkın da ona itaat etmekle mesul olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu dönem de basının etkisinden de yararlanmıştı. Özellikle hilafeti ve tek dini otoriteyi çağrıştıran ünvanlar dahili yazışmalar ve basında kullanılmaya başlanmıştır. (s.26)

Eserin birinci bölümü olan “Hilafet Tartışmaları” bu meselenin çıkış noktası olan, Afgan-İran Savaşı ve beraberinde İstanbul'a gelen Şah Eşref'in iki elçisinin İran üzerinde ki müzakereleriyle başlıyor. Meselenin bu noktaya gelmesi özellikle Osmanlı ulema sınıfını harekete geçirdi. Osmanlı-İran barış antlaşmasına kadar bir yıl içerisinde pek çok fetva alındı. Daha sonra kitapta da bahsedildiği gibi 1727'de Osmanlı-İran barış antlaşması ile Eşref Şah, III. Ahmed'i bütün Müslümanların halifesi olarak tanıdı. (s.48) Özellikle hilafet meselesinde Küçük Kaynarca Antlaşması'nın önemli bir önemi vardır. Antlaşma ile sultanın siyasi otoritesi ve dini kimliği birbirinden ayrılarak özellikle de halifelik ünvanının belge üzerinde sıkça kullanılması onun nüfuzunu bu yönde vurgulamasına sebep olmuştur. (s.57) Blunt'un kitabında yazdığı ve hilafet makamının sadece dini idareyle sınırlanmasını ve buna da belli şartlar getirilmesi gerektiğini savunan bakış açısından etkilenen Kevakibi'nin kaleme aldığı eseri Ümmü'l Kura isimli eserinde dile getirilen ifadeler amacın anlaşılmasında netlik kazandırmaktadır. Türklerin İslâmın güçlenmesi için yapılması gerekenleri yapacak durumdan mahrum olması sebebiyle, hilafetin Araplara verilmesi gerektiği ve halifeliğin Kureyşliliği meselesi ve Mekke'nin hilafet merkezi olması fikirleri vurgulanmıştır. (s.59) 1789 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgali ile Sultan'ın halifeliği ve hilafet büyük sarsıntı yaşadı. Kitabın birinci bölümü genel olarak yaşanan değişimlerin ve bunların yansımalarının sebeplerini, iniş çıkışları ve pek çok farklı görüşü karşılıklı olarak dile getirmektedir. Ancak zaman zaman bunların analizini, yazardan ziyade okuyucuya yapmak düşmektedir. Özellikle İngiliz etkisi, Şerif Hüseyin'in yaklaşımları ve hilafetin Kureyşliliği meselesi kitabın birinci bölümünün omurgasını oluşturmuştur. Kitap içerisinden alıntıladığım noktalar Osmanlı hilafetinin neden sorgulanabilir noktaya geldiği meselesinin anlaşılabilmesi açısından önem arz etmesindedir. Burada Abdülhamid hilafetinin dayandığı ve beslendiği noktalar onun yönetiminin esasını

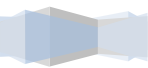
oluşturmuştur. Birinci bölümün sonunda, okuyucu da politikanın kaygan zemininin uygun propaganda ile istenilen noktaya nasıl kolay çekilebildiği ve siyasetin özellikle de siyasi söylemlerin bu günü kurtarabilmek için yarını çaresiz bıraktığı gerçeğinin çarpıcı etkisi ile karşılaşırız. Bölümün en tatmin edici noktası ise, Abdülhamid dönemi hilafetini anlayabilmenin bu tartışmaların temel aldığı dayanaklarının anlaşılması ve karşılıklı muhalefetin hitap noktalarının detaylı verilmesidir.

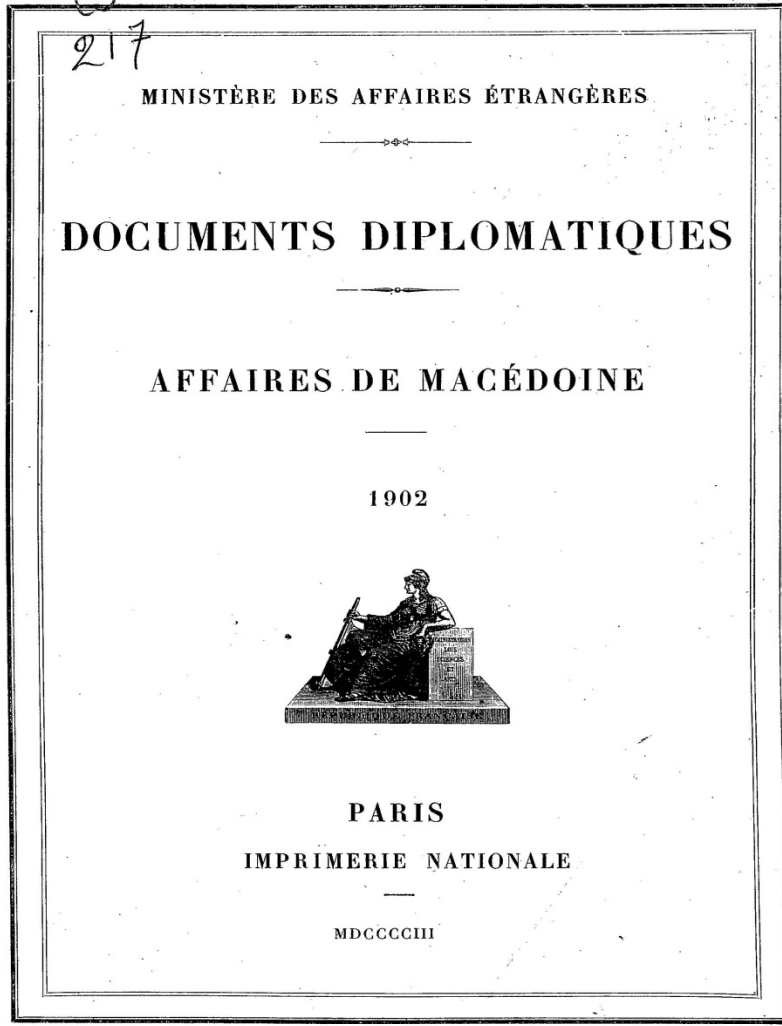
Eser ikinci bölümünde “İstanbul'da Arap Eşrafı” başlığı ile bu mesele üzerine eğilmiş ve özellikle üç isim üzerinden gitmiştir. Bölümün ilk sayfasında Abdülhamid döneminin iyi anlaşılabilmesinin yönetimin tarikatlarla olan ilişkilerinden geçtiğini belirten yazar bu durumun üzerine detaylı bir şekilde eğilmiştir. (s.171) Ancak özellikle gözlenebildiği kadarıyla bu üç ismin Abdülhamid'e ve kitabın başlığına uygunluğu açısından en önemli katkıları, hilafetin Osmanlı'ya aitliği ve halifenin Abdülhamid olması sebebiyle ona karşı itaatin eksiksiz olması gerektiğini dini temel alan fikirlerle kaleme aldıkları eserlerde dile getirmiş olmalarıdır. Yazar bu bölümde bu üç ismin saray üzerinde nüfuz sahibi olup olmadıklarına ya da ne kadar etki sahibi oldukları gibi meselelere de eğilmiştir. Sadece ilk isim olarak Şeyh Zâfir üzerinden içeriğin anlaşılması adına birkaç örnek beyan etmemiz gerekmektedir. “Şeyh Zâfir'in İslâm âleminin farklı bölgelerinden ve özellikle Arap vilayetlerinden gelen misafirleri sarayın da desteğiyle Ertuğrul Tekkesinde ağırlaması, Sultan-Halife'nin nüfuz ve itibarını arttırıcı bir etki olarak yorumlana gelmiştir.” (s.186) “Abdülhamid döneminde yaygın olarak kullanılan ve çok sayıda nüshası günümüze kadar ulaşan Envaru'l Kudsiyye ve Nuru's-Satı adlı eserinde Abdülhamid'in hilafetine vurgu yapması ve onu âdil şeriate uyan ve Müslümanların iyiliği için çaba sarf eden bir sultan olarak sunması dikkat çekicidir.” (s.188) İstanbul'a gelişinden itibaren Beşiktaş semtinde ikamet eden Şeyh Ebülhüda'nın, saraya yakınlığı onun saray üzerinde etkisinin olup olmadığı tartışmalarına sebep olmuştur. Özellikle Abdülhamid tarafından ayrıcalıklı olarak iyi muamele gören Ebülhüda'nın, Temmuz 1908'de iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki döneminde büyücü ve falcı gibi sıfatlarla suçlanması ve Rumeli'ye sürülmesi meselesinin gündeme gelmesi bu isim ve Abdülhamid ile ilişkilerine parantez açtıracak kadar ilginçtir. (s.195) Kısaca ikinci bölüm için bir yorum yapmamız gerekirse özellikle Şeyh Zâfir, Şeyh Ebülhüda ve Seyyid Fazl Paşa'da gördüğümüz özellikle bir Müslüman bilinci yaratarak Sultan'a karşı olan söylemleri ortadan kaldırmak ve bu büyük dava adına hilafet üzerinden bir Müslüman birliği oluşturmaktır. Özellikle Arap hilafeti ve Kureyşlilik meselesinin gündeme geldiği bu dönemde nüfuz sahibi ve İslâmı iyi bilen Arapların desteğinin sağlanması önemli olarak görülmüş olabilir. Ancak sözü dinlenilecek kadar etkili olmak ve insanlar üzerinde tesir bırakmak, tüm iyi niyete rağmen oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Sultan'ın da aynı kaygıları taşıması ve tehlikeli gördüğü durumlarda müdahale etmesi sonucu ne olursa olsun Abdülhamid'in sadece kendi tahtına değil aynı devlet bekasına da sahip çıktığının en güzel örneğidir.

Kitabın üçüncü bölümü ise Suriye meselesine ayrılmış olup bu başlığı taşımaktadır. Araplara karşı uygulanan politikanın ve Ortadoğu coğrafyasının en kritik noktalarından biri olan Suriye, burada yaşanan gelişmelerle aslında Arapların nezdinden hilafete bakış açısına önemli katkılar sağlamaktadır. Osmanlı açısından Haremeyn'in önemi ve hac güzergâhlarının toplanma noktalarından biri olması dini ve siyasi önemini daha fazla arttırmıştır. Özellikle, Şam önemli bir şehir olarak karşımızda durmaktadır. Bunun yanında Şam'ın eski tarihlerden beri ilim merkezi olması iletişim kanallarının buradan tüm Arap coğrafyasını etkileyebileceği gerçeği ise Suriye'nin önemi açısından başka bir meseledir. Eser, Suriye meselesinin ilk bölümünü Cevdet Paşa ve Arap Dünyası alt başlığı ile gerek Suriye üzerindeki Arapların ve Cevdet Paşa gibi Arapları son derece iyi tanıyan bir devlet adamı üzerinden gerekse de tüm yaşanan gelişmelerin payitahta yansımaları açısından değerlendirmesini yapmıştır. Eser içerisindeki en etkin ve iyi hazırlanmış bölüm, "Suriye" olarak karşımızda durmaktadır. Bunun sebebi ise belki de kafamızdaki pek çok şeyin ancak Suriye meselesi ile netleşmesinden de kaynaklı olabilir. Ahmet Cevdet Paşa'nın Arapları tanıması, onun başarılı işlere imza atmasına olanak tanımıştır. Doksan Üç Harbi'nin yarattığı güven problemi ve endişe durumunun halkın üzerinden atılmasına yardımcı olması ve savaş mağduru göçmenlerin merkezi hükümetten destek almadan uyguladığı yerleştirme politikası başarılı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu dönemde Sultan'a ve Cevdet Paşa yönetimine karşı yükselen seslerin yazılı afişlere dönerek ortalıkta dolaşması hükümeti tedirgin etti. Neticede Cevdet Paşa buradaki görevinden alındı. Kitap bu meselelerin çıkış noktaları ve nedenlerine detaylı bir şekilde iniyor. Daha sonradan Suriye valiliğinden alınan Midhat Paşa'nın ardından Beyrut, Sayda ve Trablusşam sokaklarında yaşanan gelişmeler meselenin anlaşılmasını daha da zorlaştırmış ve Buzpınar bu durumla ilgili çeşitli yazı ve görüşlere eserinde yer vermiştir. 31 Aralık 1880'de Beyrut sokaklarında asılan ilanın bir nüshası Dickson tarafından, İngiliz büyükelçiliğine gönderilmiştir. Bu ilanda; Türklerin adaletsiz ve zalim yönetimlerinin az olan sayılarına rağmen, bu yönleriyle Arap nüfusu üzerinde baskı kurduğu ve onların yükselme olanaklarını ellerinden aldığı, özellikle de asil dillerini yok etmek adına kanun çıkarıldığından bahseder. Özellikle buradan hilafet meselesine geçerek, hilafetin Araplardan haksız yere alındığını ifadeleriyle devam etmektedir. Burada, Arapların geçmişte alim kişiler olduğundan, şimdi ise Türklerin onları savaş meydanına sürerek ölüme terk ettikleri gibi ağır ithamlar bu afişlerin ana konusunu oluşturmuştur. (s.289) Özellikle Arapların ön plana sürülerek yürütülen bu hilafet politikasının kimler tarafından hazırlanabileceği ve bu şekilde sokaklarda afişe edileceği ihtimallerine kitap içerisinde yer verilmiştir. Arapların hilafete yaklaşımı güven problemlerinin verdiği kaygı ile beraber çokça dile getirilerek sürekli taze tutulmaya çalışılmış ve bu amaç uğruna her türlü yaklaşım kullanılmıştır. Özellikle Suriye, bu meselenin taze tutulması için son derece uygun ortam sağlayacak değişiklikleri ve çoğunluğu oluşturmaktaydı.

Kitap son bölümünü, II. Abdülhamid döneminin en önemli meselelerinden biri olan“Filistin” başlığına ayırmıştır. Bölümün ilk sayfalarında biraz Yahudilerin tarihinden bahsederek Osmanlı ile tarihi ilişkilerine değinmiştir. Osmanlı'nın Yahudilerle hiçbir zaman problemi olmamıştı ancak Doksan Üç Harbi'nden hemen sonra Yahudilerin ısrarla Filistin meselesini dile getirmeleri siyasi bir çehre kazanmış oldu. Rusya ve Romanya'da ki Yahudilere karşı kötü muamele ve anti-semitizmin giderek artması Osmanlı Devleti'ni etkisi altına aldı. Harp sonrası yaşanan Yahudi göçü, planlı bir şekilde Filistin'e yerleşmek için Osmanlı'yı çaresiz bırakarak baskılamaya çalışıyordu. (s.366, 367) Osmanlı ise bu hususa karşı çıktı. Bu Osmanlı'nın anti-semitizm yanlısı olmasından değil, meseleye daha geniş bir boyuttan bakmasından kaynaklı bir karar idi. Filistin'deki yerleşik düzenin ve huzurun bozulması istenmemiş ve Yahudilerin Osmanlı'ya tabi olsalar dahi devlet içinde devlet gibi davranacakları öngörülmüştü. Özellikle XIX. yüzyılda bölgede giderek artan faaliyetler ile Filistin son derece karışmış durumdaydı. Cemaatler arası dengenin bozulması Filistin'i yönetimsizliğe sürükleyebilirdi. Bu çerçevede Oliphant'a verilen cevapta bu durumun kesin imkansızlığını gözler önüne sermiştir. (s.384) Odesa konsolosluğundan Osmanlı'ya yapılan sığınma talebine, Yahudilerin Filistin'e yerleşemeyecekleri ve bu şartları kabul edip huzursuzluk çıkarmazlarsa Osmanlı'ya iltica etmeleri bildirildi. Yürürlükte olunan göçmen kanunlarına uymak şartıyla Halep ve Mezopotamya bölgelerindeki boş arazilere yerleşmek isteyen Yahudilere Osmanlı'nın kapısı açıktı. (s.385) Ancak kitapta da değinildiği üzere özellikle Herzl'in ideal Yahudi devleti tasviri tamamen Filistin'den oluşuyordu. Bunun tarihi ve dini pek çok gerekçesi öne sürülüyordu. Ancak bu noktada İngiltere'nin bu fikir üzerindeki büyük desteğinin etkisi son derece önemlidir. 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun yayımlanması ile İngiltere Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti için Siyonistlere tam destek sözü verdiğini açıklar. Çok geçmeden Aralık 1917'de Filistin toprakları İngiltere'nin eline geçer. (s.419) Neticede İngiltere buraya Yahudi göçünü kolaylaştırdı. Özellikle burada yürütülen misyoner faaliyetler Osmanlı'nın Yahudi göçünü yılda 1000 kişilik bir rakamla sınırlı tutmasına rağmen burada otoritesini ve yönetimi kaybetmemesine yeterli olamamıştır. Bölüm hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Filistin'de Yahudi devleti kurulması fikri dini ve tarihi sebepler dışında başka anlamlar taşımaktadır. O dönem içerisindeki hilafet tartışmaları ve Osmanlı yönetimini Araplara karşı kötü gösterme çabaları, milliyetçilik fikrinin iyice hız kazanmasına olanak tanımıştır. Yahudilere karşı oluşan kötü muamele Osmanlı'nın Filistin'i üzerinden milliyetçilik politikasına evrilmeye müsaitti. Bu durum Osmanlı'yı sadece Arap değil, nüfuzu altındaki pek çok azınlığa karşı zor durumda bırakabilirdi. Osmanlı'nın Yahudilere karşı tarih boyunca gösterdiği iyi muamele onlara başka bir ülkeye nazaran, İstanbul üzerinden daha kolay bir göç yolu sunmaktaydı. Ayrıca Osmanlı pek çok sorunla uğraşmakta olan çok milletli bir devletti. Filistin'de uygulanan misyoner faaliyetler de buraya yerleşmeyi son derece uygun kılıyordu.

Sonuç itibariyle kitap hakkında genel bir yorum yapmamız gerekirse; Osmanlı'nın özellikle Osmanlı-Rus Harbi ile içine girdiği ve pek çok yönden baskıya maruz bırakılan ve tabiri caizse devleti içine girdap gibi çeken durumların ve Osmanlı aleyhine gerçekleşen pek çok olayın özellikle hilafet kurumu ile dengelenmeye çalışılmasına dikkat çekilmiştir. Bu nokta da ise kitabın ismine yaraşan bir hilafet ve saltanat meselesi iki kutup olarak karşımıza çıkmıştır. Gayrimüslimlerin de bu durumdan fayda sağlayarak artan şikayetleri, Araplar içinde de kaygı dışında, nüfuzlu kişiler için fırsat alanına dönüşmüştür. Çoğu zaman göz önünde aktif rol oynayan bazen ise gizli bir uygunluk içerisinde faaliyet gösteren İngiltere'nin hilafet üzerindeki rolü unutulmamalıdır. Neticede kitabı okuduğumuzda kafamızda şekillenen tablo salt sonuç odaklı değildir. Bir olayı destekleyecek fikirler, sağlam temelleri ve tarihsel geçmişleri örnek göstererek bu günün siyaseti üzerinde rahat bir şekilde yer edinebilmektedir. Herkes birbirinin zıddını telakki edecek dayanaklar bulabilir. Asıl mesele “imparatorluk” olan yönetimin kendi altındaki azınlıklara ve bu geniş coğrafyaya karşı uzun yıllardır izlediği politikadır. Osmanlı millet sistemine sahip İslami bir imparatorluk olarak halifelğe en uygun devletti. Her kesimin dinini ve mezhebini muhafaza edebilecek kapasiteye de bu çeşitlilikle ulaşmıştır. Belki de bu sebeple bunun farkında olan İngiltere, Arapları ulus devlet harici bir milliyetçilik politikasıyla kendi içlerine döndürmüştür. Hilafetin Kureyşliliği meselesinden ziyade görünmeyen yüzüyle bu dava milliyetçilik tohumuyla yeşertilmiştir. Osmanlı'nın karşısına bir kabile fikrinden ziyade bir millet dayanışması çıkarmak daha uygun görülmüştür diyebiliriz. Meselenin çalışılması ve düşünülmesi gereken pek çok noktası olduğu kesin ancak, Buzpınar kendi uzmanlığı içerisinde yaptığı çalışma ile bunlara cevap vermeye çalışmıştır. Kimi zaman eser okunması zor bir kitap olabilmektedir. Bunun sebebi ise eserin kendini yer yer tekrar etmesi ve aslında okuyucuyu çok fazla, hızla değişen bilgiye maruz bırakmasından, okuyucunun bunu yakalamasının zor olmasından kaynaklıdır. Özellikle akademik alana hitaben yazılmış gibi durmaktadır. Kitabın rahat okunabilmesi için okuyucunun XVIII. ve XIX. yüzyıl Osmanlısı ile Ortadoğu bilgisinin cüz'i seviyede olması gerekmektedir. Özellikle bölümler arası geçişlerde yaşanan kopmalar, kitabın makalelerin bir araya getirilerek oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan alıntı, kaynak ve belge paylaşımında ağırlıklı olarak Osmanlıca kullanılması eseri, tarih öğrencileri, tarihçiler ve bu alanda donanımlı olan kişiler için uygun kılmaktadır. Buzpınar'ın ilminin ve uzun araştırmalarının yansıması olması ise eseri eleştirmekten ziyade mutlaka okunması gereken bir kitap haline dönüştürmüştür. Osmanlı'nın en tartışmalı ve zor dönemi olan II. Abdülhamid Dönemi'ne yapılan karışık ve yorucu bir yolculuk olan kitabın sonunda aklımızda pek çok cevap ve soru ile baş başa kalıyoruz ki, bu durum bir kitabın yazılış amacını karşılamaktadır.

Documents Diplomatiques Affaires de Macédoine 1902

Ministère des Affaires Étrangère

Paris, Imprimerie Nationale, 1903, 73 Sayfa

Gassim Ibrahim *

Osmanlı Devleti idaresinde yaklaşık beş asır boyunca kalan Balkan toprakları ve özellikle Makedonya bölgesi özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerinin rekabet ve ihtiras sahası olmuştur. Osmanlı topraklarındaki azınlık hristiyan unsurlarının durumuyla ilgilenerek iyileştirmek bahanesiyle Osmanlı işlerini karışan bu devletler, Balkanlarda ortaya çıkan bütün meseleleri yakından takip etmişlerdir. Makedonya meselesi gibi Osmanlı Devletini meşgul eden

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih bölümünde Doktora Öğrencisi, ibrahimgassim983@gmail.com

sorunun Fransa'nın ne kadar bir ilgi odağı olduğu meseleye dair ortaya çıkan resmi yazışmalar ve raporlardan anlaşılmaktadır. Sözkonusu meseleye dair Şubat 1902-Ocak 1903 tarihleri arasında Fransa Dışişleri Bakanı Delcassé'nin Fransız konsolosları ve sefirleriyle arasında geçen resmi yazışmalar ve raporların arşivleri, Fransa Dışişleri Bakanlığınca derlenmiş, *Documents Diplomatiques Affaires de Macédoine* adıyla Paris Imprimerie Nationale'de yayımlanmıştır.

Mezkûr kitap, Şubat 1902-Ocak 1903 tarihleri arasında kah Delcassé'den kah Selanik, Sofia Fransız konsolosları ve Fransız St. Petersburg, Viyana ve İstanbul sefirlerinden gelen toplam 52 diplomatik arşiv belge ve eklerden oluşmaktadır. Genel itibariyle Delcassé'den gelen belegeler konsolos ve sefirlerle Makedonya meselesi ile ilgili talimatlar içerirken konsolos ve sefirlerden Dışişleri Bakanı Delcassé'ye giden belegeler ise bölgedeki durum ve gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. Delcassé, zikredilen Fransız konsolosları ve sefirlerine gönderdiği notalarda Makedonya'da yaşanan olaylardan Fransa'nın duyduğu endişe, bölgede Bulgar ihtilalcilerin faaliyetlerinin durması ve meselenin çözülmesi için müttefiklerle ortak hareket etmeleri, Osmanlı Devleti'nin Makedonya vilayetinde gerekli reformları hayata geçirmesi, Bulgaristan'ın ise Makedonya çetelerine yardım etmemesi ve kendi toprakları üzerinden Makedonya'ya silahların geçirilmemesi için tedbirler alması gerektiğini dile getirmektedir. Oysa Fransız konsolosları ve sefirlerinin Delcassé'ye gönderdikleri notalarda Hıristiyan tebaalara vurgu yaparak Makedonya'daki durumun çok vahim olduğu, Bulgaristan'daki Makedonya çetelerinin eşkıyalık ve cinayet faaliyetleri, bölgedeki göçler ve Osmanlı Devleti'nin gerekli reformlar hayata geçirmediği takdirde krizin her an patlak verebileceği ve krizin sonuçları da çok ağır olacağı yönünde ortak söylemler bulunmaktadır. Ayrıca meselenin sebeplerini ortaya koyan Fransız konsolosları ve sefirleri çözülmesi için veya en azından halk arasında barış ve sükunet getirecek reformlar Fransa Dışişleri Bakan Delcassé'ye önermişlerdir.

Notalarda Fransız konsolos ve sefirlerinin hemen hepsine göre Makedonya'daki meselenin sebepleri Osmanlı idaresinin suiistimali ve jandarmanın halka baskılarından ibarettir. Halkın ve özellikle Bulgarların çetelere katılmamaları için Bab-ı Ali'nin vaat ettiği reformları ciddi ve etkili bir şekilde hayata geçirmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre Makedonya bölgesinde barışın sağlanması için öncelikle vergilerin toplanması ve jandarma bölüklerine ıslahatlar getirmek gerekir. Ayrıca idareciler ve bölüklerinin maaşlarını düzenli olarak ödeyebilmek ve halkın maruz kaldığı suiistimalleri ortadan kaldırmak için mali işlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bölgenin adeta sözcüsü olan Fransa'nın, konsolosları ve sefirleri yoluyla Makedonya meselesinin çözülmesi ve özellikle gayrimüslim unsurlarının durumunun iyileştirilmesi için Padişah'a iradeleri çıkartmayı başardığı açıkça belgelerden anlaşılmaktadır. Padişah'ın önce göç eden reayanın affının ardından idari, adli ve mali alanlarının yan ısıra jandarma teşkilatının da yapılandırılması kapsamında gayrimüslim unsurlarının da alınması gibi bir çok reform buyurmasına rağmen yetersiz karşılandığı görülmektedir. İfadelerine göre bu reformlar zaten önceden alınmış ancak uygulanmamış reformlar

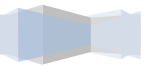
olmakla birlikte gayrimüslim unsurları ilgilendiren sadece jandarma reformu bulunmaktadır. Padişah tarafından Reformların yürütülmesi için müfettişi olarak tayin edilen Hilmi Paşa'nın Selanik ziyareti üzerine Fransız Selanik konsolosu Steeg, raporunda bu ziyaretin gerek Osmanlı idareciler gerekse halk arasında kuşkuculukla karşılandığı ve kamuoyunun bu yeni reformların gelişmeleri sağlamak yerine mukavemete teşvik edeceği görüşünde olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre söz konusu bölgede bütün topluma güven verecek ve iyi geleceği hazırlayacak ciddi ve pratik reformlar acilen hayata geçirilmelidir.

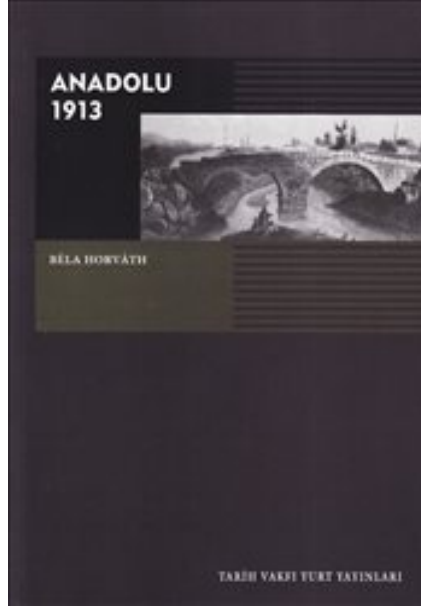
Fransız Selanik konsolosu Steeg, raporunda Fransız Dışişleri Bakanı Delcassé'ye Makedonya'daki sorunun sebeplerini ortaya çıkardıktan sonra uygulanabilir idari, askeri, Mali ve adli alanları kapsayan dokuz sayfalık bir reform tasarısı sunmuştur. Steeg, reform tasarısında özellikle bölgedeki idari ve mali işleri üzerine durmaktadır. Daha önceden de Makedonya'da halkın farklı farklı emelleri olması dolayısıyla ancak türk ellerinde idare edilebileceğini söyleyen konsolos, raporunda yine bu reformların Osmanlı idarecilerle işbirliğiyle gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Ancak devlet personelinin maaşlarının düzenli olarak verilmesi gerekmektedir ki bu da yine mali işleri de reform edilerek her vilayet kendi bütçesine sahip olmakla sağlanabilir. Bütün sorunların ana kaynağı olarak gösterdiği valinin ise 1880 tarihli Doğu Rumeli Avrupa komisyonunun beşinci maddesine göre beş yıllık görev süresinin yürürlüğe girmesi gerekir.

Bununla birlikte Steeg'e göre Osmanlı idaresinde yasaların tatbikatını denetleyecek ve suiistimalleri cezalandıracak ciddi denetim organlarının kurulması kaçınılmaz. Ayrıca hapishaneleri denetlemek ve yargı süreçlerini hızlandırmak amacıyla müslim ve gayrimüslim müfettişler atanabilir. 1896 tarihli Ermenistan vilayetlerine yönelik buyurulmuş ve kısmen Rumeli vilayetlerine de genişletilen reformların bu müfettişlerin iradeyle yabancı uyruklu olabileceğini öngörmesiyle Steeg'e göre bölgede kamu hizmetlerinin iyi yürümesi için bu memuriyetin yabancılara tevdi edilmesi zaruridir. Bu atamalar sadece yargıda sınırlı kalmayıp polis ve jandarmada da özel müfettişlerin atanması olumlu sonuçlar doğuracaktır. Ancak önerdiğine göre mali müfettişlerin atanması daha elzemdir. Ve bu sistemin düzenli olarak yürümesi için bu yabancı müfettişlerin denetiminde Duyun-ı Umumiyye gibi bir uygulamanın hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Son olarak incelemeye çalıştığımız Fransız belgeleri kitabı, Makedonya meselesi genel olarak ve özellikle meseleye dair Fransa ve diğer Büyük Güçlerin tavrını ortaya koymaktadır. Fransa'nın meseledeki öncülüğü ve Makedonya'nın adeta sözcüsü gibi hareket etmesi, Osmanlı'ya reformlar uygulamak için İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Rusya'yı girişimlerde bulunarak ikna etmesi bölgede statükonun korunması ve dengelerin bozulmaması istendiğini göstermektedir. Bu yoğun ilgi doğrudan Osmanlı'yı parçalamaya yönelik olmasa da kendi çıkarları doğrultusunda güdülmüştür. Bu belgelere tek taraflı bakılırsa Osmanlı'nın Makedonya meselesinin çıkması ve ileride bölgenin elden gitmesinde büyük payı vardır. Bab-1 Ali'nin Tanzimat ve Islahat fermanlarının yanı sıra Berlin

Andlaşmasının Makedonya bölgesine yönelik öngördüğü reformları hayata geçirmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı ricali reformların bölgedeki Türkiye varlığını sonlandıracağı endişesi ile hareket etmiş görünmektedir. Birincil kaynaklar mahiyetinde olan bu kitap, Makedonya meselesi yahut dönemin Makedonya ahvalleri ile ilgilenen araştırmacılar için büyük önem arz etmektedir.

Anadolu 1913

Béla Hovárth, Çev. Tarık Demirkan

İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Aralık 2010, 126 Sayfa, ISBN 978-975-333-057-2

Alev DURAN*

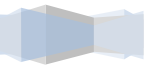
Macar Turan Cemiyeti 1910 yılının son günlerinde kurulduktan sonra Macar kamuoyunu doğu ülkeleri üzerine bilgilendirmek amacıyla konferanslar düzenlemeye başlamış, bir yanda da Anadolu ve ötesine düzenlenen gezilerle Macar bilim dünyasının doğu ülkeleri hakkındaki bilgilerinin artırılmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda yapılan gezilerden üçüncüsü olan Milleker başkanlığındaki 1913 yılında Anadolu'ya yapılan Konya ve kayseri arasındaki bölgenin bilimsel ve ekonomik açılardan incelendiği gezidir. Bu geziye katılan Turan Cemiyeti üyesi Béla Horváth izlenimlerini 1929 yılında kitaplaştırmıştır.

Kitabın önemini kendi kaleminden şu sözlerle ifade etmiştir:

“Turan cemiyeti tarafından desteklenen coğrafi ve etnografik gözlemleri amaçlayan seyahatimiz, büyük dünya savaşının hemen arifesinde, 1913 yılı yaz ve sonbahar aylarında gerçekleşti. O zamandan bu yana, dünya savaşının son derece şanssız bir şekilde sonuçlanmasının ardından Anadolu’da olup bitenler ve Türklerin hayranlıkla izlenen bağımsızlık savaşı, Türklerin olağanüstü bir hamleyle geri dönüşü, bizim acılar içinde kıvranan mazlum ulusumuzun kararar gökyüzünde parlayan bir umut yıldızı gibidir. Ama bu kitaba önem kazandıran bir başka husus da Macar halkının kendi dilinde okuyabileceği bu akraba halkı tanıtan, onun hayat tarzını erdem ve eksikliklerini bütünsellik içinde aktaran bir kitabın şimdiye kadar yayımlanmamış olmasıdır. Bu kitap bu eksiği de doldurmak istiyor...”

2010 yılında Tarık Demirkan tarafından çevrilerek istifademize sunulan bu kitabın içeriğine bakacak olursak;

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kayseri, e-Mektup: alvdrn@gmail.com.

Sunuş (s. IX-X) kısmı, çevirmen tarafından hazırlanmış olup, Macar Türkolojisinin Türkiye ile olan ilişkisi genel hatlarıyla değinilerek yazar Béla Hovárth ile olan ilişkisinden ve Hovárth'ın yapmış olduğu 1913 tarihli bu geziden bahsedilmiştir. *Giriş* (s.1-2) ise yazar Béla Hovárth tarafından hazırlanmıştır. Bu bölümde yazar gezinin amaç ve kapsamından bahsetmekle birlikte, Macar Turancılarının Türkiye ve Türklere olan bakış açısı da görmek mümkündür.

“ *Hazırlıklar*” (s. 3-4) gezinin hazırlıklarının detaylı bir şekilde anlatıldığı bu bölümde, yazar aynı zamanda Türkiye'deki bağlantılarını, gezinin organize edilmesini ve Türkiye'deki Turancılarla ilgili oldukça ilginç bilgiler paylaşmaktadır. Gezinin yapıldığı dönemde 1913 tarihide Balkan savaşlarına denk gelmiş olması açısından da son derece ilginçtir.

“ *Haydarpaşa'dan Konya'ya*” (s. 5-11) 19 Temmuzda İstanbul'a gelen yazar ve ekibi ilk olarak Haydarpaşa garından Anadolu'ya yapmış oldukları geçişi anlattığı bu bölüm Konya'ya yani Anadolu'nun içlerine kadar uzanmaktadır. Oldukça güçlü tasvirlerin yer aldığı ve anlatımın oldukça başarılı olması dönemin Anadolu'sunu anlamak açısından da oldukça önemlidir. Yazar geçtiği coğrafyayı, insanları, kültürleri oldukça iyi bir gözlemci olarak notlarında yer almasını sağlamıştır. Konakladıkları yerler ve ekonomik yapıları, burada görüştükları kişiler büyük bir titizlikle gözlemlenerek notlarının arasındaki yerini almıştır. Bu gezi sırasında tanık oldukları bir Grek düğünün tüm ince ayrıntılarına yer veren yazar, Macar Turancılarının Turan coğrafyasına karşı ne kadar titiz olduğunu göstermektedir.

“ *Konya'da*” (s. 11-29) Anadolu'nun tam ortasında yer alan eski Selçuklu başkenti Konya için tek bölümün hazırlayan yazar, tüm hassasiyetiyle birlikte buradaki gözlemlerini titiz bir şekilde not almaya devam etmiştir. Yine Konya'nın coğrafyası, ekonomisi, kültürü, mimarisi hakkında yapmış olduğu gözlemlerini kitabına aktarmıştır.

“*Konya'dan Yağlı Bayat'a*” (s. 30-46) Anadolu içlerindeki Konya'daki maceralı günlerinden sonra yine Konya'ya bağlı olan Yağlı bayat köyüne yapılan seyahatin notlarını içermekte olan bölümde yolculukları sırasında Turancılardan aldıkları referanslarla kendilerine yardım eden kişilerden de bahsedilmektedir. Hovárth'ın gözlemlerinde bir diğerk noktada Türk misafirliği olmuştur. Türklerin köyelerine gelen yabancılara karşı olan tavrı, onları ağırlama biçimleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

“ *Yağlıbayat'tan Karapınar'a*” (s. 47-55) bu bölümde de yazar gözlemlerini aktardıktan sonra bölgede karşılaştığı Rusya- Kırım göçmenlerinden bahsederken, Türk toprak yapısı ile ilgili gözlemlerinden de bahsetmektedir. Bu noktada Osmanlı'daki toprak sistemini kabaca anlatmıştır. Daha sonrada devletin göçmen politikalarından bahsetmektedir. Bu noktada kitabın içeriği Türk toplumu ve devlet yapısıyla ilgili çok ilginç bilgiler içermekle birlikte dışarıdan bir gözün aktarması daha da ilginç kılmaktadır.

“*Karapınar’dan Aksaray’a*” (s. 56-67) yazar Karapınar’dan bahsederken Mohaç’ın galibi Sultan Süleyman’ın babası Yavuz’un zamanında bu bölgedeki yatırımlardan bahsetmektedir. Yavuzu Sultan Selim’den bahsederken Mohaç’a atıf yapılması, Macarların zihninde Mohaç’ın izlerini izlemek açısından dikkat çekicidir. Bu bölümde de yazar yine coğrafyadan ekonomiye, kültürden mimariye izlenimlerini tek tek ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

“*Aksaray’dan Niğde’ye*” (s. 68-75) yazar bu bölümde ilk olarak gözlemlerinde değinirken ilginç bulduğu konuları not almaya devam etmiştir. Bu başlıkta yazarın en çok dikkatini çeken Türklerin zaman ölçümünü ilginç bularak bundan bahsetmiştir. Doğuya özgün olarak nitelendirdikleri bu sistemi çok garip karşılayan yazar uzun bir bölümü buna ayırmıştır. Bu bilgilerin aktarılması dönemin kültürünü tanımak için oldukça iyi bir kaynak olarak karşımıza çıkarmaktadır.

“*Niğde’de*” (s. 76-84) bu bölüm başlığı altında yazar gözlemlerine yer verirken bu seferde Anadolu’daki eczacılık kültüründen bahsetmiştir. Her bölümde bir konu hakkında daha fazla spesifik bilgiler vermektedir. Bu bölüm de tatlı ve eczacılık, ilaç kültürü ağırlıklı konu olmuştur.

“*Niğde’den Nevşehir’e*” (s. 85-92) yazar bu başlık altında Ağustos ayında devam eden seyahatinde bölgedeki maden yataklarından bahsetmektedir. Macar Turancıları turan ülkelerinin ekonomik yapılarına ayrı bir önem vermektedir. Bir diğer ele alınan noktada arkeolojik bulgular ve bölgedeki Türkmenlerle ilgili bilgiler olmuştur.

“*Nevşehir’de*” (s. 93-98) bu bölümde de yazar genel gözlemlerinin yanı sıra ele aldığı konu Türk paralarıyla ilgili bilgilere ağırlık vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun mali ve ekonomi bilgileri arasında yoğrulmuş bu bilgiler oldukça ilginçtir.

“*Nevşehir’den Kırşehir’e*” (s. 99-105) bu başlıkta altında yazar yeniçeriler ve Bektaşiler ile ilgili gözlemlerinden bahseden yazar Hacı Bektaş Veli ile ilgili de ilginç fikirlerinden bahsetmektedir.

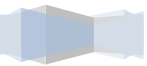
“*Kırşehir’de*” (s. 106-107) bu bölüm oldukça kısa olmakla birlikte Kırşehir’deki pazarları anlatmaktadır.

“*Kırşehir’den Ankara’ya*” (s.108-116) bu başlık altında yazar coğrafi gözlemlerine ağırlık vermiştir. Yol boyunca karşılaştığı coğrafi özelliklerin yanı sıra endemik kuş türlerinden de uzun uzun bahsetmiştir. Yazarın dikkatini çeken bir diğer noktada yol üstündeki arkeolojik bulgular olmuştur.

“*Ankara’da*” (s. 117-119) son bölümde Ankara’ya varış anlatılmıştır. Çok fazla ayrıntılı bilgilerin olmadığı bu bölümde Eskişehir üzerinden İstanbul’a oradan da Macaristan’a dönüş çok kısa bir şekilde anlatılmıştır.

Kitabın içeriğinden sonra üslup ve dil olarak bakacak olursak Béla Hovárth’ın gayet sade bir dil kullandığını ve üslubunun akıcı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında 1913 Anadolu’sunun

anlatımını yaparken kullandığı tabirlerle tasvir yeteneğinin gayet yerinde olduğunu görebiliyoruz. Anadolu'yu bir tablo edasıyla kelimelerle çizimi ve çevirmen Tarık Demirkan'ın ise dile olan hâkimiyeti ile hızlıca okunabilecek bir eser ortaya çıktığını ifade edebiliriz. Eserin önemine binaen çevirmenin belirttiği gibi 1913 ve günümüz Anadolu'su ve insanındaki değişim dönüşümü gözler önüne sermesi ile önemli bir eserdir. Anadolu'ya dışarıdan bir gözle bakılmış, her sınıftan insanlarla sık sık sohbetlere yer verilmiş ve Türkçe kelimelere parantez içi Macarcası da yazılarak anlatıma renklilik katılmıştır.

İttihadcılarının Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913

Aykut Kansu, Çev: Selda Somuncuoğlu

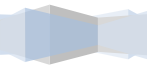
İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 610 sayfa, ISBN: 978-975-05-1925-3

Talha Burak ÜNLÜ*

Aykut Kansu'nun 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet hakkında kaleme aldığı önemli bir çalışmasının¹ devamı niteliğinde olan bu eser, Meclis-i Mebusan'ın 1908 yılının Aralık ayında açılmasından, 1913'teki tarihe "Bab-ı Ali Baskını" olarak geçecek olan hadiseye kadar yaşananları konu edinmiştir. Literatürde dönem üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda karşımıza Sina Akşin'in "*Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*" eseri ile Feroz Ahmad'ın "*İttihat ve Terakki 1908-1914*" adlı eserleri karşımıza çıkar. Saydığımız eserler 1908'de meşrutiyetin yeniden ilanından sonra suların durulduğunu savunsa da "*İttihadcılarının Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*" eseri, 1908'den sonra henüz ortamın

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İstanbul, tburakunlu@gmail.com

¹ The Revolution of 1908 In Turkey

normale dönmediğini ve siyasi gelecek açısından önemli bir mücadele verildiğini anlatması bakımından bu eserlerden ayrılmaktadır.

Kitabın yararlanılan kaynak bakımından oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Eserde resmi belgelerden, Türk, İngiliz, Alman, Avusturya-Macaristan, Amerikan ve Fransız gazetelerinden yararlanılmıştır. -Berliner Tageblatt und Handels Zeitung (Berlin), L'Echo de Paris (Paris), Le Figaro (Paris), İkdam (İstanbul), Journal des débats (Paris), The Levant Herald and Eastern Express (İstanbul), The Manchester Guardian (Manchester), Le Matin (Paris), The Near East (Londra), Neue Freie Presse (Viyana), Die Neue Zeitung (Viyana), The New York Times (New York), The Nineteenth Century and After (Londra), The Observer (Manchester), The Oriens (İstanbul), Osmanischer Lloyd (İstanbul), Pester Lloyd (Budapeşte), Prager Tagblatt (Prag), Reichspost (Viyana), Resimli Kitab (İstanbul), Le Revue (Paris), Tages-Post (Linz), Tanin (İstanbul), Le Temps (Paris), Tercüman-ı Hakikat (İstanbul), The Times (Londra), Vossische Zeitung (Berlin)- Eserde kullanılan diğer kaynaklara baktığımızda ise birinci el kaynaklar, tezler ve araştırma eserler karşımıza çıkmakta.

Eser, Önsöz, Giriş, on bölüm (1909'un İlk Aylarında İttihadcıların İktidar Mücadelesi, '31 Mart Olayı' ya da 13 Nisan 1909 Karşı Devrim Teşebbüsü, Anayasal Düzenin Yeniden Tesisi ve İttihadcılarla Monarşistlerin Devam Eden İktidar Mücadelesi, Hakkı Paşa Kabinesi, 1911 Yılı'nın Olayları: Anayasal Düzeni Devirmeye Çalışan Monarşistlerin Devam Eden Çabaları, Said Paşa Kabinesi, 1912 Genel Seçimleri, 1912 Darbesi, Balkan Savaşı ve Monarşist Hükümetin Düşmesine Giden Yol, Barış Görüşmeleri ve Kamil Paşa'nın Düşüşü) ve ek kısmından oluşmaktadır. Kronolojik-tematik usule göre düzenlenen kitapta akıcı bir dil kullanıldığını görüyoruz. Çalışmada dipnotlar sayfaların altında kullanıldığını ve bu durumun da okuyucuya avantaj sağladığını görüyoruz. Görsel malzeme bakımından da oldukça zengin olması, eseri okuyucunun metinle bütünleşmesini sağlamıştır.

Yazarın, en büyük iddiası 1908'in aslında bir darbe değil devrim olduğudur. Bunu ancak anayasal bir düzene karşı girişilen bir devirme hareketinin darbe olacağını fakat bu koşulların olmadığı bir yönetime yapılan hareketin bir darbe olmadığını söyleyerek ispatlamaya çalışmıştır. İkinci iddia ise 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyetin birincisiyle aynı anlamı taşımadığıdır. Çünkü şartlar artık farklılaşmıştır. Bu ikisi arasında keskin bir çizgi çizen yazar, 1908'den sonra monarşi yanlıları için henüz her şeyin bitmediğini ve sonraki süreçte siyasal parti kurmak suretiyle mücadelelerine devam ettiklerini ve bu mücadelenin yöntemlerini açıklamıştır. 31 Mart'ta meşruti düzenin yıkılmasına yönelik girişimini darbe olarak nitelendiren yazar, genel kabulleri sarsacak bu iddialarının gerekçelerini sıralayarak konuyu temellendirmiştir.

Devrimden sonra eski düzen destekçilerinin parti kurmakta ve mücadelelerini bu şekilde sürdürmelerinde oldukça zorlandıklarını ifade eden Kansu, bunun sebebini iki ana faktöre bağlamaktadır. Bunlardan bir tanesi alışmış oldukları kurulu düzenin altüst olması bir diğeri ise eski düzen siyasetçilerinin -daha doğrusu devlet adamlarının- rekabetçi bir siyasal düzen anlayışına

tamamen yabancı olmalarıdır. Siyasetin eski düzen adamları için küçümsenecek, ayak işi görülebilecek kadar önemsiz bir araç olduğunu ekleyen yazar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı oluşturdukları muhalefeti Fırka-i Ahrar çatısı altında birleştireler de mezkur sebeplerden dolayı başarısız oldukları ifade etmiştir.

Kamil Paşa kitapta bahsedilen önemli isimlerden birisidir. 1908'den sonra Kamil Paşa kabinesine bir saldırı yapılacağı gündemdediydi. Geriye bunun nasıl olacağını belirlemek kalmıştı. İşin zor kısmı da aslında buydu. Mecliste bir güven oyu tartışması doğmuş, yazara göre bu hususta gruplaşmalar ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderleri Kamil Paşa'nın düşürülüp, Hüseyin Hilmi Paşa önderliğinde bir hükümetin kurulması isteğindeydiler. Kitapta dikkat çeken hususlardan bir tanesi, Kamik Paşa'nın tam zor durumda kaldığı anda birden işlerin tekrardan lehine çevrilmesiydi. Buna örnek olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Girit'in Yunanistan tarafından ilhakını protesto etmesi ve bu suretle Kamil Paşa'yı zor durumda bırakma isteğini taşıırken Paşa'nın halkın gururunu okşayan hitap cümlelerinden sonra durum değişmiş, halk Kamil Paşa'nın Girit'in Osmanlı toprağı olduğu ve uğrunda her şeyin yapılabilineceğini ifade ettiğinde onu alkışlamaya başlamıştı. Yazar, bu bölümde Kamil Paşa'nın desteklenmesi/eleştirilmesi konusunda gazetelerin de ciddi bir şekilde kutuplaşmaya düştüklerini belirtmiştir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise Sultan II. Abdülhamid'in her ne kadar kendisine sürekli yeni haklar isteyen Kamil Paşa ile çok yakın olmasa da onu monarşist fikirlere sahip olduğu için İttihatçılara karşı bir müttefik olarak görmesidir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi 1908'i devrim olarak niteleyen Aykut Kansu, 1909'daki eski rejime dönme girişimini darbe olarak niteliyor. Bu girişimin arkasında Sultan Abdülhamid'in olabileceği ihtimalinin üstünde duran yazar, tam da o süreçte Saray hafiyelerinin ortaya çıkması ve Dördüncü Avcı Taburu'nda görevli erlerin hepsine beşer lira para ödülü verilmesinin de bu iddiayı güçlendirdiğini ifade ediyor. Buna mukabil Selanik'teki Hareket Ordusu'nun da İstanbul'a doğru yola çıkmış, Bakırköy'e geldiklerinde kabineden bir kısmının istifasını kabul etmişti Selanik'teki Üçüncü Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa, kabineye yirmi dört saat içinde istifa etmelerini içeren bir ultimatoma vermiş, buna karşılık padişah da her ne kadar önlem almaya ve çıkış yolu aramaya çalışmışsa da pek de bir çaresinin kalmadığına dikkat çekilmiştir.

Darbe bastırıldıktan sonraki süreçte anayasal düzenin yeniden tesisi ve monarşistlerle yeni düzenciler arasındaki rekabetin hararetle devam ettiğini söyleyen yazar, Hüseyin Hilmi Paşa önderliğindeki mevcut hükümetin Üçüncü Ordu ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin baskılarıyla olayları başlatan şüphelileri tutuklamaya başladıklarını aktarmıştır.

Hüseyin Hilmi Paşa'dan sonra onun halefi Hakkı Paşa olmuştur. Burada zaten diğer adayların pek de şansının olmadığını görüyoruz. Öyle ki mezkur adaylara baktığımızda karşımıza Avlonyalı Ferid ve Kamil Paşalar darbeye parmakları olduğu gerekçesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından istenmiyorlardı.

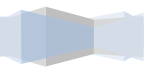
İlerleyen dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi içerisinde bir kopuş yaşadığını söyleyebiliriz. 'Ahali Fırkası' adıyla kurulan parti de İttihat ve Terakki'den istifa eden bir mebusun kurmuş olması nedeniyle bunun bir kanıtıdır. İttihatçıları birbirine ters düşüren olay ise Hakkı Paşa'nın şeyhülislam ataması hususunda istenilen ismin atamamasıydı. Hakkı Paşa'nın işinin bir hayli zor olduğuna parmak basan Aykut Kansu, hem monarşistlerin hem İttihatçıların hem de bu iki güç unsuru arasında denge kurmaya çalışırken siyaseti devam ettirme görevinin ağır bir yük olduğu gerçeğini belirtmiştir.

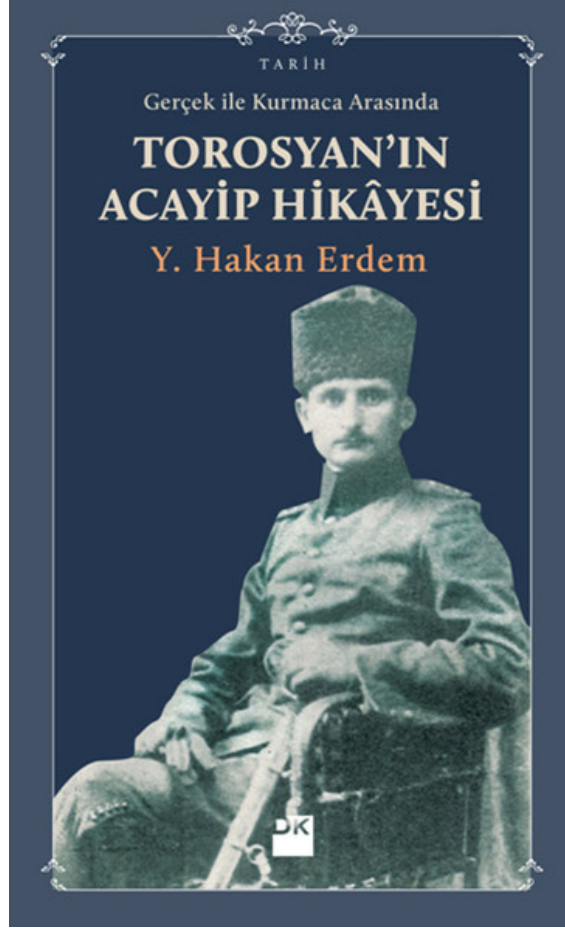
Partinin içeriden çökertilmesi için Miralay Sadık Bey'in önderliğiyle monarşistlerin desteklediği Hizbi Cedid'i kuruyor. Bu uygulama başarılı olmayınca monarşistler 31 Mart vakasının arkasında olan kadroyla iktidarı anayasa dışı yollarla devirme adımlarını atmaya başlıyor. 1912 Temmuz'da ise bu krizi Halaskar Zâbitan grubunun muhtırası olarak okusak da arkasında Nazım Paşa gibi isimlerin bulunduğu ifade edilmiştir.

Balkan Savaşları kötüye gittiğinde Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni desteklediğini belirten yazar, sonucunda bir konferans toplandığını ve burada konuşulacak olan meselenin Edirne olduğunu belirtiyor. Bulgarlar, Edirne'yi talep ettiklerinde hükümetin bu talebi kabul edeceği yönünde söylentiler çıktığında büyük güçler, Osmanlı Devleti'ne Edirne'yi vermelerinin kendilerinin menfaatine olduğunu ifade etmiş. Dolmabahçe Sarayı'nda Meclis-i Umumi toplandığında bu şartların kabul edilmesi dışında bir seçeneklerinin olmadığı hemfikir olan hükümeti bakanlar kurulu toplantısında da bunu onaylayarak Edirne'yi çaresiz bir şekilde terk etme kararını alıyor. Edirne'nin kaybedilişinin de Bab-ı Ali Baskını'nın ana faktörünü oluşturduğunu biliyoruz.

1913'te yapılanın darbe olmadığını ifade eden yazar, anayasayı devirmiş olan bir yapının devrildiğini dolayısıyla bunun bir karşı darbe olduğunu iddia etmiştir. 1912 yazında anayasanın rafa kaldırılması konuşulduğunda bu işin yerli ve yabancı basında darbe olarak çıktığını, 1913'te ise devrilmiş olan rejimin geri konulduğunu dolayısıyla anayasal düzenin tekrar geri konulduğunu ifade ediyor.

Eserin sonunda 1912 genel seçimlerinde seçilen mebusların isimleri ve hangi vilayetten seçildikleri sıralı olarak verilmiştir. Dizin kısmına baktığımızda bizi gayet açık ve zengin bir çalışmanın bizi beklediğini görüyoruz. Eseri anlamada ve bütünlüğün sağlanmasına katkı sağladığı unsurlardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Kapak tasarımı ve kağıt kalitesi ve yazı fontu olarak da makul bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Kitabın 1908 devriminin üzerine yapılan birçok çalışmanın üzerine tamamlayıcı niteliğindeki en yetkin eser olduğu da bir gerçektir. Monarşist düzen yanlıları ve İttihat Terakki Cemiyeti mensupları arasındaki rekabeti yansıtmaya açısından son derece önemli bir eserdir. Sadece bu rekabet değil, dönemin işleyişi, devlet adamları ve siyasi zihniyeti hakkında da bizi aydınlatır. Dönem itibarıyla içerisinde barındırdığı isimlerin çokluğuyla da dikkat çeken bu çalışma, biyografi türüyle ilgilenen kişilere de bir ipucu kitabı niteliğindedir. Döneme ilgisi olan herkesin mutlaka okuması gereken kitap, akademik bir çalışma olması ve konusunun itibarıyla dönemle ilgilenmeyen sıradan okuyucular için sıkıcı gelebilir.

Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikâyesi

Y. Hakan Erdem

İstanbul, Doğan Kitap, 2012, 400 sayfa, ISBN: 9786050911954

Sibel YALI*

Bu yazıyı kaleme alma fikri, ABD Başkanı Donald Trump'ın 24 Nisan anma törenleriyle ilgili mesajının büyük bir merakla bekleniyor olmasından kaynaklı rahatsızlık üzere gelişti. Zira, ABD Temsilciler Meclisi'nden 80'i aşkın kişinin Trump'a mektup göndererek 1915 olaylarını 'soykırım' olarak tanımlamasını istemesi, gözlerin Beyaz Saray'a dönmesine yol açtı. Nihayet beklenen gün geldi ve Trump, Pazartesi günü 1915 olaylarıyla ilgili yayımladığı açıklamasında, '*Büyük Felaket*' anlamına gelen '*Meds Yeghern*' ifadesini kullandı. Açıklamasında "*20'nci yüzyılın en kötü kitlesel mezalimlerinden biri*" ifadesini kullanan Trump'a Türkiye'den tepki gecikmedi. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, "*ABD Başkanı Trump'ın '1915 Olayları' hakkında 24 Nisan 2017 günü yaptığı yazılı açıklamadaki yanlış bilgi ve tanımlamaların, bazı radikal Ermeni çevrelerin*

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, e-posta: ataman_si@yahoo.com

yıllar içinde bu ülkede propaganda metotlarıyla oluşturdukları bilgi kirliliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir" dendi. Açıklamada ayrıca ABD'nin 'tek taraflı tarih anlatılarına itibar etmemesi' istendi.¹

Öncelikle soykırım kelimesinin öyle gelişigüzel kullanılmayacağını altını çizmek gerekmektedir zira soykırım suçu Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesi** hükümleri uyarınca yetkili mahkeme kararı ile saptanabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın mezalimlerine karşı doğrudan bir tepki olan işbu sözleşme, soykırım suçunu ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etme amaçlı belli eylemlerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamakta ve devletlere bu suçun faili olduğu iddia edilen kimseleri adalet önüne getirme yükümlülüğü getirmektedir.² Bu sözleşme çerçevesinde yetkili mahkeme onbir ülke için soykırım suçu kararı vermiştir.³ Osmanlı Devleti'nde 1915-1917 yılları arasında vuku bulan olgularla ilgili bir mahkeme kararının bulunmamaktadır, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de töhmet altında bırakılmaması gerekmektedir. Halbuki gerek akademisyenlerden gerek ülke liderlerinden tek taraflı tarih anlatıları ve ön kabul dayatmaları gelmekte, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına bir çeşit psikolojik taciz uygulanmaktadır. Bu yazının konusunu da bu tarz bir ön kabulde ele alınan bir hatırat oluşturmaktadır.

İlgili hatırat 1947 yılında Boston merkezli bir şirket tarafından yayınlanan "**Captain Sarkis Torossian, From Dardanelles to Palestine: A True Story of Five Battlefronts of Turkey and her Allies and a Harem Romance**", Türkçe karşılığı ile "Çanakkale'den Filistin'e: Türkiye ve Müttefiklerinin Beş Cephesinin Gerçek Bir Hikâyesi ve Bir Harem Romansı" isimli kitaptır. Bu kitap Ayhan Aktar'ın⁴ eline 1992 yılında Amerika'da bulunduğu sırada geçmiştir. Aktar, yıllar sonra bu hatıratı Türkçeleştirmiş ve kendi değerlendirmeleri ile "**Yüzbaşı Sarkis Torosyan: Çanakkale'den Filistin Cephesine**" başlığı altında 2010 yılında kitap olarak okuyucusuyla paylaşmıştır. Kitabın orijinal başlığındaki "**Harem Romansı**"nın Türkçe metin başlığında yer almayışı soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Bu hatırat, özellikle 1915 olaylarına referans veren tartışmaların ciddi bir biçimde kritik edilmesi konusunda bir örnek teşkil etmektedir.

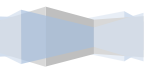
Bu bağlamda, Yusuf Hakan Erdem'in 2012 yılında kaleme aldığı "**Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikayesi**" adlı eleştirel çalışması son derece önemlidir. Zira bu çalışma, birbiriyle ilintili üç metine eş zamanlı referans vermektedir. Bu metinlerden ilkinin Çanakkale Savaşı'nda ilk düşman zırhlısını batıran tabyanın komutanı olduğu iddia edilen Ermeni subay Torosyan'ın 1947 tarihinde İngilizce yayınladığı hatıratı oluşturmaktadır. İkinci metin, Ayhan

¹ BBC Türkçe, Trump'ın 24 Nisan mesajına Türkiye'den tepki. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39701055>. Erişim: 25-04-2017.

² Uluslararası mahkeme sonuçları ve hukuki yorumları için bkz: <https://www.ushmm.org/confront-genocide/justice-and-accountability/introduction-to-the-definition-of-genocide> Erişim: 17-04-2017.

³ Bosna Hersek, Burma, Kamboçya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Irak, Ruanda, Güney Sudan, Sudan, Suriye ve Zimbabve.

⁴ Sosyolog, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

Aktar'ın Türkçeleştirdiği hatıratın çevirisidir.⁵ Üçüncü ve son metin de Ayhan Aktar'ın Türkçeleştirdiği kitaba eklediği giriş ve dipnotlarından oluşan metin çalışmasıdır. Hakan Erdem adı geçen metinleri değişik bağlamlarda ele almış, bu metinlerin içerdiği bilgileri sorgulamış ve bunlar üzerinden görüşler beyan etmiştir. Buna göre Sarkis Torosyan isimli bir zatın geçmişte yaşayıp yaşamadığı ya da Osmanlı Ordusunda görev yapıp yapmadığı ihtimal dâhilindedir. Ancak metin içeriğinde referans verilen tarihler, isimler ve bir takım olgular tarihsel süreçte soru işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdem, Torosyan'ın metninde tarih bilgisiyle sınanabilen somut verilere cevaplar aramış ve araştırma kapsamında metnin sürekli sorun ürettiği sonucuna ulaşmıştır.

Ayhan Aktar ise Torosyan imzalı hatıratı ön kabul ile ele almış, metnin 5N1K kuralınca bir değerlendirmesini yapmamıştır. Yazara göre Sarkis Torosyan *Kayseri'nin Everek (Develi) kazasında doğumlu bir Ermenidir. 1914 yılında Harbiye Topçu Okulunu bitirmiştir. Önce, Osmanlı Ordusu tarafından Almanya'da Krupp fabrikasında staja yollanmış, daha sonra, Çanakkale cephesindeki Ertuğrul Tabyasına komutan olarak atanmıştır. Düşman donanmasının 19 ve 25 Şubat 1915 tarihlerindeki saldırılarına karşı kahramanca direnmiştir. 18 Mart 1915 günü Rumeli Hamidiye Tabyasının komutanı olarak savaşmış ve savaşta ağır yaralanmıştır. Daha sonra, Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından kendisine takdirname verilmiş ve "Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Harp Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Rütbesi de Üsteğmenlikten Yüzbaşılığa yükseltilmiştir. Çanakkale'de Alçitepe savaşlarına 8. Tümen'in Topçu Taburu komutanı olarak katılan Yüzbaşı Torosyan, daha sonra Makedonya, Romanya, Irak ve Filistin cephelelerinde savaşmıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Osmanlı Ordusunda savaşan Ermeni subay ve askeri doktor ailelerinin tehcir edilmemesi konusundaki kesin emirlerine rağmen, Develi'nin İttihatçı Kaymakamı Salih Zeki Bey, Yüzbaşı Torosyan'ın ailesini Suriye çöllerine sürmüştür. 1917 yılında kız kardeşi Bayzar'ı Suriye'deki kamplarda bulan Torosyan, ailesini öldürenlerden intikam almak amacıyla 19 Eylül 1918 günü saf değiştirerek Arap isyanına katılmıştır. Madalya sahibi 'savaş kahramanı' iken, bir günde 'vatan haini' olmuş, 1920 yılında ise ABD'ye göç etmiştir.*

Erdem'e göre Torosyan'ın kim olduğunu kesin olarak bilmemize imkan bulunmamaktadır ancak tarihi ve olayları belgeler ışığında bilmemiz mümkündür. Zira, Çanakkale Savaşı konusunda hazırlanmış külliyat üzerinden verilere ulaşılması söz konusudur. Erdem, bu bilgilerle Yüzbaşı Torosyan'ın anılarını karşılaştırdığı zaman, bu bilgilerin tarihsel gerçeklikle uyuşmadığını göstermektedir. Örneğin; Torosyan, 19 Şubat 1915 günü Ertuğrul Tabyasının komutanı olarak bir gemi batırdığını söylemektedir. Hakan Erdem, o tarihte batan bir geminin olmadığını ifade etmektedir. Yazar, bu bilgiye hem Osmanlı hem de İngiliz kaynaklarından ulaşılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.

Bir diğer ilginç iddia Torosyan'ın İstanbul'da Enver Paşa'nın huzuruna çıktığı zaman vuku bulmaktadır. Torosyan, Paşa'nın yanında Von Der Goltz ve Liman Von Sanders'in olduğunu söylemektedir. Torosyan bu insanlardan "müşavir Almanlar" olarak bahsetmektedir. Hakan Erdem,

⁵ Çeviride soykırım kelimesi kullanılmıştır hâlbuki genocide kelimesi o tarihte hukuk literatüründe henüz yer almamaktadır.

Torosyan'ın bu konudaki tutarsızlığını da ortaya koymaktadır. Zira Torosyan'ın Sanders'i gördüğünü söylediği sırada Sanders, Çanakkale'de 5. Ordu'nun komutanı olarak görev yapmaktadır. Bu durumda Enver Paşa'nın yanında olması söz konusu değildir. Erdem, bu tutarsızlığın Aktar tarafından da dile getirildiğini vurgulamaktadır.

Bir başka vahim iddia Enver Paşa'nın Torosyan'a "Ne dersin, şimdi İngilizler kara harekâtı yapıp bizi zorlayabilirler mi" diye sorması konusundadır. Torosyan, Paşa'ya "Hayır, hem yapsalar ne olur? Vatansever askerlerle biz orayı koruruz" cevabını vermektedir. Hakan Erdem, Enver Paşa'nın böyle bir soru sormasının ihtimal dahilinde olamayacağını altını çizmektedir zira o sırada İngilizlerin zaten bir aydır kara harekâtında olduklarının tespitini yapmaktadır. Bu tutarsızlıkları, İstanbul Tuğgeneralı, Gayrimüslimlerin Askerlik Davası, Aşçı Baba Tepesi, Mesudiye Zırhlısı ve Filistin Cephesi başlıkları altında ele alınan saptamalar takip etmektedir.

Torosyan Hatıratı ile ilgili bir diğer önemli tespit 2013 yılında Edhem Eldem⁶'den gelmiştir. Eldem, Torosyan'ın anılarında kötü kalitede bir röprodüksiyonla yer alan Enver Paşa imzalı bir Osmanlı belgesinin ve buna ilaveten kitapta yer almayan ama Torosyan'a ait olduğu sanılan ikinci bir belgenin yüksek çözünürlükteki görüntülerinin aslında sahte birer belge olduklarının tespitini yapmıştır. Belge konusunda tecrübe sahibi bir tarihçi olan Eldem, hatıratındaki belgelerin sahte olduğunu açıklamış ve bu konudaki detayları "**Torosyan Belgeleri ve Sonrası**" başlığı altında bir makale olarak yayınlamıştır.⁷ Belgelerin sahte olması Torosyan adlı bir zatın o tarihte yaşayıp yaşamadığını ya da olanların gerçek mi kurmaca mı olduğunu kesinkes ispatlamaya yetmemiştir elbette!

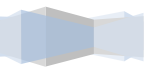
Bu noktada cevap niteliğinde düşünülebilecek bir çalışma 2015 yılında Bülent Somay'dan gelmiştir.⁸ "**Tarih, Otobiyografi ve Hakikat: Yüzbaşı Torosyan Tartışması ve Tarihyazımı**" başlıklı derlemede, Torosyan'ın anıları etrafındaki tartışma, anılara yöneltilen eleştiriler, milliyetçi tarih yazımının sorunları ve anıların nasıl okunması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Kitapta Taner Akçam, Ayhan Aktar, Suavi Aydın, Ohannes Kılıçdağı ve Kahraman Şakul'un yazıları yer almıştır. Kitap ağırlıklı olarak, Halil Berktaş, Hakan Erdem, Cemil Koçak ve Edhem Eldem'in Torosyan hatıratına yönelik eleştirilerine bir cevap niteliği taşımaktadır. Hatta bu cevap kitapta "Yüzbaşı Torosyan Tartışması yahut 'Alaturka' Tarihçiliğin Açmazları" alt başlığı içinde uzun uzun ele alınmıştır. Bu bölüm kitabın yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Bu bağlamda kitap bir derleme olmaktan uzaklaşarak taraf olma yönünde bir ağırlık kazanmaktadır.

Bu husus, 1915 olaylarının bir soykırım olarak değerlendirilmesi hatta kabul edilmesi ya da ettirilmesi istikametinde bir ağırlık kazanmaktadır. Zira kitap, Torosyan anılarını bir "travma metni" olarak yansıtmaktadır. Bu çerçevede, ilgili hatıratın bir tesadüf eseri bulunması; bir gecede hayretler içinde okunması ve Yüzbaşı Torosyan'a duyulan hayranlıktan tam 20 yıl sonra Türkçeleştirilerek okuyucuyla

⁶ Tarihçi, Yazar, Boğaziçi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

⁷ Edhem Eldem, "Torosyan Belgeleri ve Sonrası", Toplumsal Tarih, Şubat 2013. S.38-44.

⁸ Edebiyatçı, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

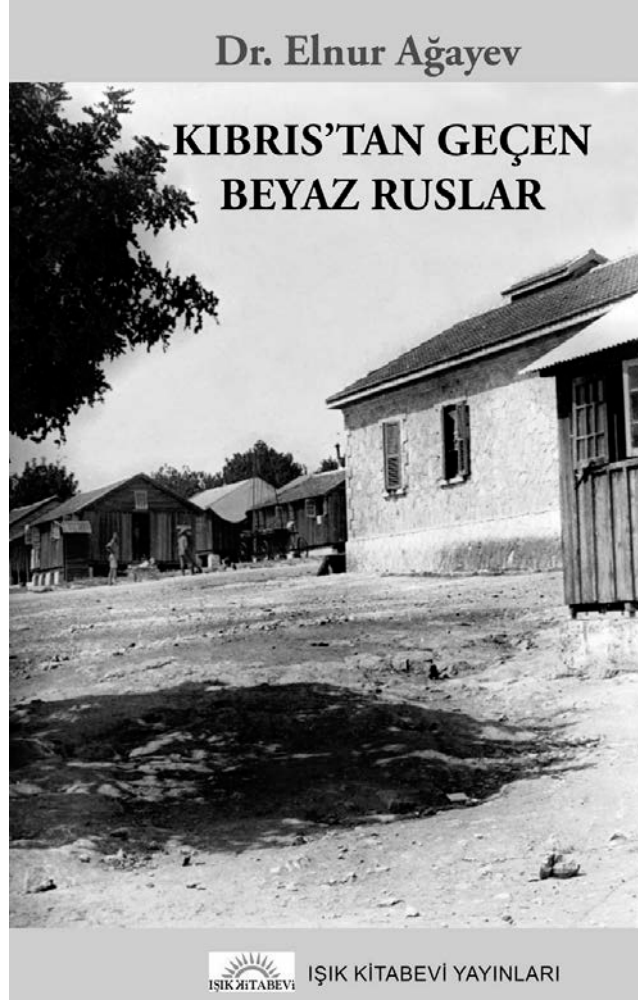

paylaştırılması oldukça manidar kabul edilmelidir! Hatırat, popüler tarihe kazandırılan yeni bir kaynak olarak görülmelidir! Bu kaynağın İngiliz Dili ve Edebiyatçısı, Bülent Somay tarafından “2015” yılında çalışılması da oldukça ilginç görülmelidir! Zira bu çalışma, Avrupa Parlamentosu’nun (AP) 1915 olaylarına ilişkin, sözde Ermeni soykırımına dair karar tasarısını⁹ oy çokluğuyla kabul etmesi ile aynı döneme denk gelmektedir. Bu kabulü, Alman hükümetinin 2016 yılındaki kabulü takip etmiştir.¹⁰ Anlaşılan o ki akademik çevreler, parlamentolar ve lobiler Türkiye’den bir şey talep etmektedir! Bu talebin içeriğini hukuki bağlayıcılığı olmayan AP’nin ilgili önergesinden öğrenmekteyiz. Önergeye göre Türkiye, “geçmişle yüzleşmeli ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını kabul etmelidir”. Geçmişle yüzleşmek! Peki, geçmişle nasıl yüzleşilir? Bir başka deyişle geçmişle nasıl karşı karşıya gelinir?

Hakan Erdem, bunu başarıyor ve belgelerle yüzleşerek bize neyin doğru neyin yanlış olduğunu **“Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan’ın Acayip Hikayesi”** adlı eleştirel çalışmasında bir bir anlatıyor. Bu bağlamda Hakan Erdem’in hazırladığı bu çalışma tarihçilik ve tarih yazımı konusunda liselerde ve yüksek okullarda okutulması gereken vaka çalışmaları için ciddi bir rehber niteliği taşıyor. 1915 yılında yaşananlar için üzüntü duyuyor ancak töhmet altında bırakılıyor olmaktan ciddi rahatsızlık hissediyorum. Bu rahatsızlığın giderilmesi hususunda tarih araştırmacılarına ciddi görevler düştüğünü de bu vesile ile hatırlatmak istiyorum.

⁹ European Parliament resolution of 15 April 2015 on the centenary of the Armenian Genocide (2015/2590(RSP)).

¹⁰ Almanya, Ermeni soykırımını tanıyan 29’uncu ülkedir. Karar siyasi nitelikli olup, hukuki nitelik taşımamaktadır.

Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar

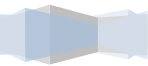
Elnur Ağayev

Lefkoşa, Işık Kitabevi Yayınları, Lefkoşa, 2015, 246 sayfa, ISBN: 978-9963-2924-9-3

Alfina SİBGATULLİNA *

1917 Ekim Devrimi sonrasında Rusya'da yaşanan iç savaşta Bolşeviklere karşı mücadele eden Beyaz Ordu mensupları ve onların ailelerinin önemli bir kısmı 1920'de mücadeleyi kaybetmeye başlayınca, yakın günlerde geri döneceğiz umuduyla İstanbul'a gelmişlerdir. Gelibolu, Çatalca ve Limni'deki

* Rusya Bilimler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü, Moskova, alfina2003@yandex.ru

kamplara yerleştirilen Beyaz Ruslar, batılı devletlerin İstanbul işgali sona erdikten sonra büyük oranda Türkiye'den ayrılmışlardır. Genelde Rus aristokrat ve aydın zümresinden olan bu eğitilmiş ve kültürlü insanlar, İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısını belirli bir derecede etkilemiştir. 1920'lilerde İstanbul'da yeni bir rüzgâr gibi esen Beyaz Ruslar konusunda Türkiye'de son yıllarda geniş bir literatürün oluşması da özellikle onların İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısını etkilemelerinden kaynaklanmaktadır.

Bu Beyaz Ruslar rüzgârının Kıbrıs'a da uğradığını ne Rusya'da, ne Türkiye'de iyi bilirler, çünkü Beyaz Rusların "Kıbrıs durağı" uzun yıllar araştırmacıların dikkatinden uzak kalmıştır. Bu konuya giriş niteliğindeki ilk çalışma Natalya Zıkova'nın 2014 yılında yayınlanan "*Mihail Butçik: Rus Subayının Talihi*" isimli Rusça eseri olmuştur. Konuyla ilgili kapsamlı son çalışma ise KKTC'de, Lefke Avrupa Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Elnur Ağayev tarafından 2015 yılında Lefkoşa'da Türkçe olarak yayınlandı. "*Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar*" ismini taşıyan bu eser döneme ait arşiv belgelerine, süreli yayın materyallerine, hatırat ve sözlü kaynaklara dayanmaktadır. Kitapta Beyaz Rusların Kıbrıs adasına getirilme nedenleri, buraya yerleştirilenlerin sayıları, kamp yaşamları, kamp sonrası yaşadıkları sıkıntılar, geçimlerini sağlamak için yaptıkları girişimler, Kıbrıs'ın Türk ve Rum halkının onlara verdikleri destekler, Beyaz Rusların Kıbrıs'tan Doğu Avrupa ülkelerine götürülmeleri ve adada kalanların talihleri ile ilgili konular genel hatlarıyla incelenmiştir. Azerbaycanlı olan yazar Elnur Ağayev'in avantajı Türkçe, Rusça, İngilizce kaynaklara ulaşabilmesi ve onları rahat okuyabilmesidir.

Kitabın giriş kısmında yazar tarihte Rusların Kıbrıs'a ilgilerini değerlendiriyor ve onların adaya birkaç etapta geldiklerini gösteriyor. Kutsal topraklara giden Ortodoks Rus rahiplerin hatıratlarında Kıbrıs XII yy.'dan itibaren anılmaktadır. 1768-1774 Osmanlı-Rusya savaşı sonrasında Rusların Akdeniz'de ticari faaliyetleri kuvvetlenmiş ve 1785 yılında Kıbrıs'ta Rusya İmparatorluğu konsolosluğu açılmıştır. Rusların Kutsal topraklara ziyareti esnasında Kıbrıs'a uğraması adanın 1878 yılında İngiliz yönetimine geçişinden sonra da devam etmiştir. Hatta bir dini grup olan Duhoborlar XIX yy.'ın sonunda Ada'ya göç etmek zorunda kalmış ve Kanada'ya göç etmeden önce burada 8 ay barınmışlardır.

Rusların Kıbrıs'la ilişkilerini XX yy.'ın başlarına kadar tetkik eden yazar, bu bağların esasta dört unsura dayandığını özetlemektedir: 1. Rusların adada bulunan Ortodokslarla inanç ortaklığı. 2. Bölgenin ticari yapısından faydalanmak istemeleri. 3. Sürgün nedenleriyle adaya yerleştirilmeleri. 4. Bölgenin siyasi yapısında yer almak istemeleri. Yazar, bu özelliklerin, üçüncü özellik hariç, Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs'la ilişkilerinde bugün de belirleyici olduğunu da yazmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde Beyaz ordunun kaderi ve Beyaz Rusları ilticaya zorlayan sebepler araştırılmaktadır. 1918-1922 yıllarında Rusya'da yaşanan İç Harb'te Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu mensupları mücadeleyi kaybetti ve yurtdışına göç etmek zorunda kaldı. Vatanını bırakıp giden Rus mültecilerin sayısı 2 veya 3 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Onlar öncelikli olarak kısa sürede Rusya'ya geri dönecek umuduyla hareket ettiklerinden Rusya sınırına daha yakın olan Türkiye, Polonya, Baltık devletlerine göç etmeyi tercih ettiler. Fakat Rusya'daki mücadele

kaybedilince ve geri dönmek umudu yok olunca Beyaz Ruslar Avrupa ve Asya ülkelerine değil, dünyanın tüm bölgelerine dağılmışlardır. Yazar bu bölümde, dünyaya dağılan Beyaz Rusların bilançosunu gösteren bir tablo da sunmaktadır.

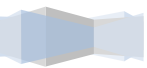
II. bölümde Beyaz Rusların Kıbrıs'a getiriliş nedenleri, kampta ve Ada'da genel yaşam koşulları ve faaliyetleri anlatılıyor. Yazarın 'Umut yolcuları' diye adlandırdığı Beyaz Ruslar, Mart-Nisan 1920 yılında Kıbrıs'a gelmişler ve burada iki yıl kalmışlardır. Novorossiyski ve Feodosiya limanlarından çıkan 'Herson', 'Anatoliy Molčanov' adlı gemilerle Ada'ya getirilen Beyaz Rusların sayısı 1,5-2 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Magosa'daki İngiliz kampında karantinaya alınan mülteciler arasında tifüs hastalığına yakalananlar da bulunmuştur. Kısa bir karantina süresinden sonra kamp yaşamına başlayan Beyaz Rusların adadaki barınma, yemek, giysi, tıbbi, dini, hukuki ihtiyaçlarını, iletişim ve iş bulma sorunlarını araştıran yazar, İngiliz hükümetinin, kontrolü altındaki mülteciler için 1920 yılında yaklaşık bir milyon funt sterlin harcadığını belirtiyor. Geçimlerini sağlamak için çeşitli işlerde çalışmak zorunda kalan Rusların arasında doktor, ayakkabı tamircisi, müzik öğretmeni, şarap üreticisi, tiyatro oyuncusu, ressam gibi meslek sahipleri bulunmaktaydı.

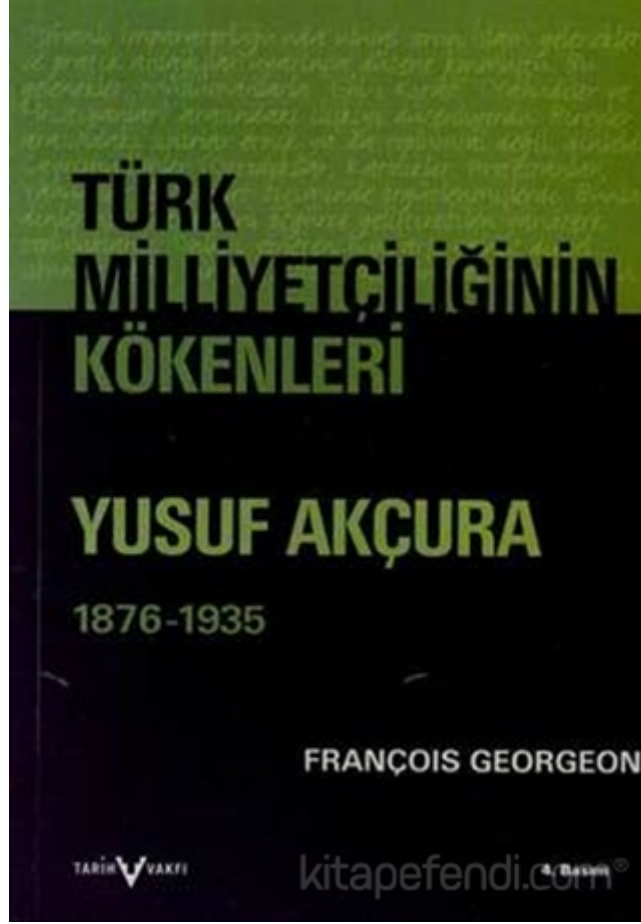
Ada'daki iki yıllık yaşamlarından sonra Beyaz Ruslar Mayıs-Temmuz 1922 yılında Doğu Avrupa ülkelerine yerleştirilmek üzere adadan götürülmüşlerdir. Kitabın III. bölümünde Beyaz Rusların Kıbrıs'ta bıraktıkları izler, izlenimler, gittikleri ülkelerde Kıbrıs'la ilgili ortaya koydukları eserler, çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yazarın, Beyaz Ruslar arasında bulunmuş ressam Leonid Golubyev ve çizdiği resimler, yazar Sergey Gorniy ve *Kehribar Renkli Kıbrıs* isimli eserleriyle ilgili verdiği bilgiler değerlidir. Adada yaşamış ve buradaki Beyaz Rusların tedavisini yapan doktorların faaliyetlerini de araştıran yazar, onların 11 tanesinin isimlerine ulaşabilmiş ve bazılarının (S. Kozentsov, A.İvanov, M. Averşatyants) tercüme-i hallerini de kitapta vermiştir. Yazarın, bugün Kıbrıs Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Polemidya İngiliz askeri mezarlığında bulunan Beyaz Rus subaylarına ve aile mensuplarına ait 12 mezar taşı hakkında verdiği belgeler de dikkat çekicidir.

'Kıbrısta Kalan Beyaz Ruslar' bölümünde yazar, 1922 yılında Bulgaristan ve Yugoslavya'ya göç edenlerden ayrılıp adada yaşam sürdürmeyi tercih eden mültecileri anlatıyor. Aralarında Pavel Smitten, Boris Vroblevskiy, Mark Freyman gibi doktorlar, N. Matov, D. Şepelev, Popov adlı uzmanların bulunduğu bu grup Rusyalılar mesleklerine uygun iş bulup, yerli halkla iyi ilişkiler içinde yaşamışlardır. Yazar, 1936-1937 yıllarında adada kol gezen sıtma salgını döneminde Dr. Smitten'in Kıbrıs halkına verdiği emek yüzünden bir efsane gibi bugün de hatırlandığını belirtmektedir.

Kitabın 'Ekler' kısmında o dönemde Kıbrıs'ta çıkan *Doğru Yol* gazetesinde basılan Beyaz Ruslar hakkındaki haberler, arşiv belgelerinin fotokopileri, resimler vs. materyaller verilmiştir. Kıbrıs'a mülteci olarak gelip geçen Beyaz Rusların listesi 50 sayfadan fazla (193-246) yer tutmakta ve kaynakların imkân verdiği kadar onlar hakkında malumat içermektedir. Kitabın kapak resminde de Beyaz Rusların yerleştirildiği kampın genel görünümü yansımaktadır.

Dr. Elnur Ağayev'in *Kıbrıs'tan Geçen Beyaz Ruslar* eseri alanın sorunlarını belirleyen ve tartışan ilk kapsamlı çalışmadır. Eserin ileride konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacağını umuyoruz.

Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri / Yusuf Akçura (1876 – 1935)

François Georgeon

İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, 226 sayfa, ISBN: 978-975-33-3058-9

Mustafa Halil AYDIN*

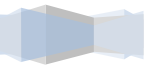
1979 yılında François Georgeon tarafından Paris Üniversitesi III'e doktora tezi olarak sunulmuş olan *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (186-1935)* metni, gözden geçirilmiş ilk basımı 1986 yılında Yurt Yayınevi'nden çıkmıştır. Biyografik tarzda hazırlanan kitap, Akçura'nın kökeni, ailesi ve bireysel hayatının anlatısından sonra Türkçülük fikrinin gelişim serüveni ve bu fikrin Kemalist Türkiye'ye yansımaları üzerinde durmuştur. Kitabın ana gövdesine ek olarak da daha evvel Türkçe'ye çevrilmemiş ve konuyla ilişik olan, Yusuf Akçura'nın farklı dergi ve gazetelerde yazdığı yazılar verilmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, mustafahalilaydin@gmail.com

Akçura aslen Tatar kökenli, Kazan'da ikamet eden bir aile mensuptur. Bu aile Çar'ı evinde ağırlayacak kadar burjuvalaşmış bir ailedir. İlk gençlik dönemiyle ilgili bilgiler yine kendi kaleminden çıkan anılarından (*Defter-i Âmâlim*) alınmıştır. Genel olarak Rusya içinde öteki kabul edilen Türki kökenli Müslüman bir aileye sahiptir. Bu anlamda Ruya içinde köken anlamında var olamamış ve bağlarından kopuk, aynı zamanda muğlak bir coğrafyaya aidiyet hissine ek olarak bir de babasının ölümü üzerine Kazan'dan ayrılıp Osmanlı'ya gelmesiyle Akçura geçişken ve harmonik bir zihne ama aynı zamanda radikalleşmeye müsait bir kimliğe müsait hale gelmiştir. Osmanlı merkezinde; Kuleli Askeri İdadisi, Harbiye Mektebi ve Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne gitti. Bu okullar teknik okullardı ve Osmanlı modernleşmesine ve örgütlenmeye alan açan bir eğitim sistemleri vardı. Fakat kendisi burada aldığı eğitimin sekülerliği ve din adına verilen bilgilerin yetersizliği hakkında ciddi eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerini, Osmanlı münevverlerinin İslamla kurduğu ilişkiyi sorgulayarak devam ettirip; Ali, Fuad Paşalar, Mustafa Reşid, Ahmed Midhat gibi Tanzimat aydınlarının da Osmanlı toplumunun İslami yapısını hesaba katmamaları üzerinde durdu.

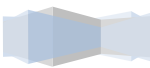
Dönemdaşı ve fikir paylaşımı yaptığı İsmail Gasprinski'nin Rusya Türkleri ve Müslümanlarının birleşmesi görüşü Yusuf Akçura'nın Pantürkizm teorisinin ilk tohumlarını atmıştır. İkisi de; ılımlı bir politikayı, Türklerin birleşmesi düşüncesini, siyasal gelişimden çok kültürel gelişimin önemini ve dönüşümün toplumsal olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat ayrıldıkları bir nokta vardır ki o da Akçura'yı Türkiye'de kendi özgün konumunu oturtturmuştur. Gasprinski için üst kimlik Müslümanlık iken Akçura üst kimliğe Türklüğü koyar. Türkoloji etkisi ile Yusuf Akçura, Doğu'nun Batı karşısındaki konumunu Darwin'in doğal seleksiyon ve sosyal gelişim fikri ile açıklamıştır. Bu açıdan Türkler, Batı ve diğer topluluklara karşı vereceği var olma mücadelesini öncelikli olarak dil ve kültürel kökeni geliştirerek gerçekleştirmelidir. Ve Osmanlı topraklarında bu mücadelenin geliştirilmesini içeren üç ayrı siyasal öneri sunan *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesini yazmıştır.

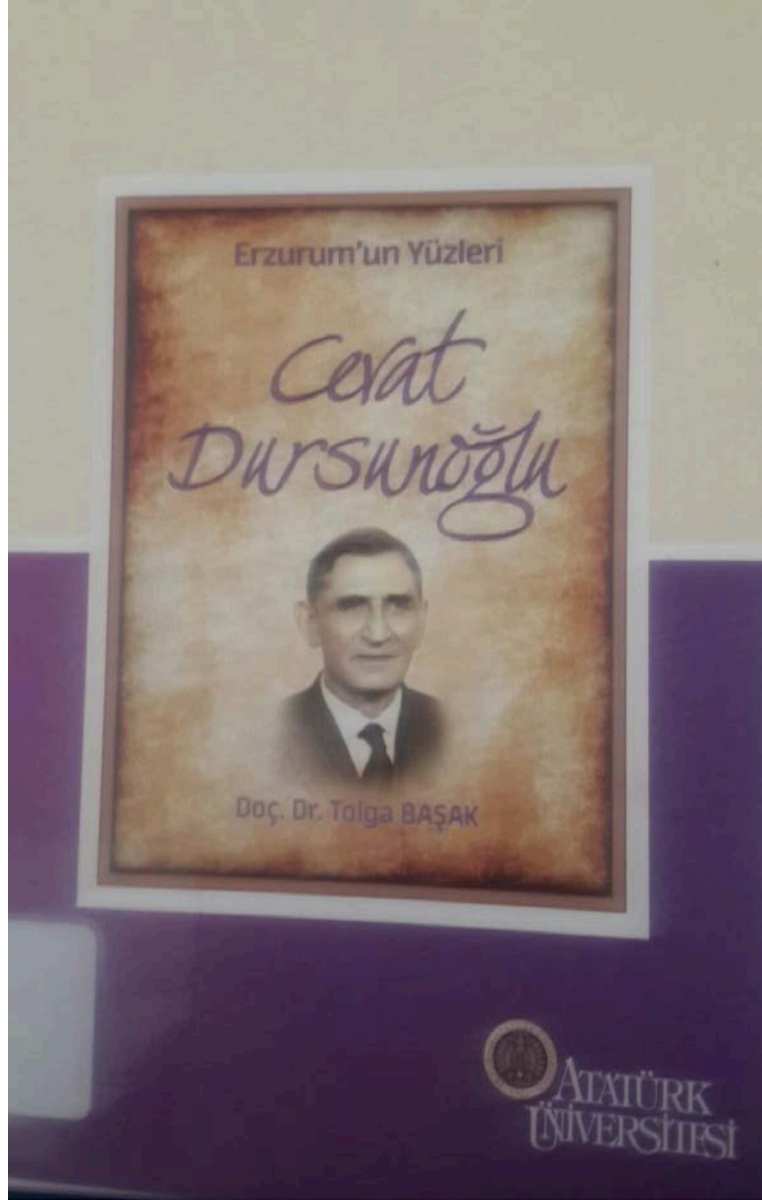
Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde; Osmanlıcılığın, Panislamizm'in ve Pantürkizm'in Osmanlı Devleti için ne gibi sonuçlar doğuracağını tartışıyor ve her birini tek tek değerlendiriyordu. Osmanlıcılığın geliştirilmesinin artık çok geç olduğunu belirtip bu başlığı açıkça elimine ediyordu fakat diğer iki başlık arasında çok da ayırım yapıyor değil. Panislamizm, Avrupa ülkelerindeki Müslümanlara nüfuz etmede eksiklik yaratabilir fakat Pantürkizm için de Türkiye toplumundaki bilinci geliştirmek zaman alacaktı. Bu göstergeler üzerinden Akçura'nın esas niyetini okumak yerine Cumhuriyet politikasının hangi yönde geliştiğine bakmak yeterli olacaktır. Kaldı ki Mustafa Kemal için Akçura'nın düşünceleri birincil derecede önemliydi. Bugünden Türkçülüğün manifestosu olarak okuduğumuz bu ajanda, Osmanlı'da yalnızca yeni bir etnik birliktelik değil aynı zamanda yeni bir jeopolitik konum da oluşturacaktır. Sonuç olarak Pantürkizm Rusya'daki Türk-Müslümanlarının köken arayışı ile Osmanlı Jön Türk'ünün devleti koruma çabasının kesiştiği noktada uygun bir yer edinmiştir.

Özellikle 1905-1914 yılları arasında aktif etkisini gösteren Akçura, Yeni Türkiye'nin en önde gelen isimlerinden olacaktı fakat Jön Türk Devrimi'ne mesafeli duruyordu. Bunun sebebi başta da belirtildiği gibi, dönüşümün toplumsal temelini önemsemesiyle ilişkilidir. Oysa 1908 Devrim'i bir hükümet darbesi olarak toplumu kökten değiştirme teşebbüsünde bulunmuyordu. Kitapta ayrıca Ziya Gökalp ve Akçura karşılaştırması da yapılır. Her ikisi de Cumhuriyet'in kurucu kadrolarında bulunmasına rağmen Türk milliyetçiliğinin esasları konusunda ayrımlara sahiptirler. Gökalp milliyetçiliğin Avrupa menşesine vurgu yaparken Akçura için milliyetçilik bütün bir kavramdı ve daha ırk temelli araştırmalara yol açıyordu. Akçura'nın özgün bir diğer değerlendirmesi ise Osmanlı-Doğu sorununu ekonomik temelde de ele almasıdır. Özellikle 1880 sonrası gelişen sanayileşme Rusya'da işçi sınıfının saflarını genişletirken Osmanlı'da bu durum yabancı ve azınlıkların yararına gelişti. Akçura'nın materyalist görüşüne göre maddi münasebetleri geliştirmek gerekliydi. Ulusal refleksleri toplumda yaymak sadece düşünce bazında olmaz, aynı zamanda sosyoekonomik güçlemenin de gerekliliği sağlanmalıdır.

Nihayetinde Yusuf Akçura'nın Osmanlı'nın son döneminde Jön Türk kadrolarına sunduğu Pantürkizm programı, Kemalist Türkiye'de devlet eliyle uygulanmıştır. Akçura Cihan Harbi sonrasında bazı kurumlar eliyle bizzat pratisyenliğini de yapmıştır. Akçura kendi döneminin yeni tip aydınının önemli bir örneğiydi. Tarih ve dönem okumalarında standartın dışına çıkması ve hem yazınlarını hem de çalışmalarını oldukça sistematik gerçekleştirmiş olması geldiği kökenin de hakkını veriyordu. Bu aydınının, Georgeon'un tezi hazırladığı dönemde neredeyse Ziya Gökalp'in gölgesinde kalması şaşırtıcıdır. Bu açıdan kitap, bu sahada önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ayrıca Akçura'nın sistematik düşünce ritmine uygun olarak Georgeon da tezini oldukça sistemli bir yapıya oturtması dikkat çeker. Kitap, temel iddiasının sınırlarına riayet etmesi, geniş kaynak kullanımı ve Akçura'nın metinlerini manüpile etmekten uzak durması ile kaliteli bir biyografi örneği olarak literatürde yerini almıştır.

Erzurum'un Yüzleri "Cevat Dursunoğlu "

Tolga Başak

Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016 , 95 sayfa, ISBN: 978-975-442-793-6

Okan Can Yılmaz¹

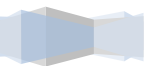
Bilindiği üzere 19. yüzyılın başlarından itibaren değişen dünya düzenine ayak uyduramayıp, çağdaşlaşmanın gerisinde kalan Osmanlı Devleti, bu durumun acısını Balkan savaşları ile ödemiş, 20.yüzyılın başlarında ise I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi ile karşı karşıya kalmıştı. İtilaf devletleri, mütareke maddeleri ile Anadolu topraklarının bölüşülmesi yolunda yapacakları işgallere

¹ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, okancnylmz@gmail.com

hukuki bir zemin oluşturmaya gayret göstermekteydi. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin sonu anlamına gelen mütarekeden hemen sonra gerçekleştirilen haksız işgaller, Türk milletinin mücadele azmini arttırdığı gibi, yurdun çeşitli bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştu. Özellikle mütarekenin 24. maddesi, Doğu Anadolu'nun geleceği açısından oldukça endişeli bir havanın esmesine yol açtı. Bu madde, Vilayat-ı Sitte'de bir karışıklık çıktığı zaman, bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilaf devletleri muhafazası, yani işgaline zemin hazırlıyordu. Bu durumda bölgede öteden beri hissedilen Ermeni tehlikesi yeniden gündeme geliyordu. Meseleye yönelik duyarlılık ilk olarak kendini İstanbul'da göstermiş ve burada 4 Aralık 1918'de Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu.

Mütarekeden sonra yedek subay olarak yaptığı askerlik hizmetinden terhis olan Cevat Bey, bir süre sonra İstanbul'da bu cemiyetin toplantılarına katıldıktan sonra, memleketi Erzurum'a dönmüş ve İstanbul'dan aldığı yetki belgesine dayanarak 10 Mart 1919'da bu cemiyetin Erzurum Şubesi kurulmuştur. Milli Mücadele Hareketi'nin temellerinin atıldığı 1919 yılı Erzurum'undaki teşkilatlanma ve Müdafaa-i Hukuk süreci gözden geçirildiğinde, bu dönemde ön plana çıkan şahsiyetlerden birisinin de Cevat Dursunoğlu Bey olduğu rahatlıkla söylenebilir. Cevat Bey Mondros Mütarekesi'nden sonra Doğu Anadolu toprakları açısından ortaya çıkan Ermenistan tehlikesine karşı Erzurum'da kurulan "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin" kurucularındandır. I. Dünya Savaş'ında çeşitli cephelerde vazife yaptıktan sonra Erzurum'a dönmüş, burada Milli Mücadelenin sesi haline gelen Albayrak Gazetesi yayın heyetinde yer almıştır. İtilaf devletlerinin haksız işgallerini ve iki yüzlü politikalarının gazete sütunlarında sıkça eleştiren Cevat Bey, böylelikle devamlı surette milli vicdanı canlı tutmaya gayret etmiştir

Cevat Bey'e, bir başka açıdan bakacak olursak, eğitim alanındaki hizmetleriyle de ön plana çıktığını görmekte beraber ayrıca Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin umum katibi olduğunu da söyleyebiliriz 17 Haziran 1919 tarihli Erzurum Vilayet Kongresi ve 23 Temmuz 1919'daki Erzurum Kongresi'nin toplanması için yapılan hazırlıkların içinde aktif olarak yer almış, Erzurum Kongresi delegeliğinden Mustafa Kemal Paşa lehine istifa ederek kongreye Hasankale delegesi olarak katılmıştır. 1920 Eylülünde Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı ve yine aynı ay Bakü'de toplanan Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'ne TBMM tarafından gizli bir görevlendirme ile katılan Cevat Dursunoğlu, yeni Türk devletinin kuruluş yıllarında eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde üst düzey yöneticilik yapmıştır. Burada parantez açmak gerekirse, derinlemesine inceleme yaptığımız zaman böyle bir kongrenin toplanması ve Cevat Bey'in hangi sıfatla kongreye katıldığı konusu teyide muhtaç bilgi olması hasebiyle yazaramız kaynak gösterme açısından eleştirebileceğimiz bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Cevat Dursunoğlu Bey ayrıca, 1942-1946'da Kars ve 1946-1950 yılları arasında Erzurum milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş, 1961'de kurucu Meclis'te görev almış, 1965'te ise politikadan çekilmiştir. Cevat Bey, politika dışında Halkevleri ve Türk Dil Kurumu asli üyeliği yapmış, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü şeref üyeliğini de başarı ile icra ettikten sonra 12 Ocak 1970'de Ankara'da vefat etmiştir.

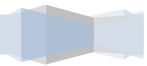
Bu çalışma, Cevat Bey'in biyografisini vermekle beraber, özellikle onun Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri üzerinde de yoğunlaşmış olması nedeniyle önem arz etmektedir. Şahsi kanaatime göre Cevat Dursunoğlu'nun bu dönemdeki konumunu ve faaliyetlerini ön plana çıkarabilmek amacıyla olayların içine girme zorunluluğu da ayrıca giderilmeye çalışılmıştır. Ve bu noktada özellikle Erzurum'da yaşanan siyasi, sosyal meselelere değinilmeye özen gösterilmiştir. Bunu anlamak da zor değildir. Çünkü tanıtımını yaptığımız bu eser Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin, Erzurum ve tarihi değerlerini tanıtmaya amacıyla olan Erzurum'un Yüzleri serisinin muhtevasıdır.

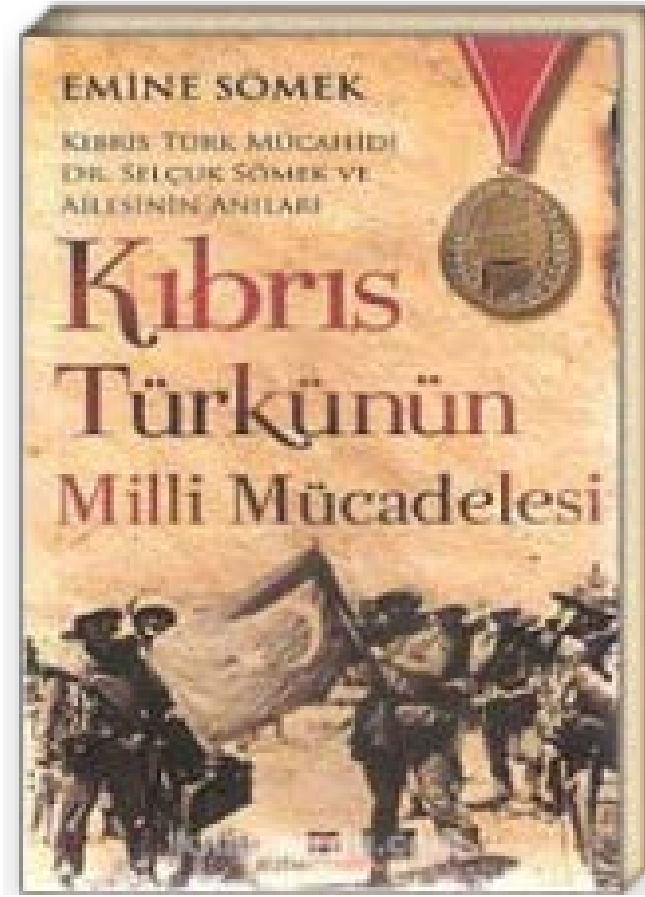
Eser teşkilinde öne çıkan kaynaklara baktığımız zaman, öncelikle karşımıza Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi çıkmaktadır. Doğal olarak yukarıda zikrettiğimiz dönemlerde Cevat Dursunoğlu Bey milletvekilliği yaptığı için onun hakkında en geçerli kaynaklar Türkiye Büyük Millet Meclisi arşivinden çıkmıştır. Bunun dışında baktığımız zaman Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, Emekli Sandığı Arşivi ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivinden de konu ile alakalı olarak çokça faydalanılmıştır. Tüm bu zikrettiğimiz arşivlerden temin edilen belgeler konu içerisinde değerlendirildiği gibi Cevat Bey'in Milli Mücadele'de yıllarından konu aldığı *Milli Mücadele'de Erzurum* adlı hatıralarından oluşan eseri de bu çalışma için vazgeçilmez bir kaynaktır. Yine Cevat Bey'in çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan makaleleri taranarak, bunlardan da istifade edildiğini vurgulamak gerekir. Milli Mücadele döneminde Erzurum'un sesi haline gelen Albayrak Gazetesi'nin mevcut nüshaları da tanıtımını yapmış olduğumuz eserin araştırma sahası içinde değerlendirilen belgeleri arasında yerini almıştır.

Tüm bu kaynak bahsinden sonra baktığımızda çalışmanın ilk kısmı Cevat Bey'in genel bir biyografisi şeklinde düzenlenmiş, daha sonra Cevat Bey'in askerlikten terhisinden sonra, Mondros Mütarekesi günlerinde İstanbul ve Erzurum'daki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Burada, Erzurum'un teşkilatlanma süreci ve kongreye hazırlık faaliyetleri ile Erzurum Kongresi ve kongrede Cevat Bey'in faaliyet ve düşünceleri de altı çizilen başlıklar arasında yer almaktadır. Daha sonra Milli Mücadele Dönemi'nde Erzurum'da çıkan, yukarıda zikrettiğimiz Albayrak Gazetesi heyeti içerisinde Cevat Bey konusu değerlendirilmiş, son olarak da Cevat Bey'in, 1920 Eylül'ünde Bakü'de toplanmış olan kongrelerle bağlantısı üzerinde durulmuştur. Cevat Bey'in de katıldığı bu kongreler; I. Doğu Halkları Kurultayı (1-9 Eylül 1920) ile bu kurultaydan hemen sonra Mustafa Suphi önderliğinde yine

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplanan Türkiye Komünist Teşkilatlarının I. Kongresi'dir. (10- 15 Eylül 1920) . Çalışmanın sonunda bulunan ekler kısmında ise, TBMM arşivi ve Emekli Sandığı Arşivi'nden ulaşılabilen çeşitli fotoğraflarla birlikte bazı belgelere de yer verilmiştir.

Sonuç olarak baktığımızda, Erzurum'un üzerine düşen ağır sorumluluk günlerinde, fedakar insanlardan biri de hiç kuşkusuz Cevat Bey'dir. Cevat Bey, Mondros Mütarekesini takiben terhis olup, Erzurum'a geldikten sonra, yukarıda bahsedilen süreçte daima göze çarpan şahsiyetlerden biri olmuş ve Müdaafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Umumi Kâtipliği görevini üstlenerek üzerine düşen sorumluluğu, çok yönlülüğü sayesinde yerine getirmeye çalışıp, Erzurum'un tarihsel süreçte önemli şahsiyetlerden biri olma payesine ulaşmıştır.

Kıbrıs Türkünün Milli Mücadelesi

Emine Somek

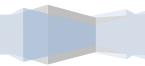
Lefkoşa, Ego Print, 2. Baskı 2015, 352 sayfa, ISBN: 948-605-5476-47-2

Fatma Çalık ORHUN*

Akdeniz'in üçüncü, Doğu Akdeniz'in ise en büyük adası olan Kıbrıs, mitolojide aşk ve güzellik tanrısı Afrodit'in doğduğu ada olarak bilinmektedir. Ancak ironik bir şekilde ada artık Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasındaki çatışmalarla anılmaktadır. Uzun zamandır Doğu Akdeniz ile ilgili tartışmaların merkezinde bulunan Kıbrıs Adası, kendisini çevreleyen bütün coğrafyanın kontrolü için stratejik bir öneme sahiptir.

Sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumun getirmiş olduğu önem Kıbrıs'ı tarihi boyunca çeşitli medeniyetlerin ev sahibi yapmıştır. Kıbrıs Adası, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1570 yılında fethedilmesinden 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar Türklerin egemenliğinde kalmıştır. Osmanlıların Ruslarla savaşta olduğu bir sırada İngilizlerin ittifak teklifini kabul etmek zorunda kalan Osmanlılar, adayı anlaşma ile İngilizlere devretmiştir. Adanın yönetiminin Türklerin elinden çıkmasından sonra

* Fatma Çalık Orhun, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, el-mektup: ftmcalik@gmail.com

adada güven ve huzur ortamı bozulmuş, 1900'lü yıllarında başından itibaren ada, Rumların adayı Yunanistan ile birleştirme çabalarının hedefi olmuştur. Rumların uluslararası platformlara da taşıdığı bu çabalar özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kanlı çatışmalara dönüşmüş ve Türkiye'nin askeri müdahalesi ile (1974) bugünkü ikili devlet sistemine giden yol açılmıştır.

Yazar Emine Sömek 1943 Kıbrıs doğumlu olup, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Türk milletvekillerinden, Türk Mukavemet Teşkilatı kurucularından mücahit Dr. Selçuk Sömek'in eşi. Emine Sömek hem İngiliz idaresin yönetimindeki Kıbrıs'a hem de Kıbrıs Türklerinin ısmarlama kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne tanık olmuştur. İsmarlama bir devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti dünya kamuoyunda büyük umutların yeşermesine neden olsa da, Rumların enosis hayali Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren yüksek sesle dile getirilmeye devam etmiştir. Üç yıl gibi kısa bir süre yaşayan devlet 1963 yılında Türklerin devletten zorla atılmasıyla son bulmuştur. Bu tarihten sonra ise 1974 yılında Türkiye'nin garantörlük hakkından doğan müdahaleye kadar Kıbrıslı Türkler, Rumlar tarafından bilinçli bir şekilde katledilerek yok edilmeye çalışılmıştır. Bu on bir karanlık yıl Kıbrıs Türklerinin hafızalarına büyük bir korku ile kazınmıştır. Sömek ailesi Kıbrıs Türklerinin bu dönemine ışık tuttuğu anıları yakın tarihi için oldukça önemlidir.

Kitabın başında *İçindekiler* (VI-XI), Dr. İsmet-Dr. Doğan Birgül tarafından yazılan *Takdim* (15-19) yazısı ve yazar tarafından yazılan *Önsöz*(20-21) yer almaktadır.

“ Çocukluk Yıllarında Yaşadıklarımız” (s.23-92) başlığını taşıyan ilk bölümde yazar, 1940'lı yıllarda Kıbrıs'taki hayatı ve sosyal durumu anıları ışığında ele almaktadır. Bu bölümde kendi hayatlarından kesitler sunarken, Rum komşuları ve İngiliz yönetimin adadaki tutumunda da bahsetmektedir. Adada Türk ve Rumlar arasında yaşanan savaş döneminden önce Rumların Türklere ve İngilizlere karşı olan tutumu, enosis fikrinin sosyal hayat üzerindeki etkisi gözlemlere dayanarak anlatılmıştır.

“Gençlik Yıllarımızda Yaşadıklarımız ve Dr. Selçuk Sömek'le Evliliğim” (s.93-108) adlı ikinci bölüm yazarın lise dönemine denk gelmektedir ve artık Rumların Türklere karşı tutumu ve davranışlarının iyice keskinleştiği dönemdir. Yazar gençlik döneminin getirmiş olduğu heyecanı tatlı bir dille anlatırken bir yandan da Rumların bu dönemdeki faaliyetlerine ışık tutmuştur. Ayrıca bu bölümde yazarın eşi ve aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk milletvekillerinden ve Türk Mukavemet Teşkilatının kurucularından olan Dr. Selçuk Sömek'in de biyografisinin olduğu bir bölüm mevcuttur.

“ Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi Yıllarında Yaşadıklarımız” (s.110-232) adlı üçüncü bölüm kitabın ana kısmını oluşturan bölümdür. Bu bölümde 1960 yılında kurulan ısmarla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yalnızca üç yıl süren ömrünü yazarın eşi Dr. Selçuk Sömek'in hayatı merkezli anlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk milletvekillerinden olan Dr. Selçuk Sömek bu dönemde tanıklık etmiş bir isimdir. Bu bölümde ayrıca Türk Mukavemet Teşkilatının kuruluşu ve yapısı ele alınmış ve ilginç bilgiler verilmiştir. Bu dönemde Rumların, Türklere karşı tedhiş hareketi giderek artmış ve adadaki Türkler oldukça zor günler geçirmişlerdir. Kıbrıs Türkleri bu dönemi kitabında ismi olan milli mücadele olarak ifade etmektedir. Bu bölümde ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs politikasındaki değişim ve Türkiye'nin

Kıbrıslı Türklerle olan ilişkisi de anlatılmıştır. Bu bölümde ele alınan bir diğer önemli konu ise tarihin karanlık sayfalarına Kanlı Noel olarak geçen Kıbrıslı bir Türk ailenin acımasızca katledilmesi ve yine Rumlar tarafından şehit edilen pilot Cengiz Topel olayıdır. Bu bölüm başlığı altında Kıbrıs tarihinde unutulmaz isimler olan Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denktaş ve Rum Cumhurbaşkanı Makarios ile ilgili de bir çok ilginç bilgi ve anektot da yer almaktadır.

“Mutlu Barış Harekatı ve Kurtuluşumuz” (s.236-275) bu başlık altında on bir yıl süren ve Kıbrıs Türklerinin karanlık yılları olan atfedilen dönemin, 1974 yılında Türkiye’nin garantörlük hakkını kullanarak yapmış olduğu müdahale ve Rum tedhiş ve saldırılarından kurtulmaları anlatılmaktadır. Türkiye’nin müdahalesi “kurtuluşumuz” olarak ifade edilmektedir. Bu bölümde ayrıca dönemin Türkiye Başbakanı ve Kıbrıs hareketinin simge isimlerinden olan Bülent Ecevit’in Kıbrıs ziyareti de ele alınmıştır. Bu dönemde iki toplum arasında sürdürülen görüşmelere de değinilmiştir. Ayrıca Rauf Raif Denktaş’ın Kıbrıs’ın milli mücadelesinde yer alan Kıbrıslı kadınlarla olan ilişkisine de bir kadın gözünden bahsedilmiştir.

“KKTC’nin İlanı ve Cumhuriyet Günlerimiz” (s.276-288) başlıklı beşinci bölümde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin ilanındaki süreç yine anılar eşliğinde ele alınmıştır. Daha sonraki alt başlıklarda ise KKTC’nin uluslararası arenada karşılaştığı zorluklar anlatılmıştır. Bir önemli alt başlıkta yazarın eşi tarafından anlatılan Türkiye’nin KKTC’yi tanınmasını sağlamasında karşılaştığı zorluklar olmuştur. Bu dönemde bizzat aktif olarak görev almış biri tarafından yazılması dönemin bakış açısını irdelemek adına oldukça önemlidir.

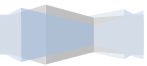
“Kendi Bayrağının Altında Ölen Liderler” (s.289-305) bu başlık altında Kıbrıs Türklerinin simge ismi ve lideri olan Dr. Fazıl Küçük’ün vefatı ve bağımsız Kıbrıs Türk toprağına kavuşmasındaki sevinç anlatılmıştır. Bu bölümde anlatılan bir başka isimde yazarın eşi Dr. Selçuk Sömek’in vefatı olmuştur. Bu bölümde değinilen bir başka konu da yazarın ve eşinin birlikte çalıştığı ve yakınan tanıdıkları KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş’ın kitabın yazımındaki rolü olmuştur. Yaşadıkları mücadele dolu yılları, Kıbrıs Türk Halkının toplumdan cemaate, cemaatten devlete kavuştuğu o şanlı günlerin gelecek nesillere aktarılması konusundaki konuşmaları yer almaktadır.

“Kıbrıs Türkünün Milli Mücadelesi Kitabının Yansımaları” (s.306-325) bu bölümde yazar kitabın ilk basımından sonra almış olduğu olumlu mesaj ve anıları okuyucuyla paylaşmıştır.

Kitabın sonunda (s.326) *Özel Adlar ve Kavramlar Dizini* yer almaktadır.

Kıbrıs Türkleri 1963-1974 yılları arasını *Karanlık Yıl* olarak nitelendirmektedir. Bu on bir yıl boyunca adanın kuzey kısmına sürülerek ölüm kalım savaşı vermişlerdir. Bu döneme tanıklık edenlerin hafızalarında derin izler bırakmışlardır. Yazar bunun en çarpıcı örneği olmuştur. Kitabın dikkat çekici bir diğer noktası ise, yazarın bu döneme Kıbrıs Türkü olarak tanık etmesinin yanı sıra, eşinin siyasetçi olarak olayların içinde yer alması ve yaşanan gelişmelerin siyasi açıdan da tanıklık etmesidir. Yazarın aktardığı anılarda hem Rum hem Türk siyasetçilerle ilgili anıları da oldukça önemlidir.

Oldukça sade bir dille yazılmış olan bu kitap, yazarın tanıklık ettiği yıllardan yola çıkarak, Kıbrıs Türk toplumu tarafından çok ağır bedeller ödenerek elde edilen bağımsızlığın ibret dolu sahnelerini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Yakın tarihimize ışık tutan bu eser Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin nasıl kurulduğunu, Kıbrıs Türk halkının yaşadıklarını bir nebze anlamak adına önemli bir başvuru kaynağıdır.

Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları

Dilek Barlas, Serhat Güvenç

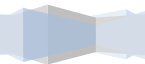
İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, 288 sayfa, ISBN: 978 605 5250 25 6.

Fatih ERBAŞ*

Kitap, Koç Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Dilek Barlas ile Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Serhat Güvenç'in ortak çalışmasıdır. Barlas Balkan ve Akdeniz politikaları, Güvenç ise dış politika, savunma ve güvenlik üzerine çalışmaları olan akademisyenlerdir.

Kitap ilk, 2010 yılında Indiana University Turkish Studies olarak ABD'de İngilizce yayımlanmıştır. 288 sayfadır. Eserimiz, cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki Türkiye'nin Akdeniz'deki gayretlerinin diplomasi ve deniz gücü boyutunu ele almaktadır. Burada hareket noktaları; yapmaya çalışılan ölçü alınarak, orta büyüklükte devlet kavramıdır. Kitapta kavramlar da açıklanmaktadır. Kitapta yeni cumhuriyetin Avrupa devletler sistemine dahil olabilmek adına, sanıldığı aksine, Osmanlı diplomasisi ile bir süreklilik takip ettiği belirtilmektedir. Yine de

* Dr. fatiherbas@gmail.com

şöyle bir farka vurgu yapmaktadırlar ki; yazarlara göre cumhuriyet diplomasisi Osmanlı'nın son döneminin aksine, denge ve güçlü ile olmak yerine, köprü kurma stratejisini benimsemiştir. Diplomasiyle doğrudan ilişkili eserde donanmanın diplomasideki yerine özel önem verilmektedir. Deniz gücünün ülkeler arası ilişkiler ve devletin devletler nizamındaki yerine etkileri ele alınmıştır. Diğer yandan da, bu kadar etkili olan deniz gücünün öneminin Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kabul edilmesindeki sıkıntılara da temas edilmiştir.

Kitap on bölümden oluşmaktadır: Orta Büyüklükte Devlet İki Dünya Savaşı Arası Türkiye Örneği, Yaşayabilir Bir Devlet Yaratmak Güç ve Diplomasi, Türkiye'nin Güvenlik İkilemi Donanma Kurmak, İtalya ile Düşmanlıktan Dostluğa, Uluslararası Soyutlanışlıktan Çıkış Akdeniz'de İlk Adımlar, Orta Büyüklükte Bir Avrupa Devleti, Orta Büyüklükte Devlet İş Başında Balkan Paktı, Türkiye'nin Akdeniz'de Düzen Kurma Çabaları, Akdeniz ve Ötesi ve son olarak Akdeniz'de Gönülsüz Deniz Gücü Uygulamaları.

Birinci Bölümde, orta büyüklükte devlet kavramı ve Türkiye üzerine bir çalışma yapılmıştır. Orta büyüklükteki devlete dair farklı yorumlar, iki dünya savaşı arası dönemde devlet uygulamalarına uygun şartların olup olmadığı ele alındıktan sonra, dönemin büyük güçlerinin öncülük yapmadaki isteksizlikleri nedeni ile orta büyüklükteki devletlere yeterli manevra alanı bıraktığı kaydedilmektedir.

İkinci Bölümde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk döneminde varlığının güvenceye alınması için askeri güce yüklenen işlevler ve bunların iç politikaya etkileri ele alınmaktadır. Yeni devletin Osmanlı'ya nazaran devlet hiyerarşisinde daha düşük bir konumda olduğu belirtildikten sonra, yeni yönetimin Osmanlı'nın kendi başının çaresine bakma pratiğinin devletin bağımsızlığını ve egemenliğini aşındırdığına dair anlayışı ortaya konmaktadır. Ayrıca bu bölümde cumhuriyetin diplomasisinin Osmanlı'dan devraldığı kurumsal ve düşünsel sürekliliğinin olduğu da belirtilmektedir.

Üçüncü bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden silahlanma ve özellikle deniz kuvvetlerini yeni baştan kurma gayretinin uluslararası sonuçları üzerinde durulmaktadır. İlk dönemde Alman deniz subaylarının danışman olarak kullanıldığı, bunun uluslararası yeni düzene bir meydan okuma olarak algılandığı ve bu dönemin sonunda bölgesel konularda diplomasisini destekleyici ve işlevsel bir unsur olarak yararlanılabilecek bir deniz gücünün oluşturulduğu da vurgulanmaktadır.

Dördüncü bölümde İtalya ile düzelen ilişkiler ele alınmaktadır. İlk başta Faşist İtalya'nın politikalarından ürken Türkiye'nin, Fransa'nın politikaları nedeni ile İtalya ile nasıl yakınlaştığı belirtilmektedir. Bu dönemin Türkiye Yunanistan ilişkilerinde de düzelmelerin yaşandığı bir dönem olduğuna değinilmektedir. Bu bölüm, Türkiye'nin dış politikada kendi başının çaresine bakma anlayışından uluslararası ortak aramaya başladığının açıklanması ile son bulmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası alanda normalleşmesine Yunanistan ve İtalya ile ilişkilerinin katkı yaptığı vurgulandığı Beşinci Bölümde ayrıca, bu ilişkilerden hareketle Balkan birliğinin nasıl oluştuğu da anlatılıyor.

Altıncı Bölümde, Türkiye'nin işlev ve kimlik bağlamında orta büyüklükte bir devlete dönüşüm süreci anlatılmaktadır. Türkiye'nin bu süreçte mütevacı ama etkin bir donanma oluşturduğu, Türk diplomasisinin yeni devletler nizamına uyum sağladığı ve Osmanlı mirasını bir avantaja dönüştürdüğü ifade edilmektedir.

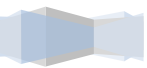
1929 büyük ekonomik krizinin de etkisiyle öncü ülke boşluğunun Türkiye'ye Balkanlar'da öncü olma yolunu açtığı Yedinci Bölümde işlenen konulardandır. Bu noktada Türk diplomasisinin Türk algısını değiştirmekteki başarısına da vurgu yapılmaktadır. Bu dönemdeki eylemlerde Yavuz muharebe kruvazörünün de diplomatik maksatlarla kullanıldığı da belirtilmektedir.

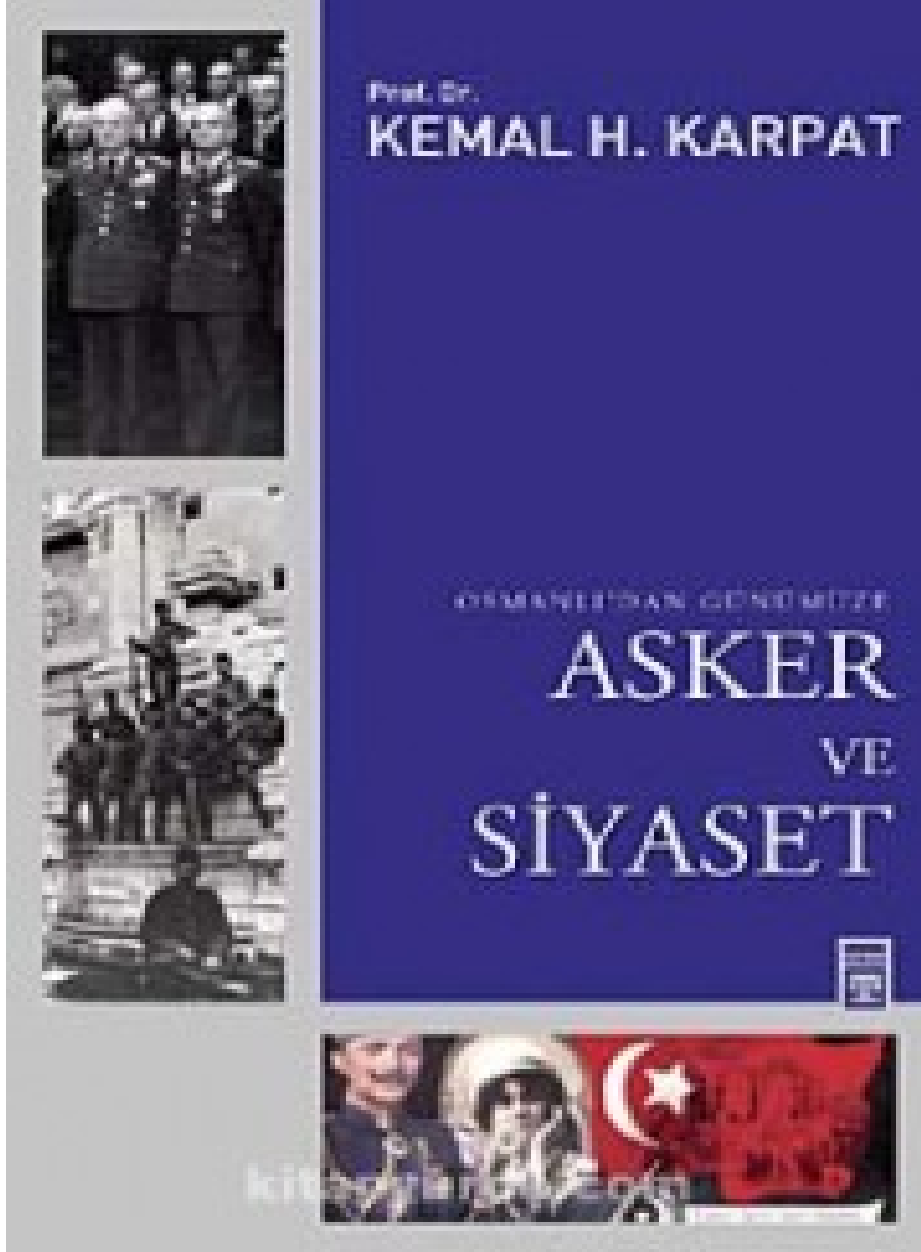
Sekizinci Bölümde, Mussolini'nin emperyal politikaları ve emelleri yükseldikçe, bu durumun Türk İtalyan ilişkilerine etkisi ele alınıyor. Bu dönemde Türk diplomasisinin bölgeler arası köprü vazifesi üzerinde yoğunlaştıklarını da görüyoruz.

Dokuzuncu Bölümde, Türk denizciliğinin Akdeniz faaliyetleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede bir orta büyüklükteki devletin kısıtlamalarını göstermek bakımından Habeşistan Krizi'ne Türkiye'nin kısıtlı tepkisine temas edilmektedir.

Onuncu ve Son Bölümde, İkinci Dünya Savaşı öncesi Türk dış politikasındaki değişim ve bunun nedenleri üzerinde durulmaktadır. Türkiye Akdeniz'de kısıtlamaları ile yüzleşmiş ve bu arada işbirliği oluşturduğu Balkan komşularını büyük devletlere kaptırışı ve bunun nedenleri anlatılmaktadır.

Bu kitabı farklı kılan hususlar olarak şunlar kaydedilebilir. Yakın geçmişimiz olmasına rağmen cumhuriyetin ilk döneminin Akdeniz ve deniz gücü mücadelesine yönelik bölümlerine ilişkin bütüncül bir yaklaşımla akademik yazılı eser az bulunmaktadır. Bu yönü ile bu eser önemlidir. Deniz gücünün Türk dış politikasında ve Türk yönetiminde kendine yer bulma mücadelesi bakımından da yeni bir eserdir. Öte yandan, cumhuriyetin ilk yıllarındaki hadiseler ve mücadelelere, bir taraf benimmeden akademik olarak ve derinlemesine, Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'deki belgelere dayanarak yaklaşıyor olması da önem arz etmektedir.

Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset

Kemal H. Karpaz

İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, 395 Sayfa, ISBN: 978-605-114-169-5

Zehra BULUT*

Geçmişten bugüne özellikle de 19.yy'dan sonra askerin siyasetin içine pek çok zaman dâhil olduğunu tarih sahneleri tanıklık etmiştir. Çoğu zaman yeniden düzenleme amacıyla yapılan girişimler bazen başarılı olmuş bazense umduğunu bulamamıştır. İşte 19.yy da da Osmanlıda Birinci Meşrutiyet Dönemiyle başlamış ve askerin hükümet üzerindeki etkisi ve siyasetteki yerini 13 Mart Olayı ile etkili bir şekilde görmüş ve bir başka versiyonu olan 1960 yılında

gerçekleşen 27 Mayıs darbesinde de yine tekerrürden ibaret tarihe Türk milleti tanıklık etmiştir.

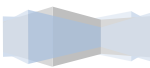
Bu çalışmamda Birinci Meşrutiyet Dönemiyle birlikte Sultan II.Abdülhamid'in saltanatına akabinde gerçekleşen 31 Mart Vakası ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin o zamandaki yeri ve durumuna ve de son olarak 1960 Darbesine ve tüm bu olayların içinde askerinin yeri, rolü ve önemine dair bulgular yer almaktadır. Bu bulgular ise Prof. Dr. Kemal KARPAT'ın "Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset" adlı kitabında yer alan yukarıda bahsi geçen konularla ilgili bölümlere ele alarak bir kısım sunacağım. Öncelikle yazardan biraz bahsetmek gerekirse, Prof. Dr. Kemal Karpat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun, New York ve Washington üniversitelerinde siyasal ve sosyal bilimler üzerine eğitimine devam etmiş. Sonrasında Bilkent Üniversitesi, ODTÜ, Harvard Üniversitesi gibi daha pek çok hatırı sayılır miktarda yerli ve yabancı üniversitede görev yapmış, bilimsel çalışmalarıyla da ödül almış ve birçok önemli eser ve makaleye imzasını atmış saygıdeğer bir tarihçidir.

"Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset" adlı eserinde askerlerin Türkiye tarihinde siyasal yaşamın başaktörleri olduğu kanısıyla söze başlar ve Osmanlı tarihinde askerlerin önemli kırılma noktalarında karar verici mekanizmanın bir tarafını oluşturduğunu söylemektedir. Modern Türkiye'de de bu durumun çok farklı olmadığını siyasal yapının oluşmasında askerinin bu noktada etkin rolü olduğunu savunan Karpat, modernleşme yolunda Türkiye Cumhuriyetinin yaklaşık 90 yıllık bir tarihinde askerinin pek çok kez müdahalede bulunduğu bahsetmektedir. Eser içerisinde yer alan konular içerisinde okura ilk sunulan konu olarak "Birinci Meşrutiyet Dönemi ve Abdülhamit'in Saltanatı(1876-1909)" olmasıyla giriş kısmı esas meselenin başlangıç yeriyle temel atmış. II.Abdülhamid'in 33 yıl süren saltanatı şanlı tarihin en olaylı dönemiydi. Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışı en alışılmadık koşullar altında gerçekleşti. Anayasaya göre devletin resmi dili Türkçe olsa da, dini ve etnik kimliğine bakılmaksızın Osmanlılar, sadece liyakat temelinde değerlendirilerek kamu görevlerine kabul edilecekti. 1878 de Ali Suavi'nin darbesi başarısız oldu ve bu Osmanlı Tarihi'ndeki ilk sivil darbeydi ve bu sivil darbe Sultan'ın korkusunu pekiştirdi ve Abdülhamid'i cinnetin eşiğine getirdi. 1876 Anayasası, Sultan Abdülhamid'i ve devlet politikalarını derinden etkiledi. 1877-78 Savaşı (93 Harbi) Balkanlardaki Osmanlı varlığını sona erdirmekle kalmadı, zorla, teşvikle ve gönüllü olarak gerçekleşen göçler ve Müslüman Osmanlı maddi kültürünün yok edilmesi yoluyla yüzlerce yıllık eski İslam topluluklarının tasfiye olmasına sebep oldu. Birinci Meşrutiyet'in önemli sonuçlarından biri, daha önce din-i devlet öğretisi ile üstü örtülmüş olan devlet ve millet ikiliğini ortaya çıkarmak olmuştur.

Abdülhamid dönemi önemli gelişmelerinden birisi modern eğitim sistemine geçilmesidir. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı, gerek dünya çapında, gerekse Osmanlı Devleti içerisinde çok büyük değişimlerin gerçekleştiği bir dönemdi. I. Meşrutiyetle başlayan ve Jön Türk devrimi ve II. Meşrutiyet ile sona eren bu dönemde, Abdülhamid'in yönetimi altındaki Osmanlı Devleti 93 harbinde büyük topraklar kaybetti ve dört bir yanda komşularını ve Avrupa güçlerinin tehdidiyle karşı karşıya kalmış. Osmanlı'da toprak rejiminin değişmesiyle birlikte sosyal etkenler de değişmiştir. Bunlardan biri ise yeni bir sınıf olan orta sınıfın ortaya çıkmasıdır. Bu sınıfın Müslüman kesimi tarım alanında yoğunlaşırken gayrimüslimler ticaret ve modern mesleklerde yoğunlaşmıştır. 1908'de toplum, önü alnamayacak bir patlama derecesinde gerginleşmiş durumdaydı. Birçok meselenin 1908'de İTC'nin karşısına çıkması bu cemiyeti güç durumda bırakmıştır. Etnik milliyetçiliğin hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler arasında yaygınlaşmasıdır. İttihattı da yani milli birliği ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak bir durumdu. İlk senelerde İTC, beklenmedik sorunlar ve çetin bir muhalefetle karşılaşmıştır. Yüksek vergilerle, aşiretlerle ilgili sorunlar, etnik gruplar arasındaki tedirginlikler, Ermeniler ile ilgili yaşanan sıkıntılar yaklaşık 40 yıllık birikmiş bir sorunlar yumağı haline gelmişti. İTC, Osmanlı Demokratik Fırkası, Ahrar ve Taşnak Partileri, Mülkiye, Rum, Çerkez, Kürt Cemiyetler gibi birçok cemiyet ve kulüp hâkimiyeti milliye'ye hürriyeti ve meclisin serbest çalışmasını öneren önemli bir bildiri yayınlamıştır. Birde Modern Türkiye üzerine örnek vermek gerekirse 1960 darbesi mükemmel bir örnek olur. Son bahsedeceğim konu ise "Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1960-1964: Bir Darbenin Analizidir. Yazarın bahsettiği çalışmadaki amacı modernleşme ve kültürel değişim tarihi çerçevesinde 1960 darbesini ve ordunun toplumsal-siyasi yapı içindeki genel durumunu ortaya koymaktır. Namık Kemal (1840-88) gibi modernleşme taraftarı aydınlar yeni bir vatan kavramı, devlete sadakate ilişkin semboller ve imajlar geliştirmeye çabaladılar ve bunu Gazi geleneğinden gelen fikirlerle temellendirdiler. Ordu bir taraftan fiziksel olarak yeterlilik gösteriyordu, siyasi sistemi yeniden düzenleyebilmek için gereken teşkilat ve fikirle re sahipti; diğer taraftan da halkın anladığı şekliyle siyasi kültürü ve devletin güç sembollerini temsil ediyordu. 1945-60 arasındaki çok parti tecrübesi orduyu tabiatıyla etkiledi. Subaylar başta gelmekte olan parlamenter rejimin, ordunun uzun süredir var olan terfiler, düşük maaşlar ve uygunsuz kışlalar gibi iç sorunlarına bir çözüm sağlayacağını ummuşlardı. Subayların dine yönelik tutumu, tarih anlayışlarında da etkilenmişti. Birçoğu, Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun kazandığı zaferlerin İslam inancıyla yakından bağlantılı olduğunun ve inancın ışığında sekil bulmuş ordu ruhunun Cumhuriyet'e de intikal ettiğinin farkındaydı. Ordu, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet tarihi boyunca iktidarın arkasında olmuştu; padişahlar ve

bakanları değiştirmiş; ama yönetici otoriteye resmi bağlılığını sürdürmüştü. Gerçek sebepleri içinde bulunulan fiili şartlardan kaynaklansa da geğmişteki askeri darbeler, İslam'ın ve İmparatorluğun iktidar ve otorite gelenekleriyle meşrulaştırılıyordu. Bugün tüm kurumların (ordu, üniversite, basın vs.) manevi gücü 27 Mayıs öncesine göre çok zayıflamıştır. İki yıl süren kısır darbeci eylemler halkın gözünde bu kurumların saygınlığını bitirdi. Saygınlığı azalan aydınlar kendilerini halktan ayrı bağımsız bir sınıf gördüler, milleti yönetme fırsatını kullandıkları için toplumsal ayrıcalıklar elde ettiler. Yukarıda bahsedildiği üzere II. Abdülhamit zamanında yaşanan 31 Mart Vakası da, 1960 Modern Türkiye'de yaşanan darbe de askerin günümüze kadar yazarında bahsettiği gibi önemli kırılma noktalarında her daim bir söz sahibi olmuş, masada sözü geçen ve yeri olan bir kavram haline gelmiştir. 21.yy a kadar süregelen bu süreç millet için atılan adımlar adı altında askerin siyasete katılması, yön vermesi veya değiştirmesi şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset kitabını detaylara değinmeden dikkat çeken kısımları öne sundum. Genel manada zaten kitap tümüyle merak uyandıran bir vizyonla yazılmıştır. İlgi çekici temel unsurlarla akıcılık sağlanmıştır. Yazar kitabın ilk kısımlarında tarafsız bir şekilde sunmadığını düşünürken, sağ düşüncenin hâkimliği kitap sonlarına doğru yanlış algıya kapıldığımı fark edip tarafsız olduğu kanısına vardım. Yazar kitabı dar bir pencere ile almadan anlaşılır geniş çaplı cümlelerle ifadelerde bulunarak okuru refah seviyesine yükseltmiştir. Kitap içerik olarak önsözü ve kitap sonundaki röportaj ile okuru rahatlıkla kendine çeken potansiyele sahiptir. Altı çizilecek satırlarla dolu olan kitap, imla kuralları açısından kitabın şanını olumsuz etkiler bırakabileceğini düşünüyorum. Hatta yazar bir sonraki baskıda bu kurallara uyulmasına özen gösterirse olumsuzluğu barındırmayan kitaplıkların en önemli rafında yerini alır düşüncesindeyim. Okuyucuyu bu tip çalışmaların genel perspektif açısından seviyesini yükselten bir vizyona sahip olacaklarının inancındayım. Kitabı askeri alanda aydınlanmak için kesinlikle okumaları gerektiğini düşünüyorum.

Aşil'in Topuğu FETÖ'nün "O Gece"si

Mustafa Önsel

Alibi Yayıncılık, Ankara, 2016, 240 Sayfa, ISBN: 978-605-83370-5-3

Tamercan ÇAĞLAR*

Bilindiği üzere Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü başta olmak üzere pek çok devlet kurumlarında Fetullahçı Terör Örgütü mensuplarının sebep olduğu tahribat ve gerçekleştirmeye çalıştıkları 15 Temmuz 2016 askerî darbe girişimi hafızamızdaki tazeliğini koruyor. İncelediğimiz bu kitapta Fetullahçı Terör Örgütü mensuplarının askerî teşkilatlanmaları ve darbe girişimi gecesi yarattıkları tahribatlar, Emekli Jandarma Kurmay Albay Mustafa Önsel tarafından ortaya konmuştur. Kitabın yazarı Mustafa Önsel, 1960 senesinde Zonguldak'ın Karaelmas Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. 1980 yılı itibariyle Kara Harp Okulu'nda başladığı askerî eğitim hayatının ardından Jandarma Okulu, Komando Okulu, Harp Akademisi ve Silahlı Kuvvetler Akademisini bitirmiştir. 27

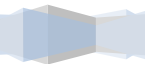
yıl boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hizmet etmiş bir Türk subayı olan Önsel, Balyoz davası sürecinde 1300 günden fazla cezaevinde kalmış ve Anayasa Mahkemesinin kararı doğrultusunda beraat etmiştir. Silivri Cezaevi'nde geçirdiği süre içerisinde, *Beşiktaş'ta Sırtlan Pususu*, *Silivri'de Firavun Töreni* ve *Casusluk Kumpası* isimli kitaplarını kaleme almıştır. Özgürken yazdığı ilk kitabı olan, *Ağacın Kurdu/ Fetullahın Askerleri* isimli kitabının ardından çıkan son kitabı *Aşıl'ın Topuğu FETÖ'nün "O Gece"si* isimli çalışmasında da Fetullahçı Terör Örgütünün 15 Temmuz 2016 akşamında kalkıştığı askerî darbe girişimini ve onun öncesinde devlet kadrolarındaki yapılanmalarını göz önüne sermeye çalışmıştır. Önsel'in kaleme aldığı bu kitap, İçindekiler, O Gecenin Öncesi, O gece, O Gecenin Ertesi ve Bitirirken olmak üzere altı temel başlık altında yazılmıştır.

O Gecenin Öncesi isimli üst başlığa bakıldığında, ilk olarak karşımıza 30 Ağustos 2015 tarihli, Mehmet Önsel'in Eski Jandarma Genel Komutanı, Türk Kara Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Özel'e yazmış olduğu sitem dolu mektubu çıkıyor. Önsel'in bu mektubunu devletin kılcal damarlarına kadar örgütlenen bu oluşuma göz yumulduğu iddaası takip eder. Mustafa Önsel devamında FETÖ'nün Türk medyasında bu denli geniş çaplı bir okuyucu ve izleyici kitlesine ulaşmasının sebeplerini tahlil eder. Bunun akabinde Balyoz ve Ergenekon davalarından yargılanan çok sayıdaki Türk subayının, adaletsiz yargı süreçlerine dikkat çekilmiştir. Balyoz ve Poyrazköy davalarında görevlerinden uzaklaştırılan subayların yerine, FETÖ mensubu askerlerin geçirildiğini savunan yazarımız, TSK bünyesindeki FETÖ'cülere karşı operasyon yapılmamasının sebebini ise, operasyon yapması muhtemel subayların, ordu içerisinde tasfiye edilerek, onların yerine vasıfsız ve Fetullahçı yapıyla mücadele konusunda yazarın ifadesiyle yaprak dahi kıpırdatmayan yeni askerlerin getirilmesine bağlamaktadır.

20 Şubat 2016 tarihli Genelkurmay Başkanı Org. Hulusi Akar'a yazdığı bir mektuba da kitabında yer veren Mustafa Önsel, Akar'a yönelttiği eleştiriler arasında şu sözleri sarf etmiştir. *...TSK tarihinde olmayacak şeyler oldu. Devre arkadaşlarınız içeri atıldı. Siz orgeneral oldunuz. Sonra, daha öncesinde örneği olmayacak biçimde ordu komutanlığı yapmadan, önce Kara Kuvvetleri Komutanı, müteakiben sıkıntılı geçtiğini bildiğim bir süreç ertesi Genelkurmay Başkanı koltuğuna oturdunuz...* Önsel, mektubunda Hulusi Akar'ın Balyoz ve Ergenekon davaları sürecinde pasif kalmasından ötürü kendisine kızgınlık duyduğunu, bununla birlikte FETÖ/PDY'nin tüm yapılanmalarının ortadan kaldırılması gerektiğini arz eder. *...İşte o zaman biz de yaşadıklarımızı unutacağız ve size hakkımızı helal edeceğiz... Karar sizin...* ifadelerini kullanarak, kendince yaşadığı haksızlıklara karşı olan isyanını böyle dile getirmiştir. General-Amiral rütbelerindeki 110 kadar komutanın bu yapıyla ilişkisi olduğunu belirten yazarımız uzun yıllardan bu yana ordu içerisindeki Fetullahçı yapıya defalarca dikkat çektiğini fakat bu konuda çoğunluğun dudak büküp kendisini görmezden geldiğinden yakınır.

Kitabın "O Gecenin Öncesi" bölümünde son olarak 23 Mart 2016 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan Ahmet Hakan'ın Dursun Çiçek röportajına yer verilmiştir.

Kitabın "O Gece" bölümünde ise Mustafa Önsel'in 15 Temmuz gecesinde ne yaptığı aktarılmıştır. Yazar o gece eski bir arkadaşıyla dışarıda olduğunu ve FETÖ/PDY aleyhinde onca kitaplar yazmış biri

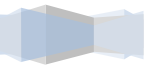
olarak ailesini korumaya çalıştığı saatleri anlatır. Soğukkanlılığı ve metanetli duruşu ile diğer arkadaşlarıyla birlikte bu darbe karşısında aldığı tavrı da aktarır. Balkan Harbi'nde bu yana duyduğumuz en büyük utançla karşı karşıyaydık diyen yazarımız, ülkenin tüm değerlerinin ayaklar altına alındığından ve uluslararası camiada komik duruma düşüldüğünden yakınır. Kitabın devamında bu kalkışmaya katılan askerlerle yaptığı teskin konuşmalarına da yer veren Önsel, 15 Temmuz gecesinde önde gelen komutanların nasıl derdest edildiğini de belirtir. 15 Temmuz kalkışmasına katıldığı için tutuklanan bir Albayın ifadesine de yer veren yazarımız, ifadeden bazı bölümleri okuyucuyla paylaşmıştır. Albay'ın sorgusundaki cümleleri aktarırken, bu darbenin bizzat Fetullah Gülen tarafından istendiği ve onaylandığını, askeri operasyonlardan örgüt içerisinde önde gelen "ağabeylerin" haberdar olduğu ve bu örgütün mensuplarının kendilerini gizlemek için içki içtiği, eşlerine dekolte kıyafetler giydirdiği ve kadına zaafı varmış gibi hareket etmeleri gerektiğini aktarır. O gece Özel Kuvvetler Komutanlığı'nda Tuğgeneral Semih Terzi'nin, Özel Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Zekai Aksakallı'nın emri doğrultusunda *Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir tarafından öldürülmesi ve Halisdemir'in de yaşanan bu hadisenin ardından şehit olmasına yer verilirken, Aksakallı'nın Halisdemir'e "O hainin vur ve Şehit ol" emrini verişini aktarılır. Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Salih Zeki Çolak'ın ve Genelkurmay Başkanı Org. Hulusi Akar'ın da ifadelerine yer verildiği bu bölümde Org. Akar'ın derdest edildiğinde Tuğgeneral Hakan Evrim tarafından "Sizi kanaat önderimiz Fetullah Gülen ile görüştürelim" önerisine nasıl karşı çıktığına, "Ben kimseyle görüşmem" diyerek reddetmesine ve yaşananlara teferruatlarıyla yer verilmiştir. "O Gecenin Ertesi" üst başlığına ise kitabın isminin nereden geldiği anlatılarak başlanır. ...15 Temmuz gecesi ile her şey bitmedi. Bu melun örgüt, 15 Temmuz ile sadece kan kaybetti. Bu rauntta oldukça fazla yumruk aldı. Ama maç sona ermedi... İfadeleri ile bir dönem gündemi oldukça meşgul eden ikinci bir darbe girişimi iddiaları değerlendirilir. Bu bölümde son olarak FETÖ'nün yurtdışında yapmış olduğu örgütlenmeye, okullarına, ekonomik gelirlerine ve bugün Ortadoğu'daki duruma dair genel bir değerlendirme yapılır.*

Kitabın altıncı ve son ana başlığı olan "Bitirirken" isimli bölümünde ise FETÖ/PDY'nin devlet kadrolarından nasıl temizleneceği anlatılmıştır. Bunun yanı sıra çok sayıda Whatsapp görüşmesine, Tweet'e, Facebook bildirisine, 16 Temmuz tarihine ait gazete manşetlerine, darbe girişimi sonucunda şehit olanların cansız bedenlerine ait bazı fotoğraflara, yazarın diğer kitaplarına ve isim dizinine yer verilmiştir.

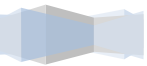
Kitabı değerlendirme mahiyetinde birkaç satır yazmak gerekirse sözlerime şöyle başlamak isterim. Hepimizin bildiği çok güzel bir atasözü vardır, "Araba devrilince yol gösteren çok olur" derler. Son derece anlamlı bir atasözü bu. 15 Temmuz 2016 tarihinden bu yana FETÖ/PDY'ye değinen çok sayıda yazı kaleme alındı. Fakat bu yazılarda ismi geçen yapı, sanki kamu kuruluşlarına sadece birkaç yıldan beri girmiş ve yeni fark edilmiş gibi bir yapıya büründürüldü. 17-25 Aralık ve 15 Temmuz sonrasında FETÖ yapılanmalarının göz önünde serilmesi herkesde büyük bir şaşkınlığa yol açtı. Büyük bir çoğunluk, bu denli büyüyen bir örgütün, yazarımızın deyimiyle devletin kılcal damarlarına kadar bu

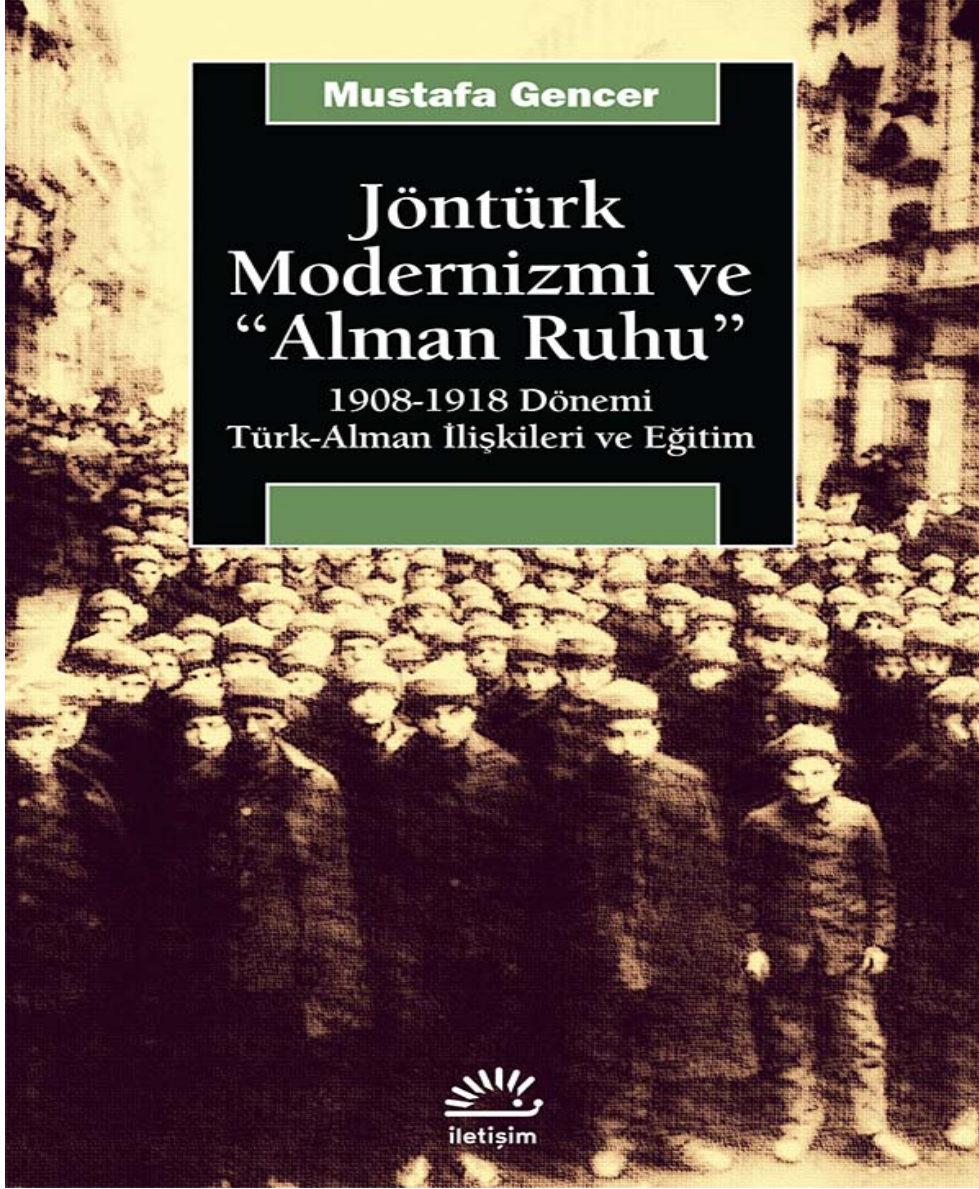
denli nüfuz etmiş olmasından dolayı çok büyük bir şaşkınlığın içerisine düştü. Mustafa Önsel'in de içinde olduğu bazı yazarlarımız ise çok uzun zamandan beri bu yapının örgütlenmesine ve önlerine geçilmezse ülkemizde yaratacağı tahribata dikkat çekmişlerdi. Bu sebepten ötürü deyim yerindeyse, araba devrilmeden önce de yol gösterenlerden birisi olan yazarımızın, bu yaptığıyla ve kaleme aldığı son kitabıyla diğer yazarlardan ayrıldığı görüşündeyim. Fikrimce, Ömer Halisdemir'in ortaya koyduğu kahramanlığın da ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi de çok anlamlı bir hareket olmuştur.

Bununla birlikte, şahsen ben yazarımızın bu eserinde askerî okullarda okuyan öğrencilerin, FETÖ mensubu karar verici sıfatındaki üst düzey yetkililer tarafından uğramış oldukları haksızlıklar ve askerî okulların kapatılması ya da isim değişikliğine gidilmesi meselelerine ayrı bir başlık altında daha fazla değinmesini beklerdim. Tüm bunların yanı sıra planlanan bu darbe girişiminde hayati derecede önemli iki Orgeneral olan Eski Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Akın Öztürk ve dönemin 2. Ordu Komutanı Org. Adem Huduti'nin bu olaylardaki rollerinin bu kitapta tam olarak aydınlatılmadığı kanısındayım. Kitapta, bu iki Orgeneral'in 15 Temmuz gecesinde ve öncesinde tam olarak neyi başarmak istedikleri ve görevleri ile ilgili kafaardaki soru işaretlerini giderecek bir ayrı başlık da açılabilirdi. Bununla birlikte, **Eski Genelkurmay Başkan. Org. Necdet Özel ve Genelkurmay Başkanı Org. Hulusi Akar'a yazılmış olan satırların, hakkı yenmiş bir subayın satırları olarak çok ciddiye alınması gerektiği kanaatindeyim.** Balyoz başta olmak üzere, birçok davada General, Subay ve Astsubay rütbesindeki çok sayıda askerimizin yargılanma süreçlerinde ne gibi zorluklarla ve haksızlıklarla karşı karşıya kaldığı, okuyucuya çok güzel bir şekilde aktarılmış vaziyettedir. Kitabın, Ergenekon, Balyoz, Poyrazköy, Sarıkız, Ayışığı Yakamoz ve Eldiven darbe girişimi iddiaları hakkında, malumatı olmayan kişiler tarafından okunması, okuyucunun kafasında büyük soru işaretleri bırakabilir. Bu kitabı okuyacak kişinin, öncesinde yukarıda ismi zikredilen sözde darbe girişimi iddialarına dair az da olsa bir bilgisinin olması kafasındaki bu soru işaretlerini giderecektir. Genel olarak çok beğendim, bilmediğim çok şeyi öğrendiğim ve bende derin izler bırakan bu kitabın, okuyucuyu sıkmayan ve sürükleyici bir yapıda olduğu düşüncesindeyim.

KİTAP İNCELEMELERİ/REVIEW ESSAYS

Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhü": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim

Mustafa Gencer

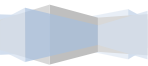
İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, 352 sayfa, ISBN: 9789750501654.

Salih BAŞKUTLU*

Ondokuzuncu yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda, modern devlet paradigmasının kabul görmeye başlamasıyla birlikte, devlet-toplum ilişkileri de bu meyanda yeni bir boyut kazandı. Devlet "memalik-i şahanedan vatana" dönüşürken, halk da reayadan vatandaşa dönüşmüştür.¹ Buna koşut olarak, batıda

* Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, salihbaskutlu@hotmail.com

¹ Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane'den Vatan'a**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

bürokratik devlet modeli zafer kazanmışken, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "ancien regime"de² modernitenin karşı kıyılarına çarpıp parçalanma evresine girmişti.

II. Mahmut'un (1808-1839) iktidarı ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyaset, ordu ve toplum ilişkilerinde radikal bir dönüşüm yaşandı.³ Sultanın başını çektiği, merkezîyetçi bir oluşum ve yeniden dizayn yanlısı bürokrasi-saray ittifakı, başını yeniçeri ordusunun çektiği, eski düzenin sürdürülmesi ve adem-i merkezîyet yanlısı ayan-ordu ittifakı arasındaki mücadele, devletin bundan sonraki oluşum-dönüşüm yapısını meydana getirecektir. Bu mücadele esnasında yaşanan etnik kökenli isyanlar, yeniçeri ordusunun kaldırılması, ayanların gücünün kırılması ve benzeri olayları devlet ve toplumu dönüştürme yolunu açan bir iç kargaşa şeklinde formüle etmekte mümkündür. Bu sürecin sonunda ilan edilen Tanzimat Fermanı (1839), devletin bundan sonra takip edeceği politikalar için bir manifesto niteliğindedir.⁴ Bu aşamaya gelinceye kadar hanedan önceden sahip olduğu gücün büyük bir kısmını kaybettiği için sivil bir otoriteye dayalı kolektif liderlik gücü kazandı.⁵ Tanzimat bürokrasisinin devleti yönetme sürecini, Sultan Mahmut'un (1808-1839) siyasi ve askeri politikalarını, yeni bir sosyo-politik çerçeve içerisinde devam ettirme çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

II. Abdulhamid Dönemi'nin (1876-1909) muhafazakar modernleşmeci politikaları Jöntürkler ile birlikte yerini millici ve "acilci" diyebileceğimiz bir söyleme bırakmıştır. Dönemin konjoktürünün dayatmasıyla Osmanlı kültürü ve İslamcılık ideolojisi ile modern milliyetçiliğin sorunlu bir bileşkesi olan Osmanlıcılık fikrinden etnik temelli Türkçülük lehine feragat edilecekti. Etnik kimlik üzerine kurulu ve dile dayalı bir milliyetçilik olan Türkçülük daha etkin bir iktidar aygıtıydı. Yeni dinamik iktidar ile birlikte devlet-toplum ilişkileri de yeniden şekilleniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun imparatorluk kimliğinin Balkan Savaşları (1912-1913) ile birlikte sönümlenişi devlet ricalini ulusçu ideolojiye sarılmaya itti. Balkan Savaşları'ndan sonra rejimin politik düşüncüsü, vurguyu millilik-etniklik boyuta yapmak üzere yeniden kurgulandı.⁶ Buna koşut olarak iktidar coğrafi merkez konusunda da yeni bir ayarlamaya gitti. Büyük oranda yitirilen Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinin ardından, devlet ricali bundan böyle önceliği Anadolu'ya tanıyarak yeni bir toprak dengesi kurmaya çalıştı. Böylece Anadolu yeni devletin mekansal kimliğini temsil etmeye başladı. İktidar ile Anadolu Müslüman nüfusu arasında yeni ittifakların şekillendiğini söylemekte mümkün. Yeni pozitivist iktidar, merkezi, otoriter ve milliyetçi bir çizgi takip ederken, toplumu da geliştirdiği politikalarla kontrol edip, daha derin nüfuz etme çabasıydı.

Geç dönem Osmanlı imparatorluğu yavaş yavaş yeni bir politik kulvara girdi. Bu kulvar Osmanlı denge siyasetinin herhangi bir büyük devlete karşı izlediği bir yakınlık değildi. Devlet orduda ve sivil

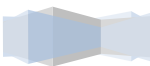
² Ariel Salzman, **Modern Devleti Yeniden Düşünmek**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

³ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.

⁴ Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, Çev.: Osman Akınbay, İstanbul, Papirüs Yayınları, 1997.

⁵ Göksun Akyürek, **Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

⁶ İttihat ve Terakki Fırkası'nın ulus-devlet temelli milli kimlik inşa hikayesi için bakınız; Fuat Dündar, **Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği: 1913-1918**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

yönetimde Alman nüfuzuna kapılarını açmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Avrupa güçler dengesini altüst ederek ortaya çıkan Almanya ile kurduğu ilişkiler, iki devletin politik uzlaşmasının çok ötesinde bir şeydi. Bu ilişkinin diplomatik ve siyasal alandaki boyutların ötesinde, her iki ülkenin sosyal ve ekonomik tarihi içinde de önemli bir yeri vardır. Genç Alman İmparatorluğu'nun yayılma hırsı, ön planda Osmanlı coğrafyasına yönelmişti. Bu coğrafyada kurmaya çalıştığı nüfuz politikası, ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başındaki Osmanlı ve Alman siyasetine yön verecek kadar kuvvetliydi. Bu nedendir ki İlber Ortaylı, “iki ülke arasındaki ilişkiler yoğun bir biçimde araştırma konusu olmuştur. Ayrıca arşiv belgelerinin zenginliği yanında o devirde basılan kimi yarı propaganda, kimisi siyasal-iktisadi durum raporu niteliğinde bir hayli kitap ve risale vardır. Özellikle güncel önemini koruyan askeri yardım konusu için, Osmanlı ordusundaki Alman askeri heyetinin faaliyeti bir örnek olay olarak dikkati çekmiştir. Bu konuda yapılan etraflı araştırmaların önemli bir eksiği, Osmanlı arşiv belgelerine, hatta Türkçe ikincil kaynaklara yabancılıklardır. Aynı şey Bağdat demiryolu üzerindeki bazı çalışmalar için de söylenebilir. (Tek istisna 1935'de yazılan ve bazı Türkçe ikincil kaynakları kullanan Bekir Sıtkı Baykal'ın çalışmasıdır). Esasen yabancı literatürde Türk-Alman ilişkileri üzerindeki çalışmalar hiç de küçümsenmeyecek sayıda olmasına rağmen, bu çalışmaların çok büyük bölümünde Türkçe birincil ve ikincil kaynakların kullanılmamıştır” tespitinde bulunmaktadır.⁷ Bu girişten hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi bağlamında çok etnili bir imparatorluğun milli bir devlete evrilme süreci ile birlikte Türk-Alman yakınlaşmasını eğitim, iktisadi ve kültür ilişkileri bağlamında sorunsallaştıran, geç dönem Osmanlı modernleşmesinde Alman etkisini analiz eden, Türkiye'deki araçsal-pragmatist modernleşme deneyiminin köklerini irdeleyen bir çalışmayı ele alacağız.

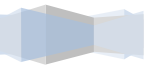
Osmanlı modernleşme tarihinde, siyasi elitlerin takip ettiği eğitim politikalarının, batılılaşma paradigması ekseninde, Müslümanların, Batılı eğitim kurum ve konseptlerini pasif birer alıcı olduğunu işleyen tezlerin aşılmasının üzerinden hayli zaman geçti. Özellikle, Selçuk Akşin Somel⁸ ve Benjamin C. Fortna⁹ çalışmalarında, eğitim alanında, Batı etkisini vurgulamakla birlikte Osmanlı reformcularının yerli ihtiyaç ve beklentileri gözetilen politikaları ortaya konulmaya çalışıldı. Ancak eğitim ile birlikte kültürel alandaki Osmanlı-Avrupa (özellikle Almanya) ilişkileri yeterince incelenmediği ortadadır. İşte “Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu: 1908-1918 Dönemi Türk Alman İlişkileri ve Eğitim”¹⁰ isimli çalışma bu çerçevede değerlendirilebilir. Çalışma sadece geç dönem Osmanlı eğitim politikasını irdelemekle kalmayıp, Türk-Alman ilişkileri bağlamında son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, kültürel ve ekonomik dönüşümünü de ele almaktadır. Ayrıca,

⁷ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Timaş Yayınları, 2016, s.11-12.

⁸ Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İstanbul, İletişim Yayınlar, 2010.

⁹ Benjamin C. Fortna, **Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013; **Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam Devlet Eğitimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

¹⁰ Bu kitap, yazarın Almanya'nın Bochum Ruhr Üniversitesi Tarih Fakültesi tarafından kabul edilen ve 2002 yılında Almanca olarak yayımlanan “Türk-Alman İlişkileri Çerçevesinde Eğitim Politikası: Modernleşme ve Kültürel Etkileşim 1908-1918” isimli doktora tezinin gözden geçirilmiş metnine dayanmaktadır.

Osmanlıların Alman taraftarı bir tavır takınmalarını ve 1914 yılında Almanya'nın yanında Dünya Savaşı'na (1914-1918) girmelerini “*diplomatik ve askeri faktörler dışında Friedrich List'in milli ekonomi modelinin Jöntürkler üzerindeki etkisine de (s.15)*” dayandırması ilgi uyandırmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun “*modernleşme ve eğitim alanlarındaki dönüşüm sürecinin teorik olduğu kadar ampirik yönden de genel bir tasvirini yapan (s.12)*” oldukça kapsamlı ve çeşitli arşiv malzemesine dayanarak hazırlanan bu çalışma giriş, dört bölüm, sonuç ve kaynakça kısmından oluşmaktadır. Yazarın kullandığı kaynak yelpazesi dikkat çekici boyuttadır; Almanya ve Türkiye'de bulunan çeşitli arşivlerden alınan belgeler, son dönem Osmanlı eğitim ve modernleşme tarihine ışık tutan çeşitli dillerde yazılmış araştırma ve incelemeler.... Kitabın bölüm başlıkları çalışmanın ihtivası ve derinliği hakkında bir fikir verebilir:

1. Tarihsel Arka Plan (s.41-72)
2. Geç Osmanlı Döneminde Eğitim Politikasıyla Toplumsal Dönüşüm (s.73-144)
3. Alman-Türk Ortak Kurumlarıyla Alman Kültürünün Transferi (s.145-270)
4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Modernleşmesi ve Milli Türk Burjuvazisinin Oluşması (s.271-330)

Bu bilgilerden sonra kitabın önemli tezleri ve neticelerine geçebiliriz. Yazar, giriş bölümünün başlarında, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın, Sultan Abdulhamid ve Jöntürkler dönemindeki “*politik, diplomatik ve tarihsel bağlantılarının ötesinde (s.15)*”, Türk-Alman eğitim, kültür ve ekonomik ilişkileri bağlamında, geç dönem Osmanlı modernleşmesinin irdelenmesine dikkat çekip, çalışmasının sorunsalını ortaya koyuyor. Ona göre, Balkan Savaşları'ndaki hezimet, çok etnili ve çok mezhepli imparatorluğu koruma gayretinde olan Jöntürkleri, “*ideallerindeki yeni insanı yaratmak için eğitim reformları (s.12)*” yapmaya itti. Fakat laik eğitim politikalarının etnisist siyasallaşmayı engelleyemediği görülünce rota “*milli kimlik-milli burjuvazi*” üretilmesi ekseninde çevrildi (s.13-14). Osmanlı ve Almanlar arasındaki kültürel etkileşimin “*genelde tek taraflı (s.15)*” olduğuna dikkat çeken çalışma, Almanların “*barışçıl nüfuz*” etme politikasına vurgu yapmaktadır. Bu bölümün diğer bir safhasında çalışma boyunca kullanılan kaynaklar değerlendirmeye tabi tutuluyor ve çalışmanın problematiğine dikkat çekiliyor (s.16-24). Türk-Alman ilişkilerinin askeri, politik, ekonomik boyutunun ele alındığı bu eserlerde kültürel alanın incelenmediği ve Türklerin ulus olma sürecinde Almaların payının yeterince işlenmediği vurgulanıyor (s.23).

Çalışmanın ilerleyen safhalarında modernleşme kavramını kurcalayan yazar, bu kavramın titiz bir analizini sunmaktadır (s.25-45). Teorik olarak anlamı sorgulanan mezkur kavram, sonrasında Osmanlı İmparatorluğu bağlamında oturtularak pratik bir okuması yapılmaktadır. “*modern ve geleneksel çatışkılara*” (s.27-31) değindikten sonra Osmanlı sosyo-politik düzeni ve eğitim sisteminin modernleştirilmesine etki eden faktör ve yapısal dinamiklerden söz ediliyor (s.32-40). Bu eserin ana temasını eğitim politikaları oluşturmasına rağmen “*modernleşme sürecinin kapsayıcı karakterine ve*

onun neden olduğu köklü değişimlere (s.28)” anlatım kurgusu içinde geniş yer veriliyor. Osmanlı modernleşme faaliyetlerini onsekizinci yüzyıla kadar geriye götüren yazar, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş evrelerini titizlikle takip ediyor. Yazar, modernleşmeyi, ülkeyi yöneten bürokratik sınıflar eliyle başlatılan, yürütülen, planlanan, programlanan; kısaca varlığı iktidara bağlı bir süreç olarak yorumluyor (s.30). Jöntürkleri “yeni bir politik seçkinler zümresi (s.31)” olarak tanımlayan yazar, bu dönemde, siyaset ve bürokrasinin devletin devamlılığı için reel-politik anlamda yöneldiği Türk milliyetçiliğini bir entegrasyon projesi olarak kabul edip, bu politik duruşun ideolojik kodlarını ortaya koymaktadır (s.31). Yazar, çalışmanın ilerleyen kısımlarında, modernleşme teorisi bağlamında geç dönem Osmanlı İmparatorluğu’ndaki sosyo-politik bunalımı ve askeri zayıflığı açıklamak için “kimlik krizi, katılım krizi, meşruiyet krizi, entegrasyon krizi, nüfuz krizi ve bölüşüm krizi (s.32-33)” şeklinde sistematik ve kuramsal bir formülasyon üretmektedir. Bu kriz teoremleri üzerinden eğitim politikasının “pedagojik, sosyo-kültürel, ve zihinsel (s.33)” dönüşümü içinde bir çerçeve oluşturulmaktadır. “Devlet ideolojisinin karşı karşıya bulunduğu temel sorun, devletin meşruiyet esasıyla ilgiliydi. Devletin ideolojik kimlik arayışındaki üç köşe taşı, Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılık (s.39)” kronolojik ve içeriksel olarak açıklanırken, siyasi elitlerin dönüşüm ve gelişim stratejisi için tüm toplumun eğitilmesinin önemini kavradıkları sıklıkla dile getirilmektedir (s.40). Böylece çalışmada, eğitim politikası devletin varoluşsal felsefesiyle eklemlenerek değerlendiriliyor.

Giriş kısmının hemen ardından gelen, “Tarihsel Arka Plan” başlığını taşıyan bölümde, genel itibariyle Abdulhamid ve Jöntürkler arasındaki iktidar mücadelesi ile birlikte Almanya’yla geliştirilen ilişkilerin ele alınması, eserin ana temasına geçmeden önce okuyucuyu motive edici bir etki yaratmaktadır. Bunun yanında imparatorluğun içine düştüğü varoluşsal krizin rejimi ne tür ideolojik argümanlar üretmeye sevk ettiği işlenirken, bir taraftan da “emperyalist yayılma çerçevesinde Yakındoğu’nun Almanya için ifade ettiği anlamın değişimi (s.23-24)” gözler önüne serilmektedir.

İmparatorluğun Hristiyan tebaasının etno-dinsel kimlik arayışından vazgeçmemesi, Rusya ile savaş ve önemli toprak kayıpları ve gayrı müslimlere yönelik entegrasyon politikalarının iflası Tanzimat stratejisinin gözden düşmesine sebebiyet verirken, iktidar siyasi düşünüş anlamında çok önemli bir rota değişikliğine giderek bu çıkmaza sistem içi bir cevap verdi. Bundan böyle “mutasavver ulus devletin laik ve teritoryal kuramı olan Osmanlılık (s.43)” yerine İslam dinine olan bağlılığın ve hanedana olan sadakatın baskın olduğu, Müslüman grupların ön plana çıktığı yeni bir siyasal söylem inşa ediliyordu. Yazar bir taraftan bu politik dönüşümün sebeplerini ortaya koyarken, diğer taraftan Abdulhamid’in “islami-gelenekçi (s.43)” rejiminin, modern eğitim kurumları ile entellektüel ve bürokratik altyapısını oluşturma hedeflerini ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır (s.43).

Yazar, “Abdulhamid’in hem içerde hem de dışarda araçsallaştırmaya çalıştığı hilafet makamının (s.44)” destekleyeceği karizmatik bir liderlik ile imparatorluğun bekasına çözüm arayışının içte büyük bir muhalefetle karşı karşıya kaldığını tespit edip, bundan sonraki sayfalarda, Abdulhamid’in

sistemine liberal bir alternatif sunan, Türk olmayan halk gruplarının entegrasyonu konusunda bir rota değişikliği öneren bu iç Osmanlı muhalif hareketinin oluşum ve gelişim seyrini izlemektedir (s.45-52). Yazara göre onlar; *“imparatorluğu iç ve dış düşmanlara karşı korumak adına anavatan ve anayasa için ortaya çıkmışlardı. Bunun dışında imparatorluğun varlığını ve bütünlüğünü idame ettirme amacını güdüyorlardı (s.45)”*

“Jöntürkler ve Almanya” alt başlığını taşıyan bölümde yazar, *“ülkenin yeni enetellektüelleri (s.53)”* olarak tanımladığı Jöntürklerin, Almanya ile yakınlaşmasının siyasi, askeri ve ekonomik sebeplerini ortaya koyuyor (s.52-60). Bir yandan *“Alman-Türk silah kardeşliğinin (s.54)”* politik özündeki Alman emperyalizminin nüfuz etme çabasını gözler önüne sererken, diğer taraftan Osmanlı seçkinlerinin bu durumun farkında olarak kendi çıkarlarını gözeten bir politika takip ettiklerini işlemektedir.

Yazar, Balkan Savaşları neticesinde yüzyıllarca birlikte yaşama deneyimini geliştiren ulusların *“kollektif histeri ve intikam duygusuyla (s.59)”* birbirlerini ötekileştirdikleri bir süreç eşliğinde, rijit söylemlerin politik sahaya egemen olduğu bir dönem tablosu çizer. Kısaca Osmanlı ideolojisinin ulusçuluğa kaydığı bir evrede yönetici seçkinlerin modernist ve milliyetçi bir program eşliğinde, yok olmaya mahkum imparatorluk kimliği yerine, Anadolu üzerinde, ulus-devlet kimliğinin inşa sürecine giden yolu aydınlatıyor (s.56-60).

Yazar, toplumsal reform ve yeniden yapılanma bağlamında *“Alman ruhunun Türk halkına nüfuzunun (s.62)”* kodlarını ortaya koyarken, beka mücadelesi veren devletin politik savrulmalar neticesinde *“olgun görüşmelerin bir ürünü olmaktan ziyade bir son çare (s.68)”* olarak Almanya ile yaptığı ittifakın perde arkasını aralıyor ve ittihatçıların bu “acilci” ittifaktan beklentileri ortaya koyulmaya çalışılıyor. Almanya’nın Ön Asya’daki emperyalist çıkarları için Osmanlı ordu ve maarif teşkilatının reformuna gösterdikleri ilginin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’nun bekası ile ilgili konjoktürel Alman politikası da değerlendirmeye tabi tutuluyor (s.60-72). Buna göre çalışmada, Alman misyonu, Kayzer’in ağzından; *“Türk Harbiye Nezareti’nin örgütlenme faaliyetlerini doğrudan doğruya denetim altına alarak Türk ordusunun Almanlaşmasını sağlamak, diğer devletlerin Türkiye politikasını gözlemek, Alman otoritesi ve dış politika ile ilgili meselelerde Alman etkisini teminat altına almak”* şeklinde tarif ediliyordu. Alman İmparatoru, misyon üyelerini, Türkiye’nin ilerde gerçekleşecek paylaşımının öncüleri olarak tanımlıyordu (s.65).

“Geç Osmanlı Döneminde Eğitim Politikasıyla Toplumsal Dönüşüm” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, modernleşme sürecinde imparatorluğun eğitim politikasındaki yapısal koşullar, gelişim sorunları ve Alman etkisi işlenmektedir (s.73-143). Ulus-devlet pratiğinin siyasaya egemen olmasıyla birlikte eğitim reformunun, sistemin merkezileşmesi ve yeni bürokratik aygıtın sürdürülebilirliği açısından devletin tekeline girdiğini söylemek mümkündür. Modern dönemde kitlelerin mobilizasyonu, iktidarın kuşatıcı, terbiye edici, eğitici politikaları ile mümkün olabiliyordu. Doğmakta olan ulus-devletlerin kimlik oluşturma çabaları ve ideolojileri toplumsal bir tabana dayanmak

durumunda olduğu için eğitim politikasının amacı da yeni siyasal sistemin ihtiyaç duyduğu, itaatkar, atik ve gayretli bireylerden oluşan şuurlu ve kuvvetli bir “ideal yurttaş” tipi inşa etmektir.

Yazar, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki laik siyasi felsefeyi misyon edinen modern eğitim kurumları ile geleneksel okul sisteminin, imparatorluğun sonuna kadar, çekişme halinde olduğunu tespit etmektedir. Bunun nedenini ise “*Tanzimat reformcularınının devlet idaresinden çıkarmak istedikleri ulema aleyhine değişen iktidar ilişkilerinde (s.82)*” aramaktadır. Böylece yazar, “*ulemanın tutuculuğu*” gibi ideolojik ve mesnetsiz söylemlere saplanmadan bu dönüşüm sürecine akademik bir açıklama getirmektedir.

Yazar, eğitim reformu ile birlikte devletin “*sivil ve askeri bürokrasi için (s.85)*” iktidarın değişen doğasıyla uyumlu yönetici seçkinler yetiştirme amacını net bir şekilde ortaya koyduktan sonra onların toplumsal tabanına da işaret etmektedir (s.86). Bununla birlikte imparatorlukta diğer etno-dinsel gruplar ve misyonerlerin özel okullar aracılığı ile yeni kimlikler yaratma çabasında olduklarını tartışmaya mahal vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır (s.80,81,85,87).

Yazar, yakın zamana kadar modernleşme çizgisinden kopma olarak nitelendirilen Abdulhamid’in saltanat yıllarını modernleşme anlatısına dahil ederek, bu dönemde pozitivist ve rasyonel bilimi savunan eğitim sisteminin Tanzimat Dönemi’ne (1839-1876) kıyasla daha fazla geliştiği tezini güçlü argümanlarla savunmaktadır (82-87). Böylelikle, Abdulhamid iktidarı ile birlikte Tanzimat’tan radikal bir kopuş olmadığına müşahade ediyoruz. Diğer taraftan eserde, yeni eğitim sisteminin, topluma nüfuz etme bağlamında, karşı karşıya kaldığı askeri, diplomatik, ekonomik, ideolojik ve kültürel bir takım sorunlar işlenmektedir (s.86).

Balkan Savaşları’ndan (1912-1913) sonra siyaset diline hakim olan milli devlet söyleminin en çok ekonomi ve eğitim politikalarına sirayet ettiği bilinen bir gerçek.¹¹ Yazar, milliyetçi entellektüellerin fikirleri üzerinden sıkı bir takibat yaparak İttihatçıların eğitim politikasının, “*millici*” bir ruh çerçevesinde, okul sistemini “*Türkleştirme*” paradigması üzerine kurulu olduğunu savunmaktadır (s.87-92). Bu durum Osmanlı seçkinlerinin, imparatorluğun birliğini muhafaza etmek için, eğitim reformunu bir entegrasyon aracı olarak kullandıkları politik aklın radikal bir dönüşüme uğradığını göstermektedir (s.110-115). Böylece çalışma, imparatorluğun Balkan Savaşları’nda (1912-1913) modern bir devlet yaratma ve bunun için yeni bir nesil yetiştirme işine daha sıkı sarıldığını tespit etmektedir. Yeni insan yaratılmasının temelinde yatan eğitimi modernleştirme görevinin nasıl yürütüleceği ve hangi halk kesimine dayanılacağı sorusuna Abdullah Cevdet’in ağzından cevap vermek eserin ruhuna uygundur: “*Eğer Alman öğretim planları, okulları, bilim adamları, öğrenim kurumları, okul düzeni ve Almanların sert ve sağlam yapısı bizde yerleşirse, bağımsız bir geleceğin kapıları bizlere açılacaktır (s.116)*” Yazar, Alman siyasetçi, diplomat ve bilim adamlarının, giderek artan bir biçimde, Osmanlı eğitim sistemini düzenlemeye başladıklarını kabul etmekle birlikte (s.110-

¹¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

140), Jöntürklerin onları belli bir mesafede tutup, devletin âli menfaatlerini öne çıkarma çabalarına da dikkat çekmektedir (s.139). Hem Almanların hem de Osmanlıların bu iş birliğini, kendi çıkarlarına göre idare etme çabasında oldukları gözlenen bir durumdur.

Yazar, Osmanlı hizmetindeki Alman eğitim reformcularının temel ilkelerini şu şekilde özetlemektedir;

1. Türklüğün yeniden canlandırılmasının kaynağı olarak milliyetçiliğin teşvik edilmesi.
2. Türk eğitim sorununda milliyetçiğin göz önünde bulundurulması.
3. Eğitim ve öğretimde skolastik düşünce ile mücadele edilmesi.
4. Gençlerin çalışma, sorumluluk duygusu ve vatan bilinci ile eğitilmesi.
5. Meslek eğitim almış ve milliyetçi düşünce yapısına sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi.
6. Diğer alanların yanı sıra tedrisat idaresinde kayırmacılığın ve rüşvetin önüne geçilmesi.
7. Fransız eğitim anlayışının etkisinin azaltılarak Alman eğitim anlayışının etkisinin artırılması.
8. Derslerden Alman öğretmen ve memurlarından istifade edilmesi (s.137).

Jöntürklerin, yönlerini Almanlara çevirmelerinin temelden yoksun kuru bir “hayranlık” saikiyle açıklanamayacağı aşikar bir durumdur. Yukarıdaki ilkeler göz önünde tutulduğunda her iki tarafın politik ajandasının uyduğu fark edilecek ve bu karşılıklı çıkar temelli ittifakın varoluşsal kodları daha da anlaşılır olacaktır. Yazar, Osmanlı eğitim reformunda “*batı kurumlarının olduğu gibi alınması, prosedürlerin ve pratiklerin uygulanması, Avrupa’nın tasavvur ve fikirlerinin uyarlanması eklektik ve noktasal gerçekleştirildiği için kalıcı başarıların elde edilmediğini (s.140)*” savunmaktadır. Bunun dışında modernleşme gayretleri ve kısa vadeli reform pratiğinin, hedeflenen kültürel, sosyal ve siyasi modeller oluşmadığı için Osmanlı toplumunda güvensizliğe ve şaşkınlığa yol açtığını tespitle, Jöntürklerin “*millileşme hamlelerinin de mevcut kimlik krizini ve şaşkınlığı aşmaya yetmediğini (s.141)*” söylemektedir.

Çalışmanın “*Alman-Türk Kurumları İle Alman Kültürünün Transferi*” isimli dördüncü bölümünde, Osmanlı- Alman kültür ilişkilerinin tarihsel gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu’na yapılan Alman kültür transferinin ana hatları, Osmanlı entelektüel ve bürokratlarının Almanya gezileri, Osmanlı İmparatorluğu’na yönelik Alman eğitim ve dil politikaları ile Türk-Alman dernekleri incelenmektedir (s.145-271). Bölümün başlarında yazar, Almanların bilimsel araştırmalarla Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bilgilerini konsolide edip (s.145-149), “*Türk halkının düşünce dünyasına nüfuz etme (s.149)*” niyetini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu bakımdan, önceleri sadece Osmanlı topraklarında yaşayan Almanların kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya dönük faaliyet gösteren Alman kurum ve derneklerinin, “*Wilhem İmparatorluğu’nun dış politika ve ekonomi alanındaki (s.151)*” yeni emperyal projesi ile uyumlu faaliyetleri tespit edilip, “*şarkın ekonomik ve siyasi gelişimi (s.152)*” üzerinden bir okuması yapılmaktadır. Böylece çalışma, “*batılı ülkelerde siyasetin, ekonominin ve bilimin (s.152)*” iç içe geçmişliğine kuramsal bir açıklama getirmektedir. Aslında, bu Alman derneklerindeki uzmanların

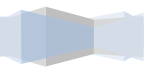
emperyalist bir projenin uygulayıcıları olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kolonizasyon sürecini başlatma çabasında oldukları hemen anlaşılmaktadır.

Abdulhamid'in iktidardan düşmesi ile birlikte yeni rejimin ekonomi, bilim, siyaset, askeriye ve bürokrasi alanındaki seçkinleri ile yakın ilişkilerin kurulması, Alman politik önceliklerinden biriydi. Bu açıdan, “*makul bir Almanya resmi çizmek ve Jöntürklerin Almanya'ya eğilimlerini artırmak için (s.153-154)*” Almanlar bir dizi faaliyette bulundular. Osmanlı yönetici ve aydın kesimlerinin Almanya'ya yaptıkları araştırma ve inceleme gezileri bu faaliyetler çerçevesinde değerlendirilebilir. Yazar, bu gezileri hazırlayan nedenleri, gezilerin amacını, katılımcıların kimlerden seçildiğini, gezilerin nasıl geçtiğini ve kamusal alanda yarattığı yankıları, gezilerin finansörlerini, Alman ve Türk kesiminin bu gezilerden beklentilerini ayrıntılarıyla birlikte ortaya koyuyor (s.153-165).

“*Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Eğitim ve Dil Politikası*” alt başlıklı bölümde, Alman eğitim, dil ve kültür politikasının tarihsel arka planı, çıkış noktası, oluşum ve gelişim safhası, yürütücü aktörleri, hedef kitlesi ve yöntemi ana hatları ile birlikte açıklığa kavuşturulmaktadır (s.165-218). “*Askeri ve ekonomik temele dayalı Türk-Alman dostluğunun (s.175)*” kültürel anlamda da gelişim göstermesi için yapılan faaliyetlerin işlendiği bu bölümde, Almanların okul politikasının dinamik tabiatı ortaya konulmakla birlikte (s.181), “*Balkan Savaşı'nın felakete sonuçlanmasının ardından Almanların Osmanlılara yönelik eğitim ve dil politikasında yeni bir yönelim benimsediği (s.181)*”, siyasi ve ekonomik şartlara göre konum aldığı kabul edilmektedir. “*Yakın bir zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanacağı beklentisi ve Avrupalı devletlerin kendi menfaat alanlarını (s.185)*” oluşturma çabasından hareketle yazar, “*gelecekte özellikle ordu ve devlet bürokrasisi için öncelikle göreve çağrılacak insan kaynaklarını teşkil edecek halk gruplarını barındıran Bursa, Aydın, Konya, Ankara ve Kastamonu illerine yönelik Alman eğitim misyonuna (s.184)*” dikkat çekmektedir. Böylece eser, “*vakti zamanı geldiğinde, Alman menfaatlerinin icrasını temin edecek, Almanca bilen, Almanya'ya yakınlık duyan (187)*” seçkin grupların oluşturulması misyonlu, uzun soluklu Alman politikasını deşifre etmektedir.

Fransız eğitim ve kültür faaliyetlerinin Osmanlı coğrafyasında çok yaygın olduğu bilinmektedir. “*Yabancı okulların özellikle Fransız okullarının kurulması ondokuzuncu yüzyılda ve sonrasında bilhassa 1900 ve 1914 yılları arasında sürekli arttığı gözlemlenmektedir (s.189)*”. Bunun dışında Fransız ve diğer yabancı misyonlu okullar ile ilgili bilgileri çalışmada bulmak mümkündür (s.180-192). “*Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Fransız, Amerikan ve İngiliz okullarının kapatılması ile Alman okul politikasının koşullarının oldukça iyileştiğini (s.191)*” belirten yazar, diğer yabancı misyon okullarının kaldırılması neticesinde Türk öğrencilerin uğranılan entellektüel kayıpları gidermek için Alman okullarına akın ettiği sonucuna varmaktadır (s.192).

Yazar, Batılı devletlerin Osmanlı topraklarında okul açma politikası ile ilgili olarak gösterdikleri çabaların Osmanlı eğitim reformuna etkilerini şu şekilde özetlemektedir;

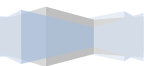
1. Bu okullar eğitimdeki modern metot ve yöntemleri sayesinde etkili olmuşlardır.
2. Bunlar, gelişmelerini dışarıdan aldıkları fikri ve mali desteklerle devam ettirebilmişlerdir.
3. Bu okullar örgütlenmiş ve işlevsel öğretim kurumlarına örnek niteliğindedirler.
4. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı tarzda eğitim sistemine bir model teşkil ediyorlardı.
5. Bilim, politika, kültür ve sanatta söz sahibi şahsiyetler bu okullarda eğitim görmüşlerdi. Türk öğrencilerin eğitim görmek üzere yurtdışına yollanmaları da yabancı eğitimin kabul gördüğü yönünde değerlendirilebilir.
6. Türk kadınları için 1870'de İstanbul'da muallime mektebi açılması yabancı okullardaki Batı tarzındaki eğitimin etkilerine bağlanabilir.
7. Başarılı öğrencilerin ödüllendirilmesi olgusu motivasyon aracı olarak Türk eğitim sistemine kazandırılmıştır (s.199-200).

“Birinci Dünya Savaşı Sırasında Alman Kültür Faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gelişimi” alt başlıklı bölümde yazar, Avrupalı devletlerle eşit haklara sahip, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan bağımsız bir konum kazanmaya çalışan (s.218) Jöntürklerin, Almanya ile eğitim politikasındaki işbirliğine kazandırılan yeni boyut, Alman kültür propagandasının neden ve sonuçları ile birlikte Almanya ve Osmanlıların kültürel ilişkilerini kordine eden derneklerin oluşum ve gelişim aşamaları, finansal kaynakları, örgütlenme düzeyleri ve ortaya koydukları faaliyetleri geniş bir biçimde ele almaktadır (s.218-268).

Osmanlı İmparatorluğu'nda burjuvazi ve orta sınıf denince akla gelen, serbest ticaret antlaşmalarından yararlanan, büyük liman kentlerindeki Rumlar ve Ermenilerdir. Müslüman-Türk kesim Avrupa ticaretinde ve liman kentlerinde varlık gösteremiyordu ve daha geride kalıyordu. Daha çok iç kesimlerde tarımsal bölgelerde faaliyet gösteriyordu. Yirminci yüzyıl ile birlikte özellikle 1908 Devrimi'nden sonra Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibi öncü İttihatçı ideologlar Batı'daki ekonomik dönüşümü ve ulus-devlet paradigması için çekici güç olan orta sınıfın oluşumunu gözlemlemeye başladılar. Sonrasında bir Müslüman-Türk orta sınıfının olmayışının neden ve sonuçlarını işlemeye başladılar. Böylece ekonomi alanında büyük bir milliyetçi proje şekillenmeye başladı.¹² “Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Modernleşmesi ve Milli Türk Burjuvazisinin Oluşumu” başlıklı çalışmanın son bölümünde, Alman etkisi gözetilerek, Osmanlı ekonomisinin modernleşme ve millileşme çabası ele alınmaktadır. Öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Alman ekonomik reform konsepti analiz edilmektedir. Sonrasında Almanlar ve Osmanlılar arasındaki ekonomik etkileşimin parametreleri sunulup, diğer emperyal devletlerin tutum ve konumları sorgulanmaktadır (s.271-330).

Yazar, Almanların Anadolu'da ulaşım ağı kurma gayretleri, liman tesisleri ve sulama projelerinin Osmanlı ekonomisindeki yerini sorgulamakla birlikte bu projeleri, Alman bürokrasisi ve

¹² Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, 2016.

ekonomisinin Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya'ya bağımlı hale getirme çabaları üzerinden de okumaktadır (s.287-304).

Son dönem Osmanlı zihniyet dünyasını tasavvur eden bu çalışmadaki bir diğer önemli nokta, Jöntürklerin milli ekonomi ve burjuvazi politikası ekseninde gelişen ve millileşecek ekonominin yeni kurumlarında faaliyet gösterecek kadroları oluşturmak için çok sayıda Müslüman-Türk gencinin başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya gönderilme süreci takip edilip, “*eğitim ve öğretimlerini Almanya'da tamamlayan bu öncülerin sadece ekonomi alanında değil, kültürel alanda da Türk toplumunun gelişmesine ve modernleşmesine (s.329)*” katkıda buldukları sonucuna varılmasıdır (s.304-326). Tabii bu gençlerin akıbeti sorgulanmakla birlikte bir kısmının “*ucuz iş gücü olarak maden ocakları, tersaneler ve çeşitli işletmelere yerleştirildiğine de (s.329)*” dikkat çekilmektedir.

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik eğitim, kültür ve ekonomi politikası konusundaki bu öncü çalışmanın sonuç bölümünde, eğitim, askeriye, ekonomi ve kültür politikası alanlarında gerçekleşen modernleşme çabalarının neticeleri değerlendirilmiştir (s.331-335). “*Türkiye'deki Alman eğitim faaliyetinin genel olarak pozitif bir bilançosu çıkarılabilir. Bu politika Türkiye'nin toplumsal modernleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Gerçi Jöntürk hükümetinin ve onun Alman müttefiklerinin gayretleri savaş koşulları altında başlangıç aşamasında kaldı, ama Türk maarifinin Alman modeline göre yeniden yapılandırılmasında kısmi de olsa başarı sağlandı. Alman profesörlerinin reform çalışmaları cumhuriyet dönemindeki sıkı işbirliğine temel oluşturmuştu. Alman eğitim danışmanlarının reform çabaları birçok alanda meyvelerini cumhuriyet döneminde verdi. Bu bakımdan 1908-1918 arasındaki dönem cumhuriyetin laboratuvarı olarak tanımlanabilir (s.335)*”

Şu ana kadar, aralarına analiz ve yorumlar serpiştirdiğimiz, çalışmanın önemli kısım ve tezlerini aktarmaya çalıştık. Şimdi, bu özet ve tanıtım yazısına genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Osmanlı siyasi, ekonomik, askeri ve en önemlisi eğitim modernleşmesini çeşitli boyutlarıyla ele alan bu çalışma, bir yandan İttihat ve Terakki hükümetinin (1908-1918) kontrolünde Osmanlı İmparatorluğu'nun reformları sürekli kılmanın zorluğuyla nasıl baş etmeye çalıştığını, hangi çabalara girdiğini, bu reformlarda Almanya'nın rolünü analiz ederken diğer yandan bu çabaların Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında Anadolu'da devlet-toplum ilişkilerinin dönüşümünde nasıl rol oynadığını gözler önüne sermektedir.

Osmanlı ideolojisinin ulusçuluğa kaydığı bir evrede yönetici erk, modernist ve milliyetçi bir program eşliğinde Müslüman-Türk kesiminin imparatorlukla bağıını güçlendirecek sembolik bir sadakat ilişkisi geliştirerek, içerde devletin kontrol alanını genişletme arzusundadır. Osmanlı her ne kadar filen bir imparatorluk ise de artık bir ulus-devlet gibi düşünüyordu. Oysa II. Meşrutiyet'in (1908-1918) liberal ortamı içerisinde Osmanlılık yeniden canlandırılmaya çalışılmış, cemaatlerden oluşan millet sistemi

aşılarak birey devlete muhatap kılınmak istenmiştir. Ancak Avrupa’da güçlenen ulusçuluk rüzgarının etkisiyle, İmparatorluk içindeki farklı milletler silineceğine güçlendi ve Balkan Savaşları’da Osmanlılık politikasına son noktayı koydu. Bu politikanın çöküşü, ironik olarak Türkçülük üzerinden yürütülen milliyetçi paradigmanın güçlenmesine yol açtı ve sonuçta bir ulus-devlete ulaşılmasını sağladı.¹³ İşte bu çalışma, yukarıda özetlediğimiz süreci, geniş bir düşünsel tasavvur ile milli kimlik oluşumu meselesi bağlamına oturtmaktadır.

Geç Osmanlı döneminde, modernleşme ekseninde, eğitimde yaşanan dönüşümle tetiklenen bir takım değişimlerin uluslaşma deneyimine etkilerini ve “milli” devlete giden uzun, dolambaçlı ve sancılı yolun dönüm noktaları hakkında okuyucuya yeni bilgiler sunan kitap, ortaya çıkardığı arşiv belgelerinin zenginliği bakımından da önemli bir çalışmadır.

Eser, Almanlar ile ittifakın sadece askeri alanda değil, eğitim, kültür ve ekonomi alanında da yürütüldüğünü net bir şekilde sunmaktadır. Bunun dışında, İttihatçıların milliyetçilik modelinin oluşturulmasının sivil safhalarında Alman etkisinin ortaya konulması eseri değerli kılan bir diğer faktördür.

Ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında varoluşsal bir kriz ile boğuşan Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya ile kurduğu ilişkileri, bu ilişkiden ortaya çıkan nüfuz alanını, Genç Alman İmparatorluğu’nun yayılma hırsını, bu yayılmacılığın iktisadi, askeri ve siyasi ittifak alanlarındaki tezahürünü sorgulayan yazar, hem titiz ve geniş ufuklu tarihçiliğin, hem de tadına doyum olmaz üslupçuluğun işe koşulduğu bu kitapta, geç dönem Osmanlı dünyasında Alman etkisinin bütün boyutlarını olağanüstü bir sürükleyicilikle ortaya koyuyor diyebiliriz.

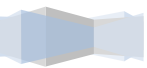
Yazar, Alman nüfuzunun Osmanlı İmparatorluğu’nda yerleşmesinin nedenlerini dünya konjoktürü, imparatorluğun iç ve dış siyasi-iktisadi durumu ve egemen ideolojisinde aramaktadır.

Yazar, eğitim, ekonomi ve kültürel yaklaşım üzerine oturduğu bu eserinde, emperyalizm olgusunun altyapısı sayılabilecek ekonomik dinamiklerin yanı sıra üstyapısının yani kültürel örtüsünün nasıl oluşturulduğunu gözler önüne sermiş ve bu çerçevede Almanya’nın nüfuzunu Osmanlı üzerinde kurarken üst yapısal ögeleri nasıl kullandığına dikkat çekmiştir.

Eser, Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emperyalist politikalarını algılamak ve sömürü mekanizmalarının nasıl manipüle edildiğini görmek açısından da önem taşımaktadır. Bilindiği üzere emperyal-kolonyal süreç çerçevelenmiş bir dünya tasavvuru ile yola çıkıyor.¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu da siyasi, ekonomik ve kültürel hesaplara uygun bir şekle sokuluyordu yani çerçevelenmeye çalışılıyordu. Çünkü kolonyal iktidar bu düzeni gerekli kılıyor. Bunun için yazar, hedef, “İngiltere’nin

¹³ Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

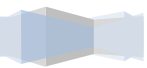
¹⁴ Timothy Mitchell, **Mısır’ın Sömürgeleştirilmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Mısır'daki emperyal siyasetinden ilhamla, Türkiye'yi Alman Mısır'ı yapmak (s.23)" diye bu süreci özetliyor. Bu açıdan, Almanların Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili politikalarını incelerken emperyal-kolonyal iktidar biçimlerine, bunların kullandığı yöntem ve dayanak noktalarına, Foucault'un "disiplinci iktidar"¹⁵ kavramsallaştırmasını da kullanarak, bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Alanında büyük bir boşluğu dolduran bu kitaptaki bazı yazım hatalarına dikkat çekmek, bundan sonraki baskılarda düzeltilme imkanı verecektir. 189. sayfadaki "Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Fransız kültür etkisini tesis eden yüz binden fazla Fransız okulu bulunmaktaydı" cümlesinde geçen "yüz bin" rakamı yüzlerce şeklinde olmalıdır. Çünkü yazar kitabın 186. sayfasında, Alman elçilik raporlarına dayanarak, Fransız okul sayısı için 508 rakamını vermektedir ki makul olanda budur. Bir diğer yazım hatası, sayfa 195'te geçen "bu durumda için şöyle bir soru ortaya çıkıyordu" cümlesindeki "için" kelimesi fazla yazılmıştır. Bu tür bir çalışmada kullanışlı bir dizin olmaması giderilmesi gereken bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kuşkusuz yazarın nüanslı analizleri, ancak bazı temel noktalara değinebildiğimiz bu yazının çerçevesini fazlasıyla aşıyor. Bunların incelenmesini ve tartışılmasını okurlara bırakırken, bize de son söz olarak, Almanların Osmanlı İmparatorluğu'nun ruhuna nüfuz etme çabalarını anlatan bu eserin tarihe ilgi duyan herkesin kitaplığında yer almayı hak ettiğini söylemek kalıyor.

¹⁵ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, İstanbul, İmge Yayınları, 2017.

“ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ” İNDEKSİ

Kemal Arı*

A- İndekslerin Önemi

“İndeks” ya da Türkçe adı ile “dizin” çalışmaları bilimsel araştırmalarda en önemli başvuru kaynakları arasında yer alır. Bu nedenle belli bir yayın grafiğine ulaşmış olan dergiler, belirli aralıklarla yayınlamış oldukları makale ve öteki türdeki yazıların indekslerini yayınlama gereksinimi duyarlar. Dünyanın en önemli bilim kuruluşları ve akademik çalışma yapan bilim insanları, sanal ortamda, büyük bir havuzda toplanan ağlar aracılığıyla bu bilimsel yazılara, verilere ve öteki türdeki çalışmalara kolayca ulaşmayı arzularlar. Bu nedenle dergilerde yer alan makalelerin tek tek bu veri ağına yüklenmesi son derece önemlidir. E-kitaplar ve öteki yazın türleri için de bu yapılabilir. Bilimsel indekslere girmiş dergiler, yayınladıkları bilimsel makaleleri bu ortak ağa yükleyerek, bütün dünyaya açılma olanağı bulurlar. Yazar için de aynı şey geçerlidir. Makalesi yayınlanan bir akademisyen bilir ki yazısının yayınlandığı derginin katıldığı ağlar üzerinden bu ortak havuza onca emek vererek yaptığı araştırmanın sonuçları aktarılır. Dünyanın en ıssız bir köşesinde aynı ağa giren başka bir araştırmacı çalışmasına ulaşır. Ondan yararlanır, verilerini bilimsel araştırma tekniklerine uygun olarak kullanır ve çalışmasına atıf yapar. Böylece bir kartopu gibi yayılan araştırması, evrensel boyutta bilimin gelişimine katkı sunar.

Bir derginin, iletişimin bu denli yoğun olduğu günümüzde bunu yapabilmesi için izlemesi gereken yol bellidir. İlgili veri tabanlarına derginin adı, makalelerin ve yazarının adı, öteki bibliyografik bilgilerle eksiksiz biçimde girilmelidir. Bu eksiksizlik, mükemmellik derecesinde yanlışsız olmalıdır ki, küçük bir yanlış ya da eksik bilgi nedeniyle indeks üzerinde ağa aktarılacak dergi ve makalelerin o ağla bağlantısı kopmasın. Bu nedenle de bir derginin indeksini hazırlayan, veri tabanlarına gerekli bilgileri giren kişilerin yanlış yapmaması büyük bir yaşamsal önem taşır. Bu küçük gibi görünen yanlışlar ve eksiklikler hem derginin, hem de makale makalenin erişim dizgesini alt üst edip, erişim olanağını bütünüyle ortadan kaldırabilir. Dergi ile ilgili yapılmış bir indeks çalışması, eksiksiz olarak ortak veri tabanına yüklenirse bu bilime büyük bir katkıdır.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, kemalari1965@gmail.com

B- Elmacı İndeksi

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 2548 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nu gereğince değişik üniversitelerde kurulan altı enstitüden biridir. 1986 yılında çalışmalarına başlayan enstitü, kuruluşundan birkaç yıl sonra bir dergi yayınlamaya karar vermiştir. Böylece dergide yayınlanacak makaleler ile hem yakın Türkiye tarihi üzerine araştırma yapan kişilerin makaleleri yayımlanacak hem de enstitüde öğrenim gören yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin tez ve öteki bilimsel çalışmaları bu dergi üzerinden bilim dünyasına veri aktarabilecekti. O zamanki koşullarda dergi yayıncılığı yapmak son derece zordu ve kısıtlıydı. 1991 yılında Enstitü Müdürü Prof. Dr. Ergün Aybars'ın başkanlığında bir yayın kurulu oluşturuldu. Kurulda şu kişiler bulunuyordu: Prof. Dr. Ergün Aybars, Prof. Dr. Zeki Arıkan, Prof. Dr. Salih Özbaran ve Araş. Gör. Kemal Arı.

Derginin o günkü koşullarda karşılaştığı birçok güçlük bulunmaktaydı. Belli bir sayıya ulaşıldığında eski sayıların topluca indeksini hazırlamak gündeme geldi. Enstitünün ilk zamanlar araştırma görevlisi sonra da yardımcı doçenti olan Mehmet Emin Elmacı önce ilk on sayının indeksini hazırlamaya koyuldu. Aradan zaman geçip dergi olağanüstü bir çabayla 25. sayıya ulaşıncı bu kez de bu yirmi beş sayının topluca indeksini hazırlamak gündeme geldi. Bu kez de aynı kişi, bu yeni görevi üstlenerek, derginin indeksini hazırlamış oldu. İlk on sayıyı içeren indeks metni, derginin 11. sayısında yer almıştır. 25 sayının indeksi de aynı sayılı dergide yayımlanmıştır.

Şimdi bu indeks çalışmalarına biraz yakından bakmaya çalışalım.

Derginin adı "*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*" dir. Derginin kuruluşu aşamasında gerek üniversite rektörlüğüne ve gerekse basın-yayın savcılığına yazılan yazılarda derginin adı bu biçimde yer almıştır. Derginin bu zamana değin çıkan bütün sayılarında adı "*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*" dir. Dergi önce ilk on sayısını tamamladığında Mehmet Emin Elmacı tarafından yazar ve makale adına göre indeksi hazırlanmış; aynı yazar, dergi 25. sayısına ulaştıktan sonra da önceki indeksini geliştirerek ikinci bir indeks çalışmasını gerçekleştirmiştir. Ancak gelin görün ki her nasıl olmuşsa Elmacı'nın her iki indeksinde de

derginin adı iki kez değiştirilmiş ve -ne yazık ki- bu yapay iki adla önemli indekslerde de yer almıştır.

İnsan şaşırıyor doğal olarak; “Nasıl oluyor bu?” diye.

Adı geçen derginin 11. sayısında yer alan ilk on sayının indeksini hazırlarken, indeks çalışmasına Elmacı şu başlığı vermiştir: “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi İlk On Sayı Dizini”¹.

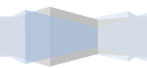
Bilimsel titizlikte tek bir noktanın ya da virgülün ne denli önemli olduğunu düşünen bir bilim insanı bu indeksin başlığına baktığı zaman, doğal olarak yeni bir dergiyle karşı karşıya olduğunu düşünebilir. Çünkü Elmacı’nın indeksinde, indeks yapılan dergi daha başlıkta “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi” olarak değil; “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi” olarak verilmiştir².

Yani araştırmacımız derginin ilk on sayısının indeksini hazırlamak için yola çıkmış, indeks gibi dergi, yazar ve makale adlarının tek bir harf değişik olarak girilmesinde bile önemli sıkıntılar yarattığı bilinen bir çalışma türünde, daha “Bismillah” demeden indeksin başlığında derginin adını “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi” olarak yanlış biçimde vermiştir. Bu adla bir dergi var mı? Yok... Olmadığına göre Elmacı kendisinin de mensubu olduğu enstitünün yayın organı olan derginin hazırladığı indekste ya bir yazım yanlışı yapmıştır ya da derginin adını tam olarak bilmemektedir. Doğal olarak ilk anda akla gelen, indeks hazırlamak gibi zorlu ve titizlik isteyen bir uğraşıya araştırmacı yöneldiğine göre, onun derginin adını yanlış yazacağı akla gelmez. Bunun bir yazım ya da dizgi yanlışı olduğu akla daha yakındır. Ancak indeksini hazırladığı bir derginin adını, indeks çalışmasında yazar yanlış olarak -hem de makale başlığına- yazarsa, bu geçirilecek şey olabilir mi? İndeks gibi aşırı titizlik gerektirecek bir çalışmaya yönelmiş kişinin herhangi bir sözcüğü, noktayı ya da virgülü yanlış yazması belki kabul edilebilir. Derginin adını yanlış olarak yazması, yazım yanlışıdan öte, hem dergiye, hem dergide yazıları yer alan kurumlara karşı büyük ölçekli zarar vermek ve darbe vurmak anlamına gelmez mi? Hem kişi, bir derginin indeksini hazırlarken, derginin adını yanlış yazmaktan öte daha fazla nasıl bir yanlış yapabilir ki?

Ne yazık ki Elmacı, kendi indeksini hazırlarken, derginin adını tam olarak bilmemektedir. Adını bilmediği derginin indeksini yapmış ve bunu yaparken de beyninin her hangi bir

¹ Mehmet Emin Elmacı, “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi İlk On Sayı Dizini”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV/11 (2005), s. 271.

² A.g.m., aynı yer.

yerine yerleşen o yanlış, sürekli yenileyen, kafa karışıklığına yol açan bir karmaşa içinde, iki de bir yanlış olarak karşımıza çıkıvermektedir. Üstelik iş o kadar vahim boyuttadır ki; yazar hazırladığı derginin yanlış bildiği adını, yanlış bildiğinin bile ayırında değildir. Ancak yine de insanı hayrete düşüren en önemli konu şudur: Elmacı bir derginin indeksini hazırlamışsa, onun herhalde yayınlanmış olan sayılarını önüne alıp, sırasıyla bilgisayarına her bir makalenin bibliyografik kimliğini girmek gibi bir çaba harcamış olmalıdır. Yani derginin ilk sayısından onuncu sayısına kadar her bir sayısını elleriyle tutmuş, çalıştığı masaya koyarak gözlerinin önüne koymuş, kapakta yer alan derginin ana ve iç kapaktaki bilgilerini -bir yanlış olmaması için- gözden geçirmiştir. Derginin sırasıyla her bir sayısını eline alarak, onda yer alan makaleleri indeks dosyasına kaydetmiş olmalıdır. On sayıda en az on kez yinelenen bu eylemi yaparken nasıl olmuştur da gözünün önünde yanıp sönen “*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*” başlığını tam olarak görememiş ve yanlışının ayırında varamamış ve yanlış olarak kaydetmiştir? Görse bile bakmakla görmek arasındaki ince çizgi, gelmiş Elmacı’nın gözlerine dolanmış ve baktığını bir türlü doğru görememiştir. Bu artık bakıp da görmemek hastalığı mıdır; yoksa bir kafa karışıklığı ya da beyin yorulması mıdır bilinemez. Anlaşıyor ki Elmacı’nın belleğine kazınmış derginin özgün başlığında yer alan ve “*Tarihi*” sözcüğü uçup gitmiştir³.

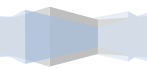
Bu nasıl bir saplantıysa, sorun bellekten uçup giden bu sözcükle sınırlı kalmamış; başlığın hemen altında yer alan bilgi notunda da yenilenip durmuştur⁴.

Oysa bu saplantı durumuna gelen derginin adına ait yanlış; yazarın yakasını on yıl sonra da bırakmamıştır. Aradan on yıl geçtikten sonra Elmacı, artık eski hazırladığı indeksin yeterli gelmediğini, yirmi beş sayı gibi önemli bir dönemde indeksin yeniden güncellenmesi gerektiğini düşünerek, derginin yeniden indeksinin hazırlanması gerektiğini düşünmüştür. İkinci indeks çalışmasının başlığına baktığınız zaman, önce derin bir oh çekiyor ve -düşünülebiliyor mu bilmiyorum- yazarın daha başlıkta derginin adını doğru yazdığına seviniyoruz⁵. Evet, doğru, Elmacı bu kez her nasıl olmuşsa, derginin adını doğru yazmış. Ancak tam buna sevinecekken, yazarın belleğine bir saplantı gibi yanlış adla kazınmış saplantının kötü bir ur gibi sıçrayıp, hemen başlığın altında bilgi notu mahiyetinde verilen kısma ardı ardına yansıdığını görüyoruz. Bakın şöyle diyor yazar: “*Çağdaş Türkiye*

³ A.g.m., aynı yer.

⁴ A.g.m., aynı yer.

⁵ Mehmet Emin Elmacı, “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 25 Sayılı Dizini”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012 Güz), s. 275.

Araştırmaları Tarihi Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce 1991'den beri belirli aralıklarla çıkmaktaydı"⁶.

Ayırt edilebildi mi bilmem: Derginin adı değişmiş. Yazar on yıl önce derginin adından silip attığı "*Tarihi*" sözcüğünü bu kez koparıp attığı yerden alarak yerine koymuş; artık elleri mi titredi bilinmez, sözcük dizgesinde olması gereken yere değil de yanlış bir yere koymuş. Bu kez yazar on yıl önce derginin gerçek adının dışında sanki yeni bir dergi yaratmış gibi bir duruma imza atmışken, bu kez de üçüncü bir sanal dergi yaratarak getirip Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin yanına koymuştur.

Şimdi derginin birinci sıraya doğrusunu, ondan sonra da Elmacı'nın türettiği yanlış dergi adlarını altına koyarak karşılaştırma olanağı bulalım:

Doğru Ad: "*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*"

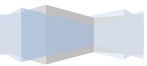
Yanlış Ad 1: "*Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*"

Yanlış Ad 2: "*Çağdaş Türkiye Araştırmaları Tarihi Dergisi*"

Güler misin, ağlar mısın? Şaka gibi değil mi?

Elmacı derginin adına her nasıl olmuşsa takılmış ve sürekli adını değiştirecek yanlışları neredeyse her satırında yineleyerek yapmıştır. Ve bu kez de tarih biliminin de dışına çıkarak, Türkiye Araştırmaları'nın Tarihi'ni incelemek üzere yayınlanmakta olan bir dergiye değiniyor. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları değil de; Çağdaş Türkiye Araştırmaları yazarın her nasıl olmuşsa ilgi dünyasına girmiş... Bir indeks çalışmasında indeksini sürekli yanlış yazdığı bir derginin yalnızca adını yanlış yazmakla kalmıyor; bu kez araştırma alanını toptan değiştirip başka bir mecraya kayacak ikilemi de yaratıyor. Kısacası Türkiye üzerine yapılan araştırmaların bir tarihi varmış ve muhatabımız da bu araştırmalar tarihinin indeksini yapmak gibi bir eyleme yönelmiş(?)... Aradan onca yıl geçmesine ve derginin yayını da o kişinin gözleri önünde, aynı koridorlarda son şeklini bulurken, Elmacı inatla "*Türkiye Araştırmaları Tarihi*" deyimini kullanıyor. On yıl önceki yanlışların yanına yeni ve daha ciddi yanlışlar katarak, bir yanlışlar bolluğu, zenginliği yaratıyor. Ne hikmetse, bu

⁶ A.g.m., aynı yer.

yanlışların da hiçbir biçimde ayırdına varmayarak; doğru olanları da yıkarak ilerliyor. Bunu yaptığında da; 1- Dergi adını, -çalışma indeks çalışması olduğu için- yanlış olarak bilimsel indeks ağlarında yer almasına neden oluyor ve derginin prestijine büyük bir darbe indiriyor. 2- Dergide yazıları yer alan araştırmacıların onca emek vererek yazdığı makaleleri ve öteki bilimsel metinleri, gerçek derginin üzerinden gidecek ağa değil de tıpkı bir bilgisayara virüsün girmesi gibi, olmayan bir derginin ağıyla ilişkilendiriyor. 3- Böyle olduğunda da dergide yazısı olan yazarların yaygın indeks kategorilerde belli bir düzeye ulaşmalarını da farkında olmadan hak kaybına neden oluyor.

Sayısız örnekten yalnız iki tanesi:

[ALINTI] 20. Yüzyılın Başlarında Selanik Limanı'nda Deniz Ticareti

 Yıldız - ağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2012

Alıntılanma sayısı: 3 İlgili makaleler Alıntı yap KaydetKaydedildi Diğer

[ALINTI] Günümüzde Yeniden Degerlendirilmesi Gereken Bir D snr: Prens Sabahattin Bey

B Bayraktar - ağdas Türkiye Arastirmalari Dergisi, 1996

Alıntılanma sayısı: 2 İlgili makaleler Alıntı yap KaydetKaydedildi Diğer

(Kaynak:

<http://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&q=%E2%80%9C%C3%87a%C4%9Fda%C5%9F+T%C3%B Crkiye+Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1+Dergisi%E2%80%9D&lr=&oq=>)

C. Ya teki Yanlışlar?

Ancak yanlış yalnız derginin adının yanlış anımsanmasında ve dışa vuran bir bellek tutukluğuyla sınırlı değil. İndeksin gya tanıtımının yapıldığı kısımlara baktığımız zaman da yazarın yakasını bir türlü bırakmayan yanlış yazımlar, anlam bozuklukları ardı ardına kendini gösteriyor. Elmacı'nın kısa bilgilendirme notlarına bu kadar çok yanlış nasıl

yerleştirebildiğine de doğrusu indekslere dikkatli bakan bir göz gerçekten de şaşırıyor⁷. Bu notun bir giriş mi yoksa başka türde bir değerlendirme bölümü mü olduğunu anlamakta zorlandığımızı; çünkü ne girişe ne de bir değerlendirme ya da elle tutulur bir açıklama notuna benzemediğini de söylemek durumundayız. Satırların içine kendimizi bırakıyor ve cümlelerin neyi ifade ettiğine, neyi ne ölçüde anlatabildiğine odaklanmaya çalışıyoruz. Örneğin yazar derginin Türk Tarihi'ne "...önemli katkıda..." bulunduğundan söz ediyor⁸. Cümle böyle kurulunca da doğal olarak şu soru aklımıza geliyor: "Bu önemli katkı nedir?" Hem neden "katkı" da "katkılar" değil? Gerçekte yazarın "katkılar" demek yerine "katkı" dan söz etmesi pek de dikkati çekmeyebilirdi. Ancak bu basit yanlış, yazarın yalnız yazılarının başlıklarında ve dergi adıyla ilgili olarak ne türlü büyük yanlışlar yaptığını bildiğimiz için artık, ilgi odağımızdan kaçmıyor. Yazarın daha sonraki yanlışlara doğru fütursuzca ilerleyişi karşısında, bu ön sarsıntı niteliğindeki yanlışını hemen not ediyoruz ve ilerliyoruz:

Şöyle ki; Elmacı, üçüncü satırında derginin "3 sayı" sından söz ediyor⁹. Oysa konu "üç sayı" değil, "üçüncü sayı" dır. Tek bir noktanın nasıl büyük bir anlam kaymasına dönüşebildiğinin tipik örneği... Hemen beşinci satırda derginin 4-5 sayısından söz ediyor. Elmacı'da galiba noktaları doğru yerlerinde kullanmamak ya da kullanamamak gibi bir saplantı var. Doğal olarak bu tümce karşısında soruyoruz: Nedir dört beş sayı? Bir belirsizliğe ve kesin olmayan bir bilgiye vurgu yapıyor değil mi? Nesnel olarak bakıldığında Elmacı derginin dört ya da beş sayısından söz etmektedir. Ancak yine hayır! Çünkü Elmacı aslında tek bir nesneden söz ediyor. Dördüncü ve beşinci sayıların yer aldığı, yani iki sayının bir arada yayınlandığı ciltten... Bir duygudaşlık yaptığımızda, dergide yer alan makale ve öteki türdeki yazıların indeksini görünce hemen sevinç duyan bir okuyucu ya da araştırmacının, sürekli olarak bu satırlarla yanıtıldığını görüyoruz. O tek paragrafın son cümlesine baktığımız zaman da bu - sözüm ona bilgi notu- Elmacı'nın; "Bu ilk on sayının dizinini yaparak araştırmacılara çalışmalarına katkıda bulunmak istedik" tümcesiyle son buluyor.

Alıntıyı hiç değiştirmedik; dikkat edelim: "...dizinini yaparak" "...araştırmacılara çalışmalarına"; "...çalışmalarına katkıda bulunmak"...

Sanırsanız yazar "dizinini yaparak" deyimini ile "dizinini hazırlamak"; "araştırmalara çalışmalarına" ile "araştırmacıların çalışmalarında", ..."çalışmalarına katkıda bulunmak" derken de "çalışmalarında katkıda bulunmak" demek istiyor.

⁷ A.g.m., aynı yer.

⁸ A.g.m., aynı yer.

⁹ A.g.m., aynı yer.

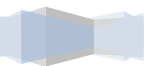

İkinci indeksinde de bu yanlış anlatımlar sürüp gidiyor¹⁰. Daha başlıkta göze çarpan bir anlatım yanlışı: "...*derginin 25 sayılık dizini*"... Anladığımız nedir bu tümceden? Derginin 25 sayılık dizini... Türkçeye tam hâkim olmayan biri bu tümceyi okusa, derhal anlayacağı şudur: Derginin 25 sayılık dizini vardır; Yani 25 sayı süren dizini... Ne yapsanız tümce kafanıza oturmuyor. Ancak elbette yazar neden söz etmek istediğini biliyor; oysa istediği şeyi, beynindeki sözcükler doğal akışı ile yan yana gelerek, tam olarak bize anlatamıyor. Biz de doğal olarak yazarın çözemediğimiz anlatımını, tahmin ederek bulmak durumunda kalıyoruz. Yazdığına değil de yazmak istediğine bakarak kişinin değinin ilk 25 sayısının indeksini yapmış olduğunu anlıyoruz. Yani Elmacı için anlaşılabilir bir çalışmada amacından söz ederken, ne yazdığının önemi yoktur, ne yazmak istediği önemlidir. Yani bir ironi yapmak gerekirse Elmacı; "*Anlatma zorluğum olabilir; ancak ne anlatmak istediğim önemlidir*" diye düşünüyor olmalı ki bu yaptığı yanlışlar onu hiç rahatsız etmiyor. Bir yazının ne yazdığından bir şey çıkaramadan hep tahminlerle gidilen bir yazıdan ne kadar yararlanılabilir? Hem okuyucunun böyle bir görevi mi var? Neden işi gücü bıraksın da yanlış yazmakla artık maruf olmuş birinin ne yazmak istediğine kafa yorsun? Elmacı da okuyucuyla bu yazım bozukluğu tekniğiyle; ne yazdığıyla değil de kendisinin ne yazdığının tahmin edilmesiyle bir karşılıklı etkileşim içine girmiş oluyor. Dolayısıyla bir sanal anlatımın çevresinde, onun ne dediğini tam anlayamadan okuyucu, kendi varsayımlarıyla yetinerek dönüp durmak zorunda kalıyor.

O nedenle okuyucu olarak derdimiz Elmacı'nın ne dediğine bakmaktansa, dediğiyle neyi kast ettiğine kafa yorarak yazdıklarını bellek zorunda kalıyoruz. Yazar, hakkı olmadan okuyucuyu zor olan bir şeyi tahmin etmeye zorluyor; çünkü -belki kendisi de bir varsayım olarak- ne dediğini bilmiyor. Onun kast ettiği derginin ilk 25 sayısının dizinidir. Elmacı'nın kaleminde derginin ilk 25 sayısının dizini bir anda "*sayılık*" sözcüğü ile dile getirildiğinde hemen dizinin yirmi beş sayılık dev bir hacme ulaştığını düşünüyoruz.

Yazar 1991'den beri belirli aralıklarla çıkan dergi yayınının nasıl kesintiye uğradığını ele alırken; bunu getirip maddi bazı sıkıntılara bağlıyor ve bir anlamda derginin ne büyük özverilerle buralara geldiğini anlatmak istiyor. Ancak insan, bu anlatım karşısında bu maddi sıkıntıların neler olduğunu anlatsaydı da anlasaydık diye düşünmekten kendini alamıyor. Bildiğim kadarıyla derginin sayılarının çoğu 400-500 adet basılıyordu. Basımını da Üniversite Matbaası üstlenmişti. Derginin basımında da maddi zorluktan daha çok yönetsel kimi sıkıntılardan kaynaklandığını sağır sultan biliyor da Elmacı bilmiyor. İfadeye

¹⁰ A.g.m., aynı yer.

bakın: “Enstitüsü’nce... çıkmaktaydı”¹¹. Tümce bu olunca doğal olarak özlem ve yüklem ilişkisine bakıyorsunuz. Özne ne? Öznenin ne olduğunu cümleye bakarak tam olarak anlayamıyoruz. Ancak yazar “Enstitüsü’nce... yayımlanmaktaydı” demek istiyor; çünkü öteki bütün varsayımlar geçersiz önermeler olarak karşımızda sırtıyor.

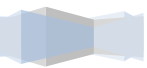
Cümleleri ardı ardına okuduğunuz zaman, cümle yapılarında, özne yüklem ilişkilerinde ve anlatım bozukluklarında “Yanlışın istikrarı” ilkesinin sürdüğünü görüyorsunuz. Ne yapmışız? “Dergimizi TÜBİTAK ve ULAKBİM’de taralı yapma” çabasında bulunmuşuz(?). “Taranan dergi” demek yerine Elmacı “Taralı yapma” çabasında bulunduğumuzu mu belirtmeye çalışıyor? Ancak cümle sona ererken, yazarın ne dediği iyice karışıyor: “...taralı yapma gayretlerimiz sonucunda dergimiz şu an düzenli bir şekilde yılda iki kez yayınlanmak...” Yani Elmacı, derginin düzenli çıkışını, onu “taralı yapma” çabamıza bağlıyor¹². Taralı yaparak dergimizi düzenli çıkarma başarısına ulaştığımızı vurguluyor. Yani dergimizin düzenli çıkıyor olmasındaki başarımız, onu taralı yapmamızla ilişkilendirilmiş... Ancak dergiyi taralı yapmak nasıl bir eylemi gerektiriyor, bir türlü bunu yazarın anlatımından anlamak olanaklı olmuyor. “Dergiyi taralı yapmak” gibi bir bilimsel çabayı (?) anlatan tümce de böylece Elmacı sayesinde akademik literatüre böylece girmiş oluyor.

Elmacı’nın cümleleri devam ediyor: Anlam bozuklukları ve kaymalar insana dişleri arasına aldığı sert bir demir parçasının yuvarlandıkça dişlerini gıcırdayarak ufalıyormuş duygusu veriyor. Neymiş? Elmacı’ya göre bilim adamlarının “içinde olan basılı somut bir dergi görme duygusu” varmış(?) Ve “bunun adına bizler” e-dergiyi yayınladıktan hemen sonra basılı dergi haline getirerek yayınlıyormuşuz. Neyi yayınlıyoruz? Yanıt havada; bir türlü yere sağlam biçimde basmıyor. Ancak indeksi hazırlayan muhatabımız nasılsa derginin adını değiştirdi ve değiştirdiği ad üzerinden indekslere geçmesine yol açtı ya; artık doğal olarak; yeni hazırladığı indeksin metninin altına önceki indeks çalışmasını referans olarak verme gereksinimi duyuyor. Verirken de yine o mel’un saplantı gelip, Elmacı’nın bir şeyi ifade etme merkezine yerleşerek, yanlış adıyla yerini alıyor: Dipnot şöyle: (Elmacı, Mehmet Emin “Çağdaş Türkiye Araştırmaları Tarihi Dergisi...”)

Ne diyelim şimdi? Bozacı’nın şahidi Şıracı... Yazar ikinci kez yanlış olarak yazdığı dergi adını, birinci yanlış adla yazdığı dergiyi kaynak olarak göstermek istiyor ve ikinci yanlışla dipnotluyor. İkinci indeks çalışmasında ne gibi yeni yanlışlara yer açtığını görmediği gibi, on yıl önceki yanlışını dipnot olarak veriyor ve yanlışın kendi atıfları üzerinden de veri

¹¹ A.g.m., aynı yer.

¹² A.g.m., aynı yer.

havuzunda yuvarlanıp gitmesine açıkça göz yumuyor ya da hala görmüyor yanlış, görmüyor. Hay Maşallah!

Görüyor muyuz istikrarı? İnsan doğal bir refleksle; *"Pes artık, kadarı da olmaz yahu!"* demekten kendini alamıyor.

Neden pes? Yinelemiş olacağız ama, araştırmacımız gerçek bir derginin indeksini yapmak için harekete geçiyor; önce daha ilk indeks çalışmasında hem de indeks yazının başlığında derginin adını yanlış veriyor. Sonra aradan zaman geçiyor; yeni bir indeks çalışması yapıyor ve onda da derginin adını bu kez başka bir yanlışla çeviriyor; böylece gerçek dergi adının yanına iki yanlış adla sanal bir dergi yaratıyor. Kendi yazısı üzerinden derginin adının yaygın bilimsel indeks ağlarına hem de iki ayrı yanlış adla defalarca girmesini sağlıyor. Onunla da kalmıyor, on yıl önce yaptığı yanlış başlıklı indeks çalışmasını, on yıl sonraki indeks çalışmasında atıf olarak gösteriyor. Yeni indeks çalışmasında bu kez toplam 25 sayıyı önüne koyarak tek tek bu sayılar içindeki yazıları indeks çalışmasına yüklerken, her bir sayıyı eline alıp, evirip çevirip verileri bilgisayarına girerken, bir türlü derginin şu çılgınlığını görmüyor:

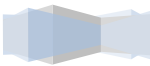
-"Arkadaş, benim adımlı yanlış giriyorsun, on yıl önce de başka ad vererek yanlış girmiştin, şimdi de yanlış giriyorsun ve üstelik bu kez de başka adla... Lütfen adımlı doğru yaz!"

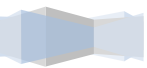
Bu çılgınlıkları dikkate almadığına göre doğal olarak şu anlaşılıyor: Sn. Yrd. Doç. Mehmet Emin Elmacı'nın indeksini hazırladığı derginin adını doğru olarak yazmak gibi bir kaygısı bulunmuyor. Onca zaman içinde yaptığı ilk çalışmadan bu yana dergi adını yanlış yazdığını, veri tabanlarına o şekilde girmesine neden olduğunu algılayamıyor ya da algılasa bile görmezden geliyor; bu kez on yıl sonra yeniden indeks çalışması yapmaya koyulduğunda yeni yanlışlar yaparak derginin başına olmadık çoraplar örerek, döküp saçarak ilerlemeyi sürdürüyor.

Elmacı'nın bu yanlışları ya da -sanmayız ama- dergiye yeni ad verme hevesleri ne zamana dek sürecek? Bu böyle giderse, biz de sn. Elmacı'nın yaptığı yanlışların indeksini mi hazırlayacağız? (!) O halde ne yapmalıyız? Bilim dünyasına onca katkı sunmuş dergiye yeni adlar koyma çaba ve hevesini artık somut bir tavır olarak kanıksayıp, *"Elmacı'dır, ne yapsa yeridir!"* diye görmezden mi geleceğiz? Ya da sayın araştırmacının çok istikrarlı hareket ettiğini ve istikrarlı biçimde yanlışlar yaparak derginin adını değiştirdiğini; bunun da bir "tutarlılık" olduğunu mu söyleyeceğiz?

Olmaz ama -hadi bunu yaptık-; ya dergiden yararlanma gereksinimi duyup, -kendi indeks çalışmaları da hem derginin hem de derginin iki ayrı yanlış adının üzerinden veri tabanlarına girdiğine göre- bu yanlış adlarla derginin bibliyografik künyesi üzerinden dergide yer almış araştırmalarla ilgili verilere ulaşmak isteyen araştırmacı ve okuyucular ne yapsın? Onlar da; “*acaba derginin adı bu kez ne oldu?*” diye meraklanıp, önce bunu mu araştırmaya koyulsunlar? Yoksa arkadaşımıza dergi tek bir dergi iken, önce iki, ardından da üç dergi yaptı diyerek başarı belgeleri mi verilmeli? Böylece Elmacı'nın da yanlış üretme çalışmalarını istikrarlı biçimde sürdürdüğüne görerek; yapacağı yeni indeks çalışmalarını sabırsızlıkla bekleme durumuna mı geçeceğiz?

Şaştık kaldık.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
 2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
 3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
 4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
 5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
 6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım
Yücel Öztürk (ed.)
İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.
- Fatih ORTA*
7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
 8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
 9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.
 10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
 11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
 12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,

b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,

c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.

d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 3 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2017 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan
YILDIRIM, Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

www.tarihkritik.com

ISSN : 2149-813X